

**LAPSEN OSALLISUUDEN TOTEUTUMINEN
LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖSSÄ**
Sosiaalityöntekijöiden näkökulma

Sari Lampinen
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Sari Lampinen	
Työn nimi Lapsen osallisuuden toteutuminen lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä – sosiaalityöntekijöiden näkökulma	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Helmikuu 2021	Sivumäärä 79+3 liitettä
Ohjaaja Johanna Moilanen	
<p>Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. Tutkimusaihetta lähestytään lapsen osallisuudesta sekä ihmisoikeusperusteisuuteen liittyvän teorian kautta hyödyntäen Harry Shierin (2001) mallinnusta lapsen osallisuuden portaista ja ulottuvuuksista. Mallinnus läpäisee sosiaalityöntekijän omat valmiudet, työyhteisön mahdollisuudet ja työtä ohjaavat velvoitteet. Shierin (2001) mallia ohjaa lapsen oikeuksien yleissopimus ja erityisesti artikla 12. Tutkimusaihe on tärkeä, sillä sosiaalityöntekijöiden omia näkemyksiä ja käsityksiä lapsen osallisuuden toteutumisesta on tutkittu vielä melko vähän, vaikka lapsen osallisuuden käsitetään muodostuvan vuorovaikutuksessa aikuisten, kuten sosiaalityöntekijöiden, kanssa.</p> <p>Tutkimuksen aineisto koostuu kuudesta lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän teemahaastattelusta. Tutkimuksen analyysi lähti liikkeelle teorialähtöisenä analyysinä, mutta muokkautui kohti teoriaohjaavaa analyysia prosessin edetessä. Aineisto koodattiin etsien eri osallisuuden portaita ja ulottuvuuksilla toteutuvia tekijöitä. Shierin (2001) malliin perustuvaa teorialähtöistä tarkastelua on tässä tutkimuksessa täydennetty ottamalla mukaan lastensuojelussa asiakkaina olevien lasten vanhempiin ja huoltajiin liittyviä tekijöitä, jotka sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta vaikuttavat keskeisesti lapsen osallisuuden toteutumiseen.</p> <p>Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta lapsen osallisuuden portaat ja ulottuvuudet toteutuvat lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä vaihtelevasti. Sosiaalityöntekijöiden omat valmiudet toimia osallisuuden portaita koetaan pääosin hyviksi, mutta sosiaalityöntekijät antavat lapsen osallisuuden toteutumiselle erilaisia merkityksiä ja lapsen kohtaamiseen vaikuttavat monet, yksilöllisistä tekijöistä kiinni olevat asiat. Työyhteisön mahdollisuudet työlle näyttäytyvät osin lapsen osallisuuden toteutumista haastavilta, sillä sosiaalityöntekijöillä ei ole aina tarpeeksi aikaa eikä resursseja tavata lapsia. Lapsen osallisuuden toteutumisen monimuotoisuudesta on työyhteisössä vain vähän keskustelua ja koulutusta. Työtä ohjaavat velvoitteet muodostuvat pääosin laeista ja muista käytännön työtavoista, joita sosiaalityöntekijät kuvasivat pääosin arkityön kautta heijastuviksi. Shierin (2001) mallia on kritisoitu esimerkiksi vallan ja vastuun jakamisesta lapsen kanssa, joka ei voi toteutua täysin kaikissa tilanteissa ja organisaatioissa. Lisäksi mallia on kritisoitu erityisesti lastensuojelupalveluissa siitä, että se ei huomioi lasten huoltajien ja vanhempien vaikutuksia lapsen osallisuuden toteutumiseen. Tässä tutkimuksessa vanhempien ja huoltajien vaikutuksia lapsen osallisuuteen tarkastellaan erikseen.</p>	
Asiasanat: Lastensuojelu, lapsen osallisuus, lapsen oikeuksien sopimus, haastattelututkimus	
Säilytyspaikka	
Muita tietoja	

TAULUKOT

Taulukko 1	Esimerkki aineiston koodauksesta Shierin (2001) mallin mukaisesti	33
Taulukko 2	Lapsen osallisuutta edistävät ja estävät tekijät	40

KUVIOT

Kuvio 1	Lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikla 12 (mukaiillen Lundy 2007)	16
Kuvio 2	Lapsen osallisuuden portaat ja ulottuvuudet (mukaiillen Shier 2001)	18
Kuvio 3	Vanhemman ja huoltajan valmiuksien ulottuvuus osana Shierin (2001) mallia	59

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
2	NÄKÖKULMIA LAPSUUTEEN	7
2.1	Muuttuva lapsuus	7
3	OSALLISUUS TUTKIMUKSEN VIITEKEHYKSENÄ	10
3.1	Lähtökohtia osallisuuden tarkasteluun	10
3.2	Lapsen osallisuuden merkitys ja ihmisoikeusperusteisuus	12
3.3	Lapsen edun arviointi osallisuuden perustana	15
4	LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA	21
4.1	Lapsen osallisuuden monimuotoisuus lastensuojelun kontekstissa	21
4.2	Aiempaa tutkimusta lapsen osallisuutta edistävästä ja estävistä tekijöistä	25
4.3	Asiantuntijan ja lapsiasiakkaan välinen valtasuhde	27
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	29
5.1	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	29
5.2	Tutkimuksen aineiston keruu	29
5.2.1	Tutkimuslupa ja haastateltavien yhteydenotto	29
5.2.2	Haastattelututkimus ja tutkimukseen osallistuneet henkilöt	30
5.3	Aineiston analyysi	32
5.4	Eettiset ratkaisut	35
5.4.1	Tutkijan roolin haasteet ja tutkimuksen luotettavuus	35
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET	39
6.1	Lapsen osallisuus sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä	39
6.2	Työntekijän valmiudet	40
6.2.1	Lapsen kuuntelu	41
6.2.2	Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen	42
6.2.3	Lapsen näkemysten huomiointi ja päätöksentekoon mukaan ottaminen	44
6.2.4	Vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa	44
6.3	Työyhteisön mahdollisuudet	46
6.3.1	Lapsen kuuntelu	46
6.3.2	Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen ja vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa	48

6.4	Työtä ohjaavat velvoitteet.....	50
6.4.1	Lapsen kuuntelun rutiinit.....	50
6.4.2	Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen ja näkemysten huomiointi	52
6.4.3	Lapsi mukana päätöksenteossa.....	55
6.4.4	Vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa.....	56
7	VANHEMPIEN JA HUOLTAJIEN VAIKUTUS LAPSEN OSALLISUUTEEN.....	57
7.1	Vanhempien ja huoltajien oma ulottuvuus	57
7.2	Vanhempien ongelmat lastensuojeluasiakkuuden taustasyinä.....	61
8	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	63
8.1	Lapsen osallisuuden toteutumisen solmukohdat.....	63
8.2	Tutkimusprosessin arviointi ja jatkotutkimusaiheet	69
8.2.1	Tutkimukselliset valinnat	69
8.2.2	Yhden vaiheen loppu on toisen alku.....	70
9	LÄHTEET	72
	Liitteet.....	79

1 JOHDANTO

Lapsen osallisuuteen lastensuojelussa on viime vuosina kiinnitetty paljon huomiota. Teemaa ovat toistuvasti pitäneet esillä esimerkiksi eri lastensuojelujärjestöt, kuten Pesäpuu ry tuomalla lasten ja nuorten kokemustiedon osaksi ammattilaisten ja tutkijoiden tekemää työtä (lapset ja nuoret kehittäjinä, 2020). Lapsen osallisuutta on näissä yhteyksissä tarkasteltu lapsen kokemuksista ja näkemyksistä käsin, mikä on ensiarvoisen tärkeää määrittäessä lasten osallisuuden toteutumista, sillä lapset ovat asiassa asiantuntijoita. Vain lapsi itse voi kertoa kokeeko olonsa osalliseksi vai ei, ja miten lapsia kohtaavat aikuiset voisivat toimia toisin ottaakseen lapset paremmin mukaan työskentelyyn. Lapsen osallisuuden ajatellaan kuitenkin syntyvän vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa (CRC/C/GC/12, 2009), ja lastensuojelun kontekstissa yhteistyössä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden sekä muiden aikuisten kanssa. Toistaiseksi kuitenkin käytännön työtä tekevien lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen osallisuuden toteutumisesta ei ole Suomessa juuri tutkittu. Aiempi tutkimus sosiaalityöntekijöiden käsityksistä ja suhtautumisesta lapsen osallisuuteen lastensuojeluasiakkuudessa ja päätöksenteossa on pääosin kansainvälistä. Näiden tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen lapsen osallisuuteen vaihtelee hyvin paljon, ja merkitystä on esimerkiksi lapsen iällä sekä lapsen suojelun merkityksellä. Lapsen äänen ja mielipiteen kuuleminen näyttäytyy osassa tutkimuksia merkittävimpänä osallisuuden ilmentymänä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta (muun muassa Shemmings 2000; Archard ja Skivenes 2009; Križ ja Skivenes 2017.)

Sosiaalityöntekijä mahdollistaa tai jättää mahdollistamatta omasta roolistaan käsin vuorovaikutussuhteen syntymisen ja sitä kautta lapsen osallisuuden toteutumisen. Tämän myötä on perusteltua kysyä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiltä itseltään, mitä he ajattelevat lapsen osallisuuden olevan ja kuinka lapsen osallisuus toteutuu arkityössä. On selvää, etteivät sosiaalityöntekijän omat ajatukset ja toiveet lapsen osallisuuden toteuttamisen suhteen riitä, vaan huomiota on kiinnitettävä arkityön ja työyhteisön tosiasiallisiin mahdollisuuksiin tukea sosiaalityöntekijää työssään. Lastensuojelun sosiaalityötä ohjaavat lisäksi monet lakivelvoitteet, kuten sosiaalihuoltolaki (1301/2014), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä lastensuojelulaki (417/2007), jotka vaikuttavat lastensuojelutyön tekemiseen ja käytäntöihin.

Lapsen osallisuuden tema, ja erityisesti aiheen monimuotoisuus, on ollut vahvasti mukana opinto- ja työelämässäni. Aikaisemman ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

käsitteli nuorten tieto-osallisuutta ja tiedon saantia palveluissaan, ja yliopisto-opintojen kandityössä tarkastelin lapsen osallisuutta edistäviä ja estäviä tekijöitä aiheesta tehtyjen tutkimusten valossa. Työelämässä puolestaan työpaineiden ja -velvoitteiden ristitulessa on tullut toisinaan olo, että lapsen osallisuudesta puhutaan paljon, mutta käytännön toteutus ontuu ja lapsen kohtaaminen ja osallisuuden toteuttaminen tai toteuttamatta jättäminen ovat pitkälti yksittäisen työntekijän varassa. Oma kokemukseni on, että toiset lapset tulevat huomioiduksi paremmin kuin toiset, ja tähän vaikuttavat useat tekijät aina omasta jaksamisesta käytössä olevaan työaikaan ja vaadittuihin työtehtäviin.

Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia lapsen osallisuuden toteutumisesta lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä Harry Shierin (2001) osallisuuden porrastus- ja ulottuvuusmallia hyödyntäen. Shier (2001) on mallissaan tarkastellut lapsen osallisuuden portaita työntekijän *valmiuksien*, työyhteisön *mahdollisuuksien* sekä työtä ohjaavien *velvoitteiden* kautta. Shierin (2001) mallin avulla on mahdollisuus tarkastella yksittäisen työntekijän lisäksi tarkemmin lastensuojelun sosiaalityön työyhteisön ja organisaation merkitystä lapsen osallisuuden toteutumiseen.

Tutkimusraportissa esittelen ensin luvuissa kaksi ja kolme lapsuuteen ja osallisuuteen liittyvää teoriataustaa ja luvussa neljä erityisesti lapsen osallisuuden ihmisoikeusperusteista viitekehystä, joka on Shierin (2001) mallin taustavaikuttajana. Luvussa viisi käyn tarkemmin läpi tutkimuksen toteuttamista ja tutkijan roolia. Luvuissa kuusi ja seitsemän esittelen tutkimuksen tulokset. Luvussa kahdeksan esittelen lopuksi tutkimuksen johtopäätökset ja pohdinnan.

2 NÄKÖKULMIA LAPSUUTEEN

2.1 Muuttuva lapsuus

Pääosin lapsuuden ja lapsena olemisen määrittelyssä ovat vastuussa olleet aikuiset ja vanhemmat – lasten näkemyksiä on asiaan liittyen kuultu selkeästi vähemmän. Alanen (2014) tarkastelee tekstissään lapsuutta psykologispedagogisena ilmiönä, sekä tuoreempaa yhteiskunnallisena ilmiönä, tuoden esiin näkökulmien eroavaisuuksia ja pääpiirteitä. Psykologispedagogisena ilmiönä lapsuus nähdään yksilöllisenä, ohimenevänä hetkenä, joka suuntautuu aikuisuuteen. Lapset liitetään yhteiskuntaan, ja he harjaantuvat sekä valmistautuvat aikuisuuteen. Lapsia ohjataan, kasvatetaan ja heihin ”sijoitetaan” ja he ovat enemmän saajia kuin tasavertaisia antajia aikuisten kanssa. Yhteiskunnallinen näkökulma lapsuuteen puolestaan korostaa lapsuuden olevan yhteiskunnan rakenteellinen osa ja osa sen keskeisiä toimintatapoja. Lapsuutta pidetään suhteellisen pysyvänä ilmiönä, jolloin sen ajatellaan säilyvän, vaikka ihmiset vaihtuvat. Lapset nähdään yhteiskunnallisina toimijoina ja hekin antavat ja vaikuttavat yhteiskuntaan. Lapsuusiän kehityksen, lapsen tarpeisiin ja elämysmaailmaan paneutuminen on nimetty yleisesti ”lapsikeskeisyydeksi” joka on vaikuttanut aikuisten suhtautumiseen lapsiin ja heidän elämäänsä, ainakin teoreettisella tasolla. (Alanen 2014, 165,178.)

Viime vuosikymmeninä kehittyneen sosiologisen lapsuustutkimuksen eli ”uuden lapsitutkimuksen” lähtökohtana on lasten yhteiskunnallinen tasavertaisuus. Sosiologisen lapsuustutkimuksen keskeinen piirre on, että lapset ovat yhteiskunnallisia toimijoita tasavertaisesti muiden kanssa. Lapsuustutkimuksen tehtävänä on tuottaa tietoa lasten elämästä, heidän osallisuudestaan yhteiskuntaan, heidän toiminnastaan ja lapsuuden kokemisesta lapsuuden paikalta käsin. Ei aikuisten, vaan lasten itsensä määrittelemänä. Sosiologinen lapsuustutkimus tarkastelee lapsuutta sosiologisesta näkökulmasta perinteisen psykologispedagogisen näkökulman sijaan. Lasta ja lapsuutta on tarkasteltu aiemmin lähinnä vain heidän sosiaalisten suhteiden kautta perheeseen tai kouluun ja lähes poikkeuksetta lapsuutta on vertailtu suhteessa aikuisuuteen. (Alanen 2014, 161–162; Leonard 2015, 18,21, James 2013, 1–2.)

Sosiologisen lapsuustutkimuksen taustalla ovat havainnot perinteisen, ”lapsen vuosisadan” aikakautena luodun sukupolvijärjestyksen toimimattomuudesta, jossa lapset nähtiin saajina,

suojeltavina ja valvottavissa olevina ja aikuiset puolestaan suojelijoina, kasvattajina ja valvojina. Sukupolvijärjestys ei tarkoita tässä kontekstissa pelkästään samanikäisiä ja samaan aikaan eläneitä ihmisiä, vaan sukupolvien välisten suhteiden verkostoa ja suhteita. ”Lapsuus” on kategoriana määritelty suhteessa ”aikuisuuteen” jolloin molemmat osapuolet tuottavat sukupolvikategorioitansa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Näin ollen ”lapsuus” määrittelee, mistä asemasta käsin lapset tarkastelevat maailmaa ja osallistuvat yhteiskunnan toimintaan (Alanen 2009a, 14; Alanen 2009b, 161–162; Alanen 2014.) Alanen (2009a, 11) viittaa Qvortrupin (1995) pohdintaan todeten, että sosiologit ovat kiinnostuneet yhteiskunnan ja lapsuuden välisestä suhteesta vasta sitten, kun lapsuudesta tuli sosiaalinen ongelma yhteiskunnallisten kehityskulkujen kautta. Tätä ongelmaa tai ”kriisiä” voidaan lähestyä todeten, että se mitä toivomme lapsillemme riitelee sen kanssa, millaisia mahdollisuuksia heille tosiasiallisesti luomme ja järjestämme, ja miten aikuiset pystyvät vastaamaan sukupolvijärjestyksen vaatimuksiin.

Perinteisen perhekäsityksen, koulu- ja päivähoitoinstituution ja vanhemmuuden ”kriisiytymisen” myötä lapsuutta on alettu tarkastella laajemmin yhteiskuntatieteiden ja sosiologian näkökulmasta. Kuten todettu, lapset ovat keskeisesti kuuluneet perheen ja kasvatuksen piiriin ja lapsia on tarkasteltu näistä näkökulmista, kuten perheiden tai vanhempien tilanteesta ja elinoloista käsin. Lasten arkisten kokemusten ja tekemisten suhteen on tehty vasta jonkin verran tutkimusta viime vuosikymmeninä. Aiempaa tilannetta on kritisoitu muun muassa sen perusteella, mikseivät lapset olisi yhtä mielenkiintoinen ryhmä kuin esimerkiksi työttömät tai naiset. Lapset mielletään riippuvaisiksi vanhemmista ja suuremmista tahoista ja asioista, jonka takia herkästi on unohtunut näkökulma siihen, millaista on olla lapsi ja toimia lapsena. Sosialisatio-käsitteen alla lapset kuvataan ”yhteiskuntaan kasvavina, sisäistäjinä ja oppijoina” eli seuraavana aikuissukupolvena, mutta sosiologisen lapsuustutkimuksen näkökulma tarkastelee lapsuutta tässä ja nyt, lapsille avautuvien tilanteiden ja osallistumiskeinojen ja -mahdollisuuksien kautta. Kehittyvän lapsuustutkimuksen keskeisiä tekijöitä ovat muun muassa seuraavat elementit: lapsuus on yhteiskunnallinen ilmiö ja lapset ovat sosiaalisia toimijoita ja osallistujia, eivät pelkästään saajia. Lisäksi lapsuuden instituutiot, kuten päivähoito tai lastensuojelu, sekä näiden keskellä säädely ”normaalilapsuus” rajaa lasten osallistumismuotoja ja toisaalta tekee heille mahdollisuuksia toimia. Lapset myös rakentavat tilaansa elettyjen ja koettujen lapsuuksien kautta eli lapsuus ei ole vain institutionaalisesti määritelty toisaalta käsin. (Alanen 2014, 166, 170–177.)

Keskeistä on pyrkiä näkemään yhteiskuntaa ja lapsuutta lapsista itsestään käsin, kysyä heiltä heidän toiveistaan ja näkemyksistään tässä ja nyt, lapsena. Lapset kasvavat sosiaalisissa suhteissa ja vaikutuksessa muiden kanssa, eivät vain tietyssä ”lapsuuden marginaalissa”. Näin ollen lasten näkemyksillä ja ajatuksilla voi olla vaikutusta ja merkitystä myös muiden kuin lasten maailmaan. (James 2013, 173–174.)

3 OSALLISUUS TUTKIMUKSEN VIITEKEHYKSENÄ

Tutkiessa lapsen osallisuutta lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä on edellä kuvatun lapsuuden muutoksen ja lapsen oman toimijuuden korostamisen ohella tarkasteltava myös osallisuuden käsitettä, joka linkittyy keskeisesti edelliseen sosiologisen lapsuustutkimuksen viitekehykseen. Tässä luvussa käyn ensin osallisuuden merkitystä ja käsitteistöä yleisellä tasolla perehtyen lopulta tarkemmin lapsen osallisuuteen.

3.1 Lähtökohtia osallisuuden tarkasteluun

Yksilön näkökulmasta osallisuus on parhaimmillaan omaehtoista vaikuttamista ja omakohtaisesta sitoutumisesta nousevaa toimimista. Osallisuuden kokemukset rakentuvat pienistä arjen asioista, kuten kuulluksi tulemisesta, sosiaalisista suhteista, omaan elämään linkittyvien asioihin vaikuttamisesta ja omista asioista päättämisestä. Osallisuus nähdään syrjäytymisen ja osattomuuden vastakohtana. Osallisuudesta puhutaan usein yhdessä osallistumisen ja osallistamisen kanssa, aina ymmärtämättä termien eri merkityksiä. Osallistaminen on keino aktivoida ja kannustaa, mutta motivaatio ja halu osallistumiseen ovat syntyneet tällöin jossain muualla kuin ihmisessä itsessään, esimerkiksi jos henkilöä vaaditaan osallistumaan johonkin hankkeeseen. Osallisuus puolestaan on kuulumisen ja mukana olemisen tunnetta, jonka lähtökohtana on omaehtoisuus ja omakohtaisuus. (Särkelä-Kukko 2014, 35–36.)

Isola ym. (2017) ovat oman tutkimuksen valossa määritelleet osallisuuden kokonaisuudessaan koostuvan kolmesta kehästä: osallisuudesta omaan elämään, vaikuttamiseen ja vaikuttamiseen sekä paikalliseen osallisuuteen. Nämä ovat kirjoittajien mielestä näköaloja kaikkein heikoimmassa asemassa olevien osallisuuteen. Osallisuutta omassa elämässä lisätään kohtuullisella toimeentulolla, vahvistamalla omaa elämänhallintaa sekä lisätä toimintaympäristön ymmärrettävyyttä. Vaikuttaminen puolestaan tarkoittaa ihmisen yhteyttä omiin voimavaroihin ja tarpeisiin. Ihmisellä on tarve vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi sekä olla utelias. Paikallinen osallisuus puolestaan tarkoittaa paikallisesti luotuja vastavuoroisia suhteita, joissa voidaan vastata yksilöllisen tunnistamisen tarpeeseen, ja joissa ihmisellä on mahdollisuus kokea arvokkuutta ja merkityksellisyyttä. Esimerkiksi nykyisessä kuntalaissa kannustetaan ottamaan lapsia ja kehitysvammaisia mukaan vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksien luomiseen. (Isola ym. 2017, 23–39.)

Hyvinvoinnin näkökulmaa on tärkeä tarkastella keskusteltaessa osallisuudesta, sillä osallisuus on hankalasti konkretisoitava käsite ja jonka taustalla ajatellaan olevan useita ulottuvuuksia. Suomalaisessa osallisuustutkimuksessa on melko perinteisesti nojattu juuri Erik Allardtin näkemyksiin hyvinvoinnin muodostumisesta. (Särkelä-Kukko 2013, Isola ym. 2017, 9). Allardtin (1976, 21) mukaan hyvinvointi on tila, jossa ihmisellä on mahdollisuus saada keskeiset tarpeensa tyydytetyiksi. Hyvinvoinnin ulottuvuudet on määriteltävä siten, että ne voidaan liittää inhimillisiin tarpeisiin ja yhteiskuntarakenteen ominaisuuksiin. Hyvinvoinnin ja tarpeiden määrittely ei ole yksinkertaista, vaan vaatii pohdintaa siitä, mitkä seikat kuuluvat toivotun kaltaiseen maailmaan ja mistä tunnusomaisista piirteistä hyvinvointi koostuu. Pohjoismaisen hyvinvointitutkimuksen käsitejärjestelmään kuuluu kaksi erottelua: *hyvinvointi-onni* (onnellisuus) sekä *elintaso-elämänlaatu*. Hyvinvoinnin käsite määräytyy tarpeen tyydytyksen asteesta; perustarpeiden tyydyttämättömyys merkitsee huonoja elinolosuhteita. Onni puolestaan liittyy ihmisen elämyksiin ja tunteisiin, onnellisuuden aste riippuu siitä, kuinka onnelliseksi ihmiset itsensä tuntevat. Hyvinvointi on objektiivisempi kategoria kuin onnellisuus, ja hyvinvointi on myös pysyvämpää kuin onni. Hyvinvointia arvioitaessa täytyy ottaa huomioon sen vaikutukset ja syyt. Elintaso puolestaan liittyy niihin tarpeisiin, joiden tyydytys on määritelty aineellisten resurssien esiintymisen avulla, kuten tulot ja asunto. Sen sijaan sosiaalisten ja itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydytys ei vaadi aineellisia resursseja, ja tätä sosiaalisten tarpeiden tyydytystä voidaan paremmin kutsua elämänlaaduksi. (Allardt 1976, 13, 32–35.)

Allardtin (1976, 37–49) mukaan tietyt, suhteellisen muuttumattomat perustarpeet ovat *having* (elintaso), *loving* (yhteisyysuhteet) sekä *being* (itsensä toteuttaminen/oleminen). Tämä näkökulma on yksilökeskeinen ja tarkoitus on juuri yksilöiden tarpeentyydytys. Voidaan ajatella, että tarpeentyydytys ja arvojen toteutuminen tuottavat ihmiselle (yksilö) resursseja. *Having* (elintaso) pitää sisällään esimerkiksi terveyden, elintarvikkeiden kulutuksen, työllisyyden ja koulutuksen. Elintason osatekijät kertovat, mitä jokainen yksilö tarvitsee. *Loving* (yhteisyysuhteet) puolestaan lähtee siitä, että yksilöllä on solidaarisuuden ja tarve kuulua jäsenenä sosiaalisten suhteiden verkostoon. Yksilöllä on rakkauden ja hellien tunteiden tarve ja hän osaa symmetrisessä suhteessa osoittaa näitä myös muille. Yhteisyys on tärkeä resurssi, ja auttaa toteuttamaan muita arvoja. Tällaisia yhteisyyksiä ovat paikallisyhteisyys, perheyhteisyys sekä ystävyysuhteet. *Being* (itsensä toteuttaminen) käsittää arvonannon, mielenkiintoisen vapaa-ajan toiminnan sekä korvaamattomuuden. Mitä vaikeammin yksilö on korvattavissa, sitä enemmän hän on myös oma yksilönsä ja hän saa

osakseen arvostusta ja arvon antoa. Lisäksi yksilöllä on mahdollisuus poliittiseen osallistumiseen.

Allardtin (1976) näkemys hyvinvointiin, sen eri ulottuvuuksiin sekä tarpeiden tyydyttämiseen ja resurssien tuottamiseen ei ole yksinkertaisesti muotoiltavissa ja käsittää useampia näkökulmia. Kuten hän näkemystään perustellakseen toteaa, on kuitenkin tiettyjä, suhteellisen muuttumattomia perustarpeita, jotka kertovat keskeisesti mitä yksilöt tarvitsevat. Hyvinvointi kytkeytyy siis keskeisesti osallisuuden kokemukseen ja näillä on useita yhtymäkohtia, kuten omaan elämään vaikuttamisen mahdollisuus, vaikuttaminen sekä vaikuttaminen ympäröivissä yhteisöissä ja sosiaalisissa suhteissa.

Osallisuuden ja osallisuuden kokemuksen rakentumiseen vaikuttavat yksilön omat, käytettävissä olevat voimavarat kuin myös yhteiskunnan rakenteet ja vallitseva ilmapiiri. Yhteiskunnan rakenteilla on mahdollisuus tukea yksilön osallisuuden toteutumista tai vastaavasti heikentää sitä rakenteellisten epäkohtien kautta. Osallisuuden tunne ja kuulumisen tunne nojaavat yksilön voimavaroihin. Pitkään jatkunut kuormittava elämäntilanne ja erilaiset kriisit kuluttavat näitä voimavaroja ja suuntaavat ne lähinnä seuraavasta hetkestä selviytymiseen. Osallisuuden pysyvyys ja sen rakentuminen nojaavat vahvasti perustarpeiden ja perusoikeuksien ulottuvuuteen sekä ihmisen kuulluksi tulemisen ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksiin. (Särkelä-Kukko 2014, 39.)

3.2 Lapsen osallisuuden merkitys ja ihmisoikeusperusteisuus

Lapsen osallisuuden voidaan katsoa olevan osallistumista johonkin toimintaan tai osallistumista todelliseen päätöksentekoon, ja se voidaan nähdä prosessina tai lopputuloksena jostakin. Osallisuus ja osallistuminen omiin asioihin ja päätöksentekoon vaikuttavat lapsen hyvinvointiin, kasvuun ja kehitykseen kokonaisvaltaisesti. Lapsen osallisuutta tarkastellessa keskeisenä tekijänä voidaan nähdä lapsen mahdollisuus vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin vastavuoroisesti, jolloin lapsella on mahdollisuus myös saada tietoa itseään koskevista asioista. Lapsilla on nähty olevan erilaisia rooleja päätöksenteossa, kuten useimmiten konsultoitavan osapuolen rooli, ja hieman harvemmin todellisen päätöksentekijän tai päätöksissä aidosti mukana olevan, keskeisen tekijän rooli. (Thomas 2007.) Lapsen osallisuutta on pyritty jäsentämään esimerkiksi erilaisin tikapuumallein (esimerkiksi Hart 1992), jossa lapsen osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien on nähty kasvavan tikapuita kiivetessä alhaalta ylöspäin. Tikapuiden tasot ja portaot merkitsevät eri osallisuuden muotoja ja toteutumistapoja.

Keskeisiä tekijöitä lapsen osallisuutta tarkastellessa ovat aikuiset sekä ympäröivä yhteiskunta, joka määrittelee lapsuuden paikkaa ja sitä kautta vaikuttaa myös lasten osallisuuden mahdollisuuksiin ja toteutumiseen.

Lasten osallisuudesta muodostetut teorit, osallisuuteen kannustaminen ja lasten huomiointi päätöksenteossa ovat herättäneet myös kritiikkiä. Nigel Thomas (2007, 202) viittaa Percy-Smithin (2005) esittämään kritiikkiin koskien ristiriitaa lapsuudesta nauttimisen ja päätöksenteon vastuun välillä, jolloin lasten sanomat asiat eivät välttämättä vastaa täysin sitä mitä lapset tarvitsevat ja mikä on heille hyväksi. Haasteita on myös siinä, kuinka lapset pääsevät todella vaikuttamaan asioihin, kun päätökset tehdään todellisuudessa toisaalla, esimerkiksi talouden ehdoilla. Niin ikään Michael Wyness (2018) tarkastelee kriittisesti sitä, kuinka lapsen osallisuuden muodot toteutuvat politiikassa ja päätöksenteossa pääosin ylhäältä ja aikuisten määrittelemien sääntöjen mukaisesti. Lapsia pyritään kuulemaan ja ottamaan mukaan päätöksentekoon, mutta merkittävää on Wynessin (2018, 53–57) mukaan se, kuinka aikuiset kuitenkin lopulta määrittelevät nämä osallistumisen mahdollisuudet ja muodot ja kuinka lapset ovat enemmän konsultoitavassa asemassa. Lasten osallistuminen ja vaikuttaminen voidaan nähdä tässä näkökulmassa jopa valmentautumisena aikuisuuteen eikä niinkään merkityksellisinä asioina tässä hetkessä. (Wyness 2018, 53–57.)

YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus (1989) on ensimmäinen lapsia koskeva ihmisoikeussopimus, joka kattaa lapsen oikeuden mm. kansalaisuuteen, koulutukseen ja terveydenhoitoon. Sopimus korostaa lasten oikeutta saada tietoa, ilmaista mielipiteensä, olla yhteydessä toisiin sekä velvoittaa aikuisia ottamaan lapsen mielipiteet huomioon. Lapsen oikeuksien sopimus vahvistaa ja korostaa hyvin pitkälti samoja asioita ja teemoja, joita myös sosiologinen lapsuustutkimus pitää sisällään: lapsena toimimista ja vaikuttamista lapsuudesta käsin. Tutkimukseni kannalta Lapsen oikeuksien yleissopimuksen tarkempi tarkastelu on perusteltua, sillä yleissopimuksella on ollut suuri merkitys niin kansainväliseen kuin suomalaiseen lainsäädäntöön lapsen edun, suojelun hyvinvoinnin näkökulmasta (Kosher ja Ben-Arieh 2020, 1). Lapsen oikeuksien yleissopimuksen keskeiset artiklat näkyvät Suomessa esimerkiksi lastensuojelulain (417/2007) ja Perustuslain (731/1999) hengessä. Lisäksi lapsen oikeuksien yleissopimusta on osittain käytetty lapsen osallisuudesta muodostettujen teorioiden ja näkökulmien taustavaikuttajana, kuten Shierin (2001) ja Lundyn (2007) lapsen osallisuuden mallinuksissa. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lähemmin näitä kahta lapsen oikeuksien sopimuksen artiklaan kohdistuvaa näkemystä. Tutkimuksessa viitataan usein lapsen oikeuksien komitean julkaisemaan artiklan 12

yleiskommenttiin (CRC/C/GC/12), joka täydentää sopimuksen periaatteita ja tulkintaa. Lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioineet valtiot eivät ole erikseen sitoutuneet yleiskommenteissa mainittuihin asioihin, mutta niille tulee antaa painoarvoa sopimuksen tulkinnassa (YK:n lapsen oikeuksien sopimus, 2020).

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen sisällöllinen merkitys on suuri, joskaan ei aina tarpeeksi tunnistettu ja tunnustettu sen selkeistä lakivaikutuksista huolimatta (CRC/C/GC/12, 2009, 26). Yleissopimuksen hengen toteuttamisessa on vuosikymmenien jälkeen edelleen haasteita myös Suomessa, sillä YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut useita ehdotuksia lapsen oikeuksien tilan parantamiseksi. Vuoden 2011 päätelmissä ja suosituksissa lapsen oikeuksien komitea suosittelee Suomea esimerkiksi varmistamaan kuntien riittävät resurssit lasten oikeuksien toteutumisen huomioimiseksi kuntien palveluissa sekä lapsen oikeuksien yleissopimuksen sisällön paremman tunnistamisen lasten vanhempien ja lasten parissa työskentelevien ammattiryhmien sisällä. (CRC/C/FIN/CO/4*.) Tämän lisäksi Suomen omien arviointien perusteella voi todeta, etteivät lapsen oikeudet toteudu kunnolla käytännössä, sillä haasteita on esimerkiksi lapsen edun toteutumisessa lastensuojelun palveluissa (Pirjatanniemi 2017). Suomi on jättänyt heinäkuussa 2019 edellisen määräaikaishetimitin toiminnastaan lapsen oikeuksien komitealle.

Lapsen osallisuuden mahdollistumisen nähdään alkavan nimenomaisesti vuorovaikutuksessa aikuisen ja lapsen välillä, jossa lapset ilmaisevat mielipiteitään ja näkemyksiään, sekä pystyvät yhdessä aikuisten kanssa vaikuttamaan lasten elämän tärkeissä ympäristöissä. Tämän ei kuitenkaan tulisi olla vain toteen pistetty ”pykälä”, vaan lapsilla tulisi olla aidosti mahdollisuus vaikuttaa asioihin. (CRC/C/GC/12, 2009, 5–6.) Tosiasia kuitenkin tutkimusten valossa on, etteivät lapset tiedä heidän yleissopimuksellisista oikeuksistaan ja toisaalta lapsen osallisuuden merkitys ja tärkeys jäävät usein myös viranomaisilta näkemättä. Lisäksi tärkeää olisi, etteivät aikuiset ja lapset seisoi eri poteroissa, vaan toimisivat yhdessä asian edistämiseksi. (McMellon ja Tisdall 2020.)

Lapsen oikeuksien yleissopimusta on myös kritisoitu sen keskiluokkaisesta ja länsimaisesta suhtautumisesta lapsuuteen, vaikka valtaosa maailman lapsista elää tämän marginaalin ulkopuolella. Manuel Sarmiento ym. (2018, 144–145) huomauttavat artikkelissaan, että pohjoinen pallonpuolisko ja länsimaat, jotka ovat sitoutuneet Lapsen oikeuksien yleissopimukseen ja julistavat sen merkitystä, sulkevat kuitenkin rajojaan pakolaistulvan kohdatessaan ja vaikuttavat toimillaan myös monien lasten tilanteeseen maidensa rajojen

ulkopuolella. Lapsista on myös herkästi säästetty globaalien talouskriisien aikana supistamalla koulutusmahdollisuuksia ja perheiden palveluita.

Lasten oikeuksien yleissopimusta ohjaavat kolme peruseriaatetta, jotka on tehty tukemaan lapsen oikeuksien toteutumista. Nämä kolmen P:n periaatteet ovat *protection*, *participation* ja *provision*. (Kosher ja Ben-Arieh 2020.) Marjatta Bardy (2013) on liittänyt lasten oikeuksien yleissopimuksen kolmen P:n periaatteen Allardtin (1976) hyvinvoinnin *having-loving-being* näkemykseen ja huolenpidon hahmottamiseen. Näkökulmassa Bardy (2013, 68–69) kolme P:tä kietoutuu yhteisyyssuhteiden, maailmaan orientoitumisen ja elinolojen ympärille, esimerkiksi *participation* ja *being* linkittyvät keskeisesti maailmaan orientoitumiseen, *provision* ja *having* elinoloihin. Lasten elinoloja on myös tutkittu Allardtin (1976) näkemyksen pohjalta Järventien (2007) lasten hyvinvoinnin tarkastelussa, jossa indikaattoreina toimivat lasten identiteetti, kotona saatu perushoiva sekä lapsen integraatio sosiaalisissa suhteissa.

3.3 Lapsen edun arviointi osallisuuden perustana

YK:n lapsen oikeuksien komitea on nimennyt erikseen neljä yleissopimuksen velvoitetta ja yleisperiaatetta, jotka tulee ottaa huomioon kaikissa tilanteissa yleissopimuksen sopimuskohtia tulkittaessa. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteet ovat *syrjinnän kieltö* (2 artikla), *lapsen edun ensisijaisuus* (3 artikla), *lapsen oikeus kehittymiseen ja elämään* (6 artikla) sekä *lapsen oikeus saada näkemyksensä otetuksi huomioon*. (CRC/C/GC/12, 2009, 3.)

Lapsen edun huomioon on oltava yhdenmukainen yleissopimuksen ja neljän yleisperiaatteen kanssa ja lapsen edun on oltava ensisijaisesti määrittämässä kaikkea lapseen kohdistuvaa toimintaa ja päätöksentekoa niin julkisessa kuin yksityisessä toiminnassa (CRC/C/GC/14, 2013). Mirjam Araneva (2016) tarkentaa lapsen edun yleisperiaatteen käsittelevän lapsen etua kolmiosaisesti. Lapsen etu on suoraan sovellettavaa aineellista oikeutta, jonka mukaan lapsella on oikeus hänen etunsa arviointiin ja tämä oikeus tulee panna käytäntöön aina kun tehdään lasta koskevia päätöksiä. Toisekseen lapsen etu on perustavanlaatuinen tulkintaperiaate, jolloin tilanteissa, joissa on toteutettavissa monta vaihtoehtoa, valitaan lapsen etua parhaiten toteuttava vaihtoehto. Kolmanneksi lapsen etu on menettelysääntö, jonka vuoksi aina lapsiin kohdistuvia päätöksiä tehtäessä on arvioitava sen myönteisiä ja kielteisiä vaikutuksia lapseen sekä selvitettävä perustelut päätökselle. Lapsen

etua huomioitaessa on otettava huomioon näiden lisäksi myös lapsen fyysinen, kehityksellinen tai muu vamma, lapsen kulttuurinen ja sosiaalinen ympäristö sekä mahdollinen kuuluminen vähemmistöryhmään. (Araneva 2016, 10–11.) Lapsen edun määrittämiseksi tärkeässä osassa ovat lapsen omat näkemykset, kokemukset ja mielipiteet ja näin ollen lapsen oikeus osallistua on keskeinen tekijä lapsen oikeuksia toteutettaessa. Lapsen osallisuuden nähdään pitävän yllä lapsen oikeuksia ja niistä käytävää keskustelua. (Pajulammi 2014,147.) Lapsen osallisuuden kannalta erityisesti lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikla 12. on keskeinen ja sitä voidaan näin ollen kutsua eräänlaiseksi osallisuusartiklaksi, joka turvaa lapsen osallistumisoikeutta. Tässä tutkimuksessa lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 12 ja siitä johdetut näkökulmat toimivat tutkimuksen viitekehyksenä.

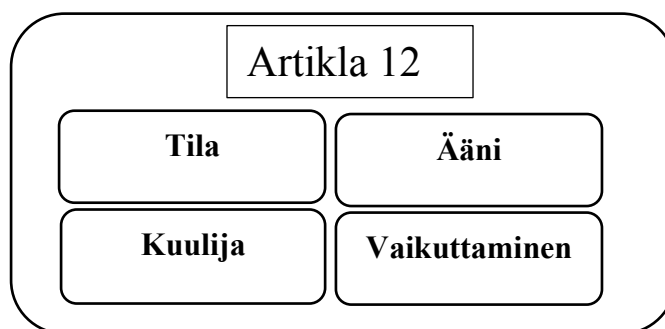
YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 12:

1. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

2. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimitissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimitielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Laura Lundy (2007, 933) on jakanut artiklan 12 neljään osaan, joka korostaa artiklan merkittävyyttä ja monimuotoisuutta, ja toisaalta sitä, ettei yhtä artiklaa voi tulkita ilman muita kohtia sopimuksesta. Kuviossa 1 esitetään Lundyn (2007) näkemys artiklan 12 kokonaisvaltaisuudesta ja sen sisältämistä tekijöistä.

Kuvio 1 Lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikla 12 (mukaillen Lundy 2007)

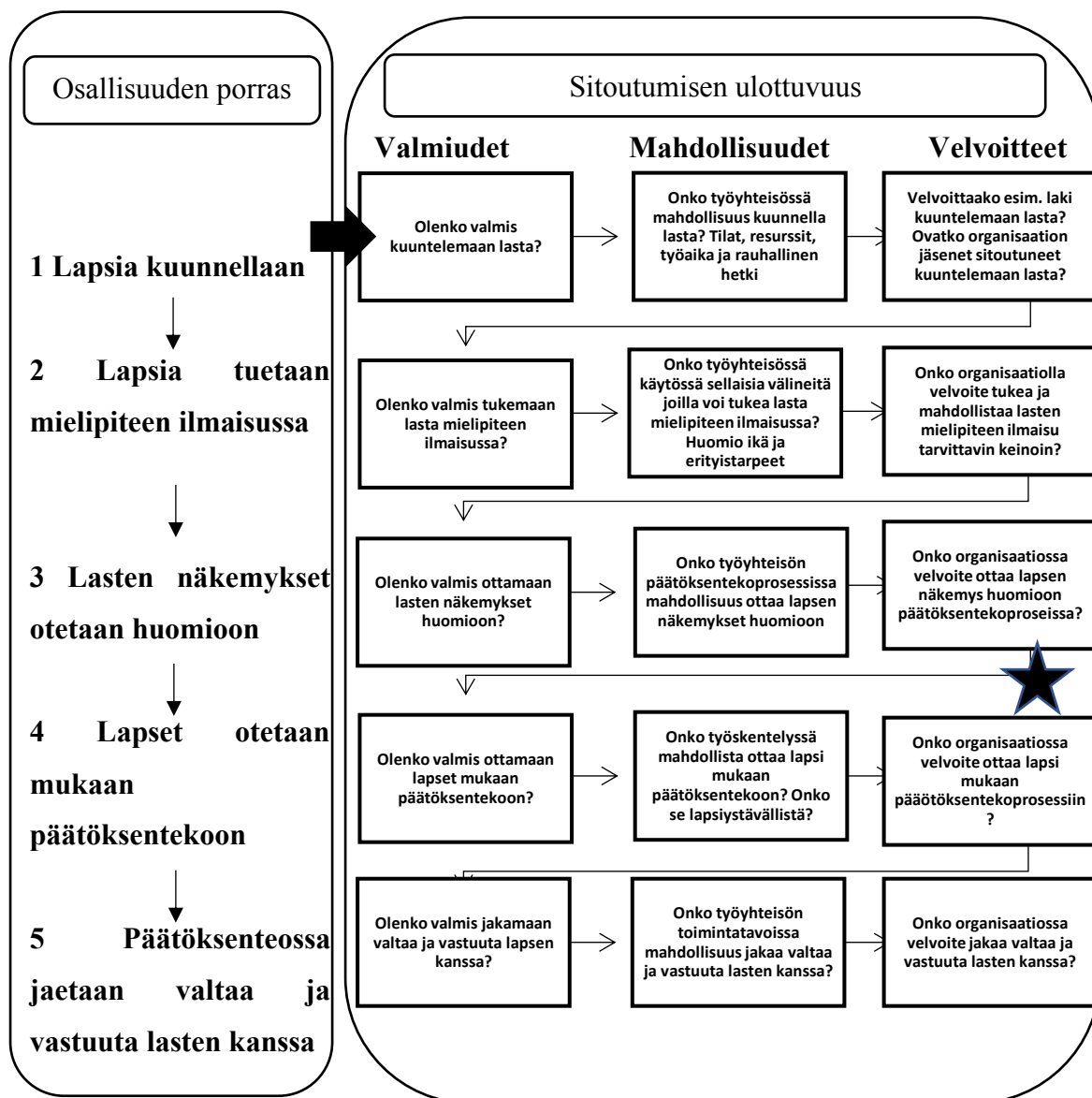
Kuviossa artikla 12 nähdään yhtenä kokonaisuutena, jossa lapselle tulee antaa tilaa ja mahdollisuuksia ilmaista omat mielipiteensä ja häntä tulee tukea sen julkituomisessa

”ääneen” esimerkiksi kirjoittamalla, piirtämällä tai tulkin välityksellä. Kuulijan tehtävä on puolestaan aktiivinen lapsen havaitseminen ja lapsen asian ymmärtäminen pelkän kuuntelun sijaan. Lapsella on oikeus saada asialleen kuuliija. Vaikuttamisen kohta on hankala, sillä lapsen mielipiteitä saatetaan kuulla, mutta sillä ei ole välttämättä vaikutusta lopputulokseen tai lapsen mielipidettä ei oteta lopulta huomioon ollenkaan. Usein myös lapsen kehitystaso ja ikä vaikuttavat tähän. Tärkeää olisi kuitenkin pitää lapsi tietoisena päätöksestä, hänen mielipiteensä vaikutuksesta, ja sitä miksi lopulliseen ratkaisuun on päädytty. Lundyn (2007) malli korostaa artiklaa 12 kokonaisuutena, *jossa lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä ja mahdollisuutensa tulla kuulluksi*. (Lundy 2007, 933–939.) Lundyn (2007) malli on alun perin kehitetty koulujen ja oppilaiden osallisuuden mallintamiseksi, mutta myöhemmin mallia on käytetty kuvaamaan laajemmin lapsen osallisuuden toteutumiseen vaadittavia komponentteja ja osa-alueita, korostaen erityisesti todellisia vaikuttamisen mahdollisuuksia (McMellon ja Tisdall 2020).

Shier (2001) kuvaa Lundyn (2007) ohella YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklan 12 olevan keskeinen kohta määriteltessä lapsen oikeutta osallistua päätöksentekoon. Shier (2001, 109–110) on omassa osallisuuden tikapuumallinnuksessaan mukailnut Hartin (1992) tikapuumallinnusta. Hartin (1992) mallissa lapsen osallisuus muotoutuu lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Malli käsittää kolme alinta porrasta, joissa lapsen osallisuuden ei ajatella toteutuvan lainkaan, sekä viisi viimeisintä porrasta, joissa lapsen osallisuus kasvaa tikapuita noustessa. Shierin (2001) osallisuuden portaat tarkastelevat lähemmin näitä viittä viimeisintä porrasta, mutta sisältävät vielä erikseen sitoutumisen ulottuvuudet (*opening, opportunity* ja *obligations*) osallisuutta mahdollistettaessa. Hotari ym. (2013,152) ovat suomentaneet nämä sitoutumisen ulottuvuudet Shierin (2001) mukailen *valmiuksiksi, mahdollisuuksiksi* ja *velvoitteiksi*, ja näitä termejä käytän myös tässä tutkimuksessa.

Seuraavassa kuviossa 2 lapsen osallisuuden ajatellaan kasvavan ylhäältä alaspäin mentäessä. Laatikoissa on kuvattu kunkin osallisuuden portaan ja sitoutumisen ulottuvuuden kohdalla tarkasteltavia tekijöitä ja mahdollisia kysymyksiä. Mallin avulla on mahdollista tarkastella työntekijän omia *valmiuksia*, työyhteisön luomia *mahdollisuuksia* sekä lain tai muiden rutiinien tuomia *velvoitteita*, jotka kaikki vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen.

Kuvio 2 Lapsen osallisuuden portaavat ja ulottuvuudet (mukaillen Shier 2001)

Ensimmäisellä portaalla (1) osallisuuden toteutumisen ajatellaan olevan alhaisinta, kun puolestaan ylimmällä portaalla (5) lapsen osallisuus toteutuu eniten. Osallisuuden sitoutumisen ulottuvuudet koskevat aikuisia, työntekijöitä ja organisaatioita, jotka ovat avainasemassa lapsen osallisuuden toteutumisessa osallisuuden mahdollistajina. Kuvion musta tähti portaiden kolme ja neljä välissä käsittää Shierin (2001) mukaan tason, jossa lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikla 12 toteutuu. Lisäksi portaalte kolme saakka lasten ajatellaan olevan konsultatiivisessa asemassa, kun taas kahdella ylimmällä portaalla lapsi on aktiivinen osallistuja ja päätöksentekijä.

Valmiudet- taso sisältää Shierin (2001, 108–111) mukaan työntekijän oman sitoutumisen ja päättämisen työskennellä asia huomioon ottaen. Esimerkiksi työntekijän tulee pohtia, onko hän valmis kuuntelemaan ja kuulemaan lasta (porras 1) tai peräti jakamaan valtaa lapsen kanssa (porras5). Tämä ei kuitenkaan takaa sitä, että kuvatun portaan lailla työskentely on mahdollista työntekijän halukkuudesta huolimatta. *Mahdollisuudet*- ulottuvuuden tasolla pohditaan, onko työskentely mahdollista eli ovatko organisaation tilat sopivia ja työntekijöiden resurssit työskentelyyn riittäviä. Esimerkiksi onko työskentely mahdollista siten tai onko käytössä sellaisia välineitä, että lasta tuetaan mielipiteen ilmaisussa hänelle sopivalla tavalla (porras 2). *Velvoitteet*- kohdassa puolestaan kysytään, onko lapsen osallisuuden toteutuminen tällä tasolla organisaation toimintatapaan juurtunut tapa työskennellä tai onko esimerkiksi poliittisesti velvoitettu, että lapset otetaan mukaan päätöksentekoon tai että heitä tulee kuulla ja onko tästä tullut organisaatiossa rutiinia. Esimerkiksi onko työyhteisön toimintatavoissa, tai lain tasolta määritelty, että lapsen näkemys tulee ottaa huomioon päätöksenteossa (porras 3). Shierin (2001) näkemyksen mukaan kolme alinta porrasta tulee toteutua kaikilla kolmella sitoutumisen ulottuvuudella, jotta Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12. artikla toteutuisi oikein. Shierin (2001) malliin verrattuna Lapsen oikeuksien yleissopimus ei esimerkiksi velvoita aikuisia jakamaan valtaa ja vastuuta lasten kanssa tai ottamaan lapsia mukaan todellisiin päätöksentekotilaisuuksiin.

Shierin (2001) ja Lundyn (2007) näkemyksiä lapsen osallisuuden toteutumisesta ja lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklan 12 merkityksestä on käytetty usean tutkimuksen ja mallin taustalla (mm. Larkins ym. 2014 ja Kennan ym. 2018). Shierin (2001) mallia osallisuuden portaista ja eri sitoutumisen ulottuvuuksista on hyödynnetty Suomessa lähtökohtana tarkastellessa lapsen osallisuutta, esimerkiksi päiväkotiarjessa ja lastensuojelussa (Venninen ym. 2010, Oranen 2008). Lastensuojelun käsikirjassa (2020) määritellään työntekijän valmiuksia, työyhteisön mahdollisuuksia ja velvoitteita. Organisaation ja johdon sitoutumiseen sekä lastensuojelutyöskentelyn mahdollistumiseen esimerkiksi riittävin resurssein viitataan useasti myös lastensuojelun laatusuosituksissa (Malja ym. 2019), joten Shierin (2001) porras- ja ulottuvuusmallia on perusteltua tarkastella lastensuojelun avohuollon sosiaalityön kontekstissa.

Shierin (2001) mallia on myös kritisoitu erityisesti lastensuojelun palveluiden piirissä, joissa lapselle ei voida antaa täyttä valtaa ja lapsen osallisuuden kokonaisvaltainen toteutuminen jää vajaaksi lastensuojelullisista tekijöistä johtuen (Dillon, Greenop ja Hills 2016). Lisäksi lastensuojelussa työskennellään lapsen lisäksi väistämättä hänen vanhempinsa ja heidän

intressiensä kanssa, jolloin lapsen osallisuuden toteutuminen on vain yksi osa-alue ja vanhempien näkemykset saattavat toisinaan vaikuttaa lapsen tilanteeseen hyvin paljon työskentelyn aikana (Heimer ja Palme 2015). Näiden tekijöiden nähdään vaikuttavan paljon mallin hyödyntämiseen. Tutkimuksessani nämä tekijät näyttävät hyvin merkittävinä tekijöinä lapsen osallisuutta tarkastellessa lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelun sosiaalityössä.

4 LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA

4.1 Lapsen osallisuuden monimuotoisuus lastensuojelun kontekstissa

Tutkimuksessani tarkastelen lapsen osallisuuden toteutumista avohuollon sosiaalityössä. Tämä konteksti luo lapsen osallisuuden tarkasteluun vielä erityisen leimansa, jota työssäni pyrin myös hahmottamaan. Lapsilla on oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon ja näin pyritään turvaamaan haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien, tässä tapauksessa lapsien, oikeudet (Lastensuojelun käsikirja, 2020). Lastensuojelutoiminnassa on aina otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu toimenpiteitä arvioitaessa ja lapsen oikeuksien sopimuksen määrittäminen lapsen edun periaatteesta ohjaa lastensuojelutoimintaa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 34§, 4§, 40§.) Lapsen tarve lastensuojelun palveluille kertoo, että lapsen terveys ja kehitys on vaarantunut niin, ettei lapsia ja perheitä voida auttaa tarpeeksi kunnan peruspalvelujen kautta. Lastensuojelua pidetään eräänlaisena räätälöitynä eriarvon tasauksena, jossa palvelut muotoillaan lasten ja perheiden selviytymisen mahdollistamiseksi. Heikosti toimivien peruspalvelujen, kuten neuvolatoiminnan, kasvatus- ja perheneuvonnan sekä oppilashuollon kuraattori- ja psykologipalvelujen heikko resurssointi tai niiden tavoittamattomuus heijastuvat lastensuojelun palveluihin ja lisäävät lastensuojelun tarvetta. (Bardy ja Heino 2013.)

Lastensuojelun avohuollon tukitoimiin on ryhdyttävä, kun lastensuojelun tarve on todettu eivätkä sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut, kuten kotipalvelu tai perhetyö, ole riittäviä. Avohuollon tukitoimet ovat aina ensisijaisia tukitoimia huostaanottoon ja sijaishuoltoon nähden, ja avohuollon tukitoimia pyritään toteuttamaan mahdollisimman pitkälti yhteistyössä lapsen perheen ja huoltajien kanssa. Lastensuojelun avohuollon palveluita voivat olla esimerkiksi tehostettu perhetyö tai perhekuntoutus, tai muu lasta tukeva palvelu tai tukitoimi, kuten sijoitus avohuollon tukitoimena. Huostaanotto on viimesijainen keino auttaa lasta, mutta on se tehtävä, mikäli avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä ja lapsen edun toteutuminen edellyttävät huostaanottoa. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämä lastensuojelun käsikirja (2020) määrittelee osallisuuden olevan yksi lapsi- ja perhekohtaisen suojelun keskeisiä periaatteita. Lastensuojelun käsikirja on selainpohjainen käsikirja, ja se on tarkoitettu ammattilaisille asiakastyön tueksi. Käsikirjasta löytyy laajasti tietoa lastensuojelusta ja lastensuojelun palveluista, työprosesseista ja oikeuskäytänteistä. Käsikirjan mukaan lastensuojelun

palveluiden on tuettava sekä vanhempien että lasten osallisuutta, ja lapsen mielipiteet on otettava huomioon päätöksenteossa ja palveluita suunniteltaessa. Lisäksi työntekijöillä on oltava riittävät valmiudet ottaa lapsi mukaan työskentelyn suunnitteluun ja arviointiin ja tätä valmiutta tulee tukea erilaisin mahdollisuuksin ja velvoittavin rakentein. Lastensuojelun käsikirja ei kuitenkaan tarkemmin määrittele, millaisia näiden mahdollistavien rakenteiden ja velvoitteiden tulisi olla, mutta Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisema erillinen lastensuojelun laatusuositus (Malja ym. 2019) korostaa, että johdon tulee tukea työntekijöitä lapsilähtöiseen ja ihmissuhdeperustaiseen työskentelyyn riittävällä resurssoinnilla ja osaamisen vahvistamisella, erityisesti uraansa aloittavien työntekijöiden kohdalla. Työntekijöillä tulee olla mahdollisuus työnohjaukseen ja työntekijöiden ja työyhteisöjen tulisi arvioida ja kehittää omaa toimintaansa tutkitun tiedon avulla. Lisäksi lapset ja perheet on otettava mukaan palveluiden suunnitteluun ja asiakaspalautetta on kerättävä systemaattisesti. Samat osa-alueet löytyvät Shierin (2001) mallinnuksesta lapsen osallisuutta tarkastellessa, jolloin mahdollistavien tekijöiden huomio on erityisesti sopivissa tiloissa, työntekijöiden koulutuksessa sekä riittävässä resursseissa. Lisäksi tärkeää on huomioida rutiinit ja velvoitteet, kuten lait, jotka määrittelevät miten osallisuuden osa-alueet tulee ottaa huomioon.

Lapsen osallisuutta lastensuojeluasiassa määrittelee Perustuslain (731/1999,6§) ja lastensuojelulain (417/2007, 29§, 30§, 52§) lisäksi myös Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000, 10§) toteamalla, että alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipiteet on otettava mahdollisuuksien mukaan huomioon iän ja kehitystason mukaisesti lastensuojelua toteutettaessa. Lasten osallisuutta voidaan rajoittaa vain, jos se ei ole lapsen edun mukaista tai se on muutoin tarpeetonta (Toivonen ja Pollari 2018, 75). Lastensuojelulaki (417/2007,20§) puolestaan määrittää lapsen mielipiteen selvittämättä jättämisen olevan mahdollista vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin tarpeetonta. Lisäksi yli 12-vuotiasta lasta on virallisesti kuultava hallintolain mukaisesti häntä koskevassa lastensuojeluasiassa (huostaanotto ja sijaishuollon järjestäminen), paitsi jos kuulemisesta aiheutuu vakavaa vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle ja kuulematta jättäminen on lapsen edun toteutumisen kannalta välttämätöntä (Lastensuojelulaki 417/2017, 43§). Lapsen oikeuksien yleissopimus ei tee eroa lapsen virallisen kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen välillä, vaan kyse on Suomen lainsäädännön luomista eroista. Lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon lapsen

kehitystason ja iän mukaisesti oli kyse virallisesta kuulemisesta tai muusta mielipiteen selvittämisestä. (Aer 2013, 201.)

Lastensuojelulain kuvaama ”lapsen terveyden ja kehityksen vaarantuminen” ei ole kuitenkaan yksinkertaisesti linjattavissa, sillä kuka määrittää, mikä lopulta on lapsen kehitykselle niin vaarallista, ettei lapsen mielipidettä voi selvittää tai asiasta keskustella lapsen kanssa? Lapsi kuitenkin elää arkea ympäristössään, jossa yleensä lapsen suojelun tarve todetaan. Näin ollen kehityksen ja terveyden vaarantuminen, ja lapsen edun huomiointi ei ole aina yksiselitteisesti todettavissa. Lapsen edun ja lastensuojelun erityisen suojelutehtävän voidaan herkästi ajatella olevan ristiriidassa lapsen osallisuuden kanssa. Kansainvälisten tutkimusten mukaan lapsen suojelun ja osallisuuden välinen jännite on selkeästi havaittavissa lastensuojelun toimintaympäristöissä eri puolilla maailmaa (Kriz, 2020; Hultman, Höjer ja Larsson 2020).

Muukkonen (2013, 172–173) pohtii lapsen suojelun merkitystä tarkemmin osallisuuden näkökulmasta. Hänen mukaansa osallisuus ja lapsen suojeleminen näyttävät aluksi jännitteisiltä tehtäviltä, jotka vaikuttavat toisiinsa. Lapsen osallisuudesta huolehtiminen tukee kuitenkin lastensuojelun perustehtävää eli lapsen suojeleminen. Muukkonen (2013) kirjoittaa artikkelissaan kohtaamis- ja prosessiosallisuudesta, jotka vaikuttavat lapsen suojelutehtävään. Prosessitaso osallisuutta on lapselle järjestetty tuki tai vanhempien kanssa tehtävä työ, josta lapset hyötyvät välillisesti. Kohtaamisosallisuudessa puolestaan lapsen tarpeet pääsevät paremmin esiin ja osaltaan mahdollistavat paremmin suojelutyön tekemistä. Lasten osallisuuden toteutumisella saadaan vanhemmille tietoa ja ymmärrystä lapsen asioista ja tämä tukee vanhempien osallisuutta ja vastuunkantoa lapsestaan. Näin ollen lapsen on mahdollista saada parempaa suojeleminen sekä suoraan että välillisesti. (Muukkonen 2013, 172–173.) Lastensuojelun avohuollon näkökulmasta katsottuna prosessi- ja kohtaamisosallisuuden näkökulmat suojelutehtävässä ovat hyvin keskeisiä, sillä avohuollon tukitoimin pyritään vaikuttamaan lapsen tilanteeseen tukien vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityö on mahdollisuuksien yhteistyössä huoltajien tai muiden kasvatuksesta vastaavien kanssa tehtävää työtä, mutta lasta tulee myös tavata henkilökohtaisesti riittävän usein (Lastensuojelulaki 417/2007 34§, 29§).

Lapsen osallisuudesta lastensuojelussa on yksinkertaisimmillaan kyse siitä, miten lapsi voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa työtä, jota lastensuojelussa

tehdään. Lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelussa voidaan kuvata erilaisin tikapuumallein, jolloin alimmilla tasoilla on vain vähän mahdollisuuksia vaikuttaa ja ylimmillä tasoilla enemmän. Osallisuus ei kuitenkaan välttämättä suoranaisesti lisääny esimerkiksi päätösvallan ja vaikutusmahdollisuuksien kasvaessa, vaan tärkeää on tarkastella lasten suhdetta aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan. (Hotari, Oranen ja Pösö 2013, 149–151.)

Kuten Hotari ym. (2013) toteavat lastensuojelussa vallan ja vastuun lasten osallisuuden toteutumisessa olevan pitkälti aikuisilla, ja heidän toimintatavoillaan on suuri merkitys. Thomas (2002) käsittelee omassa tutkimuksessaan työntekijöiden erilaisia lähestymistapoja lasten osallisuuteen liittyen, jotka vaikuttavat siihen millaisen merkityksen työntekijä antaa lapsen osallisuuden toteutumiselle. Myös Gretschel (2002, 94–95) kuvaa väitöskirjassaan lapsen osallisuuden toteutuvan juridiikan, kuten lastensuojelulain (417/2007) lisäksi lapsen ja hänen toimintaympäristönsä välisessä vuorovaikutuksessa, ja tällä on hyvin suuri merkitys siihen, miten lapsi tai nuori kokee olevansa osallinen omassa asiassaan ja mitkä hänen toiminta- ja vaikutusmahdollisuutensa tosiasiallisesti ovat. Eskonen ym. (2006) ovat tarkastelleet tätä tilannetta omassa tutkimusartikkelissaan ja jaotelleet lapsen osallisuuden tarkastelun eri vuorovaikutustilanteissa taulukkoon. Taulukon taustalla on ajatus, että asian tavoitteellisuus, vuorovaikutuksen asetelmat ja lapsen osallisuus vaihtelevat eri tilanteiden mukaisesti, jolloin lapsen osallisuutta ei tulisi tarkastella vain yhdestä näkökulmasta ja yleisesti lastensuojelussa. Tällöin herkästi hukataan lastensuojelun moninaisuuden tuomat haasteet.

Tutkimuksessani selvitän osallisuuden toteutumisen mahdollisuuksia ammattilaisten valmiuksien lisäksi työyhteisön mahdollisuuksien sekä työtä ohjaavien velvoitteiden kautta. Nämä tekijät vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen Shierin (2011) mallin mukaisesti ottaen myös huomioon lasten oikeuksien yleissopimuksen artiklan 12 ja sen tosiasiallisen arvon. Lapsen osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet lastensuojeluasiassa rakentuvat nimenomaisesti lastensuojelulain (417/2007) sekä lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklan 12 ympärille, jota edellisessä luvussa on käsitelty tarkemmin. Lastensuojeluasiassa lapsen osallisuus rakentuu lapsen oikeudesta ilmaista näkemyksensä, saada riittävästi tietoa näkemyksensä ilmaisua varten sekä lapsen oikeudesta vaikuttaa itseään koskevaan asiaan omalla mielipiteellään. (Araneva 2016, 15.)

4.2 Aiempaa tutkimusta lapsen osallisuutta edistävästä ja estävistä tekijöistä

Lapsen osallisuutta omassa arjessaan ja lastensuojelussa on tutkittu jo jonkin verran. Pääosin tutkimus on kohdistunut työkäytänteisiin ja lasten kokemuksiin, mutta sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä sekä käytännön työtä on myös tutkittu ja kartoitettu. Aiemmat tutkimukset ja kirjallisuus korostavat, että lasten osallisuus syntyy pitkälti vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa ja osallisuuden kokemukseen vaikuttavat monet tekijät, toiset osallisuutta vahvistaen ja toiset sitä heikentäen.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöissä on paljon vaihtuvuutta, joka vaikuttaa lapsen osallisuuden toteutumiseen, sillä osallisuus on ikään kuin ”prosessi” eikä toteudu hetkessä (mm. Bijleveld, Dedding ja Bunders-Aelen 2015, 137). Lisäksi sosiaalityöntekijän ja lapsen kohtaamiset ovat usein lyhyitä, ja niihin heijastuu kiireen tunne työntekijän ja lapsen välillä (Hotari ym. 2013, 160). Osallisuuden toteutumista haastavat sosiaalityöntekijöiden eri käsitykset lapsen osallisuuden merkityksestä sekä toteuttamistavoista. Osa sosiaalityöntekijöistä voi ajatella, ettei lapsella voi olla suurta valtaa omissa asioissaan (Bijleveld ym. 2015, 136–137; Archard ja Skivenes 2009, 391 sekä Hotari ym. 2013, 154). Lisäksi haasteena on lapsen suojelun merkitys suhteessa osallisuuden toteutumiseen, mikä haastaa ennen kaikkea työntekijöiden arviointia siitä, mitä lapselle voi kertoa ja mitä ei, ja miltä asioilta lasta on suojeltava (mm. Bijleveld ym. 2015, 137, Toivonen ja Pollari, 2018, 75). Marjo Alatalo (2019) on lisensiaatintyössään tarkastellut lapsia tiedonmuodostajina lastensuojelussa. Tiedonmuodostuksen paikka näyttäytyi suojelutehtävän ja osallistumisen välisessä jännitteessä ja lapsen suojelun merkitys korostui. Lisäksi tutkimuksen perusteella lapsen ja työntekijän vuorovaikutuksella ja suhdeperusteisuudella on ollut lasten kanssa työskentelyssä iso merkitys. Tutkimuksessa korostui myös sosiaalityöntekijän lapselle käytettävän ajan niukkuus; miksi aloittaa lapsen kanssa työskentely, kun se ei systemaattisesti ole mahdollista muuten kuin pinnallisesti käytettävissä olevan ajan ja asiakasmäärien puitteissa?

Lapsen osallisuutta edistäviä tekijöitä ovat lapsen kanssa riittävästi toteutuvat kohtaamiset, luottamussuhteen syntyminen ja lapsen kanssa keskustelu, (Forsberg, Ritala-Koskinen ja Törrönen 2006; Petrelius, Tulensalo, Jaakola ja Hietämäki 2016, 8; Hyvärinen ja Pösö 2018) sekä toimiva vuorovaikutus (Ervast ja Tulensalo 2006, 18–19) ja siihen sopivat tilat ja paikat (Lapsen osallisuus, 2016). Sosiaalityöntekijän olisi tärkeä osata lapsen haastattelutaitoja

(Hyvärinen ja Pösö 2018, 8–9, Muukkonen ja Tulensalo 2018, 133–134) mielipiteen kuulemiseen liittyvissä asioissa, joka on keskeinen osa osallisuuden kokemusta. Taiteen ja leikin kautta lapsen on mahdollista myös ilmaista itseään luontevalla tavalla (Känkänen 2013, 113–118 ja Muukkonen 2013, 166). Katrin Križ (2020, 34) on koonnut artikkelissaan kansainvälisten tutkimusten ja tarkastelujen tuloksia lapsen osallisuudesta lastensuojelun konteksteissa. Yhteenvedossa on havaittavissa lapseen, työntekijään ja työyhteisöön sekä lastensuojelun organisaatioon ja toimintaympäristöön liittyviä tekijöitä, jotka luovat haasteita toteuttaa lapsen osallisuutta. Lapseen liittyvät tekijät muodostuvat muun muassa lapsen iästä, tiedon ja informaation puutteesta sekä lojaaliristiriidoista. Työntekijään ja työyhteisöön liittyvät tekijät huomioivat työntekijän osaamisen ja tiedon puutteen sekä suojelutehtävän näkökulman, kuten myös suhtautumisen lapseen. Lastensuojelun organisaation tasolla haasteita luovat kuormittuneisuus, epäselvät ja monimuotoiset toimintatavat sekä aikapaineet.

Ferguson (2016) puolestaan havaitsi Englannissa tehdyssä tutkimuksessaan, että sosiaalityöntekijät tapaavat lapsia ja nuoria harvemmin yksin heidän omassa ”tilassaan”, kuten omassa huoneessa, vaan suurempi osa ajasta menee lapsen ja vanhemman kanssa yhteisen tapaamisen äärellä. Mitä nuorempi lapsi on kyseessä (alle 4-vuotias), sitä herkemmin lasta tavataan yhdessä vanhemman kanssa, eikä kahdenkeskistä tapaamista lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä ole. Lapsen nuori ikä oli Fergusonin (2016) tutkimuksessa keskeisin syy siihen, miksi lasta ei tavattu yksin. Sosiaalityöntekijät myös kokivat, ettei aikaa tapaamiselle ole riittävästi. Toisinaan lyhyetkin tapaamiset voivat olla antoisia, mutta tutkimuksessa havaittiin myös, että joissain tilanteissa sosiaalityöntekijöillä oli niin kiire selvittää asia lapsen kanssa tapaamisella, että he unohtivat esitellä itsensä ja miksi he ovat paikalla. Käytettävissä olevalla ajalla, vanhempien luvalla, lasten iällä ja halulla osallistua tapaamiseen ja keskusteltaviin aiheisiin on merkitystä, mutta myös sosiaalityöntekijöiden vuorovaikutustaidoilla ja tilannetajulla on iso vaikutus tapaamisen onnistumiseen. Toisinaan sosiaalityöntekijät kokivat, ettei lapsen omalle tapaamiselle ollut tarvetta tilanteessa. Usein perheissä myös työskentelee toisia työntekijöitä, jotka ovat luoneet oman suhteensa perheeseen ja sosiaalityöntekijän kokema rooli on lähinnä koordinoida palvelua. (Ferguson 2016, 286, 288–290.)

4.3 Asiantuntijan ja lapsiasiakkaan välinen valtasuhde

Sosiaalityön ja sosiaalialan asiakkaiden ympärille kietoutuu keskeisesti julkisen vallan käyttö, jossa on mahdollista tehdä lainvoimaisia päätöksiä toisen tahdosta riippumatta yksipuolisesti. Tämä luo väistämättä valta-asetelman sosiaalityön kontekstiin. Valta- sanaan latautuu myös erilaisia mielikuvia ja tunteita, osin negatiivisiakin. Vallan käsitteestä on esitelty hyvin erilaisia teorioita ja käsityksiä tulokulmia mukaillen, esimerkkinä Michel Foucault'n jäsentämä teoria vallasta, jossa valta nähdään toimintaan kohdistuvaksi toiminnaksi, jolloin vallan käyttäjä pyrkii suuntaamaan toiminnan kohteen suuntaa kohti omia päämääriään ja vaikuttamaan tähän. Juhila (2009, 53–54.) tarkastelee Foucault'n perintöä tekstissään ja puhuu sosiaalityön ytimessä olevan normaalistavan objektivoinnin, jossa normaalia poikkeavia ryhmiä pyritään palauttamaan takaisin yhteiskunnan normiin. Samalla tämä vaatii sosiaalityöntekijältä itsereflektiivisyyttä asiakkaita kohdatessa. Tällainen vallankäyttö ei siis ole väkivaltaista, vaan tuottavaa ja ohjaavaa ja tavoitteena on muutos, johon myös asiakas itse saadaan mukaan. Tässä yhteydessä puhutaan myös ”Januskasvoisuudesta”, jossa sosiaalityön tavoitteiden saavuttamiseksi asiakkaita on dominoitava, mutta samalla tehtävä se asiakasta kunnioittaen. (Juhila 2009, 52–54.) Foucault'n sosiaalityön teoriassa vallankäyttö nähdään arvoneutraalina, ei hyvänä tai pahana, vaikkakin myös tätä näkökulmaa vallan käyttöön voidaan pohtia (Niemi 2013). Juhila (2006) tarkastelee sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhdetta todeten, että sosiaalityötä ei olisi lainkaan olemassa ilman asiakaskontakteja ja sosiaalityö muokkautuu kaikkien näiden suhteiden mukaan. Juhilan (2006, 7) mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteessa on neljä elementtiä: liittämis- ja kontrollisuhde, kumppanuussuhde, huolenpitosuhde sekä vuorovaikutuksessa rakentuva suhde ja tämä suhde muodostuu kohtaamisissa. Nämä kaikki suhteet kytkeytyvät lastensuojelutyöhön, mutta erityisesti lastensuojelun kontekstiin liittyy tuen ja kontrollin yhteensovittaminen. Tämän moniperusteisen suhteen lisäksi luottamuksen rakentaminen on näyttäytynyt sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan tärkeäksi tekijäksi yhteistyössä lasten sekä vanhempien kanssa (Alatalo 2014).

Lastensuojelun sosiaalityössä lastensuojelun sosiaalityöntekijä käyttää toisinaan hyvin voimakasta valtaa huomioidessaan lapsen edun ja lapsen asioiden toteutumisen, mutta vallankäytölle on oltava erittäin hyvät perustelut ja oikeutus. Lastensuojelutyö kajoaa perhe-elämään, joka on mielletty pitkälti hyvin yksityiseksi asiaksi. Toimintaa ja keinoja ohjaa vahvasti lastensuojelulaki ja sen eri pykälät määrittäen mitä ja milloin voidaan vallan puitteissa toteuttaa. (Alhanen 2014, 17–20.) Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on

kuitenkin asiakasta merkittävästi enemmän valtaa määrittellä, mikä on lapsen edun mukainen ratkaisu, ja sosiaalityöntekijän tiedonmuodostus on tässä keskeisessä roolissa. Lastensuojelutyössä ei ole selkeitä suunniteltuja ja käytössä olevia työskentelymalleja, joita hyödyntää yhteistyössä asiakkaan kanssa ja tämä lisää vallankäytön tunnistamisen merkitystä. (Pösö 2012, 91.) Julkisen vallan käyttöoikeus, yhteiskunnallinen velvoite ja toiminnan oikeutus lastensuojelun sosiaalityöntekijänä luovat siis jo itsessään voimakkaan valta-asetelman.

Lastensuojelun sosiaalityössä valta-asetelma syntyy lisäksi siitä, että työntekijä on aikuinen ja asiakkaana on lapsi, ja jossa työntekijä herkästi määrittelee suhteen muotoutumisen (Bijleveld ym. 2015). Eskonen ym. (2006) toteavat artikkelissaan, että lastensuojelullisissa kohtaamisissa ei voi välttyä vallan, kontrollin sekä lapsiasiakkaan ja asiantuntijatiedon suhteesta. Asiantuntijoilla on instituutioissa, kuten lastensuojelussa, käytössään paljon valtaa, jolla voi rajata esimerkiksi keskustelua sekä tehdä ratkaisuja sen suhteen mikä lapsen puheessa on oleellista. Tällöin asiantuntijalla on myös mahdollisuuksia ja tilaisuuksia jakaa tätä valtaa lasten kanssa ja madaltaa selkeästi epäsymmetristä asetelmaa.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa käsittelen tarkemmin tutkimustehtävää sekä tutkimuksen metodologisia valintoja. Käyn lisäksi läpi haastatteluihin osallistuneiden organisaatiota ja työnkuvaa, miten keräsin tutkimusaineiston sekä millä menetelmillä olen lopulta analysoinut aineiston. Lopuksi käsittelen myös tutkimuksen eettisyyteen sekä luotettavuuteen liittyviä tekijöitä sekä omaa asemaani tutkijana ja organisaatiossa aiemmin työskennelleenä työntekijänä.

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tarkoitus on tuottaa uutta tietoa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta käsin tarkastellen, millaisia käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on lasten osallisuudesta, ja kuinka se toteutuu Shierin (2001) mallinnusta hyödyntäen osallisuuden portailta ja sitoutumisen tasoilla yksittäisen työntekijän valmiuksista lain tai muun rutiinin tuomiin velvoitteisiin. Tutkimukseni tarkoitus on selvittää, mitä sosiaalityöntekijät ajattelevat lapsen osallisuuden olevan ja miten lapsen osallisuus toteutuu lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on lasten osallisuudesta lastensuojelun avohuollon sosiaalityön kontekstissa?
2. Millaiset tekijät estävät ja millaiset edistävät osallisuuden toteutumista työntekijän omien valmiuksien, työyhteisön mahdollisuuksien ja työtä ohjaavien velvoitteiden näkökulmasta?

Tutkimuskysymyksiin vastatessa työntekijän valmiuksia, työyhteisön mahdollisuuksia ja työtä ohjaavia velvoitteita tarkastellaan hyödyntäen Shierin (2001) mallia osallisuuden portaista ja ulottuvuuksista.

5.2 Tutkimuksen aineiston keruu

5.2.1 Tutkimuslupa ja haastateltavien yhteydenotto

Hain tutkimusluvan työolleni kaupungin sosiaalipalveluiden palvelujohtajalta. Hyväksytyn tutkimusluvan jälkeen otin yhteyttä kaupungin johtavaan sosiaalityöntekijään aiheeni tiimoilta. Lastensuojelun avohuolto kattaa tutkimusta tehdessä kaupungissa lastensuojelun alkuarviointitiimit, kaupungin alueittain jaetun avohuollon sosiaalityön tiimit sekä kotoutumisvaiheessa olevien ja turvapaikanhakijoiden lastensuojeluasiakkuuksia hoitavan

tiimin. Haastatellut työntekijät edustivat kaikkia näitä tiimejä. Koska lastensuojelun avohuolto käsitti kaupungissa erilaisia asiakkuusvaiheita hoitavia tiimejä, en päätenyt rajaamaan näistä tiimeistä tai tehtävistä mitään pois. Kaupungissa lastensuojelun sijais- ja jälkihuollon tehtävät ovat eri yksiköissä.

Tutkimukseni ja graduaiheeni esiteltiin kaikkien lastensuojelun avohuollon tiimien yhteisessä viikkotiimissä, jonne olin tehnyt valmiiksi saatekirjeen tutkimuksesta (liite 1). Tiedotteessa oli yhteystietoni, joiden kautta pyysin asiasta kiinnostuneita työntekijöitä ottamaan suoraan yhteyttä minuun. Muutaman viikon jälkeen kävi ilmi, että johtava sosiaalityöntekijä oli pyytänyt tutkimuksesta kiinnostuneita työntekijöitä ottamaan yhteyttä ensin häneen. Johtavan sosiaalityöntekijän kautta sain tietooni muutaman haastattelusta kiinnostuneen työntekijän, mutta lopulta pyysin johtavaa sosiaalityöntekijää välittämään viestini uudelleen työntekijöille. Pyysin viestissä vielä erikseen työntekijöitä ottamaan suoraan yhteyttä minuun. Muutama haastateltava oli siis ilmoittanut johtavalle sosiaalityöntekijälle kiinnostuksestaan osallistua tutkimukseeni, loput ottivat suoraan yhteyttä minuun uudelleen lähetetyn pyynnön jälkeen. Tutkimukseni eettisyyden kannalta on huomioitava, että haastateltavien anonymiteettiä en pystynyt tämän vuoksi täysin takaamaan.

5.2.2 Haastattelututkimus ja tutkimukseen osallistuneet henkilöt

Tutkimus toteutettiin haastattelemalla lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöitä. Tutkimuksen tarkoitus on välittää kuvaa haastateltavien näkemyksistä ja käsityksistä tutkimustehtävään liittyen kysymällä ja keskustelemalla asiasta suoraan näkemyksiä omaavien henkilöiden kanssa. Haastattelun tavoitteena on saada kuva haastateltavan kokemusmaailmasta ilmiöön liittyen. Haastattelu eroaa pelkästä keskustelusta siten, että tavoite on kerätä informaatiota ja toiminnalla on tietty päämäärä. (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 41.)

Tutkimukseeni haastatellut sosiaalityöntekijät työskentelevät lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöinä suuressa kaupungissa. He toimivat työssään virkavastuulla ja heidät voidaan määrittellä asiantuntijoiksi. Alastalo, Åkerman ja Vaittinen (2017, 181–198) tarkastelevat asiantuntijoiden haastattelua eräänlaisena haastattelun lajina ja asiantuntijoita haastatellessa huomioon otettavia seikkoja on useita. Asiantuntijuus määritetty toiminnassa

ja vuorovaikutuksessa esimerkiksi ammatillisen aseman tai institutionaalisten tehtävien kautta. Haastatteluita ja tutkimusta tehtäessä on tärkeä tunnistaa, mikä on tutkimuksen kannalta tärkeää asiantuntijuutta ja mistä tätä on löydettävissä, sillä yleensä asiantuntijoilla on erityistä tietoa ja näkemystä käsiteltävästä asiasta. (Alastalo ym. 2018, 181.) Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijät valikoituivat tutkimukseni haastateltaviksi asiantuntijoiksi heidän erityisen tietoutensa ja näkemyksiensä vuoksi, mutta myös siksi, että he ovat luomassa lapsen osallisuuden kokemuksia lastensuojelun avohuollossa eli ovat osallisia tutkittavaan asiaan (Alastalo ym. 2017,183).

Haastatteluja varten muodostin haastattelun pohjaksi ja keskustelua ohjaamaan haastattelurungon (liite 2). Ennen varsinaista haastattelua tein testihaastattelun samassa työssä ja organisaatiossa työskentelevälle tuttavalleni, joka ei osallistunut varsinaiseen tutkimukseen. Testihaastattelun jälkeen muokkasin muutamia haastattelun kohtia selkeämmäksi ja tiivistin haastattelurunkoa. Muutama päivä ennen virallisia haastatteluja lähetin haastattelukysymykset haastateltaville tiedoksi sähköpostitse, jotta he pystyivät valmistautumaan haastatteluun etukäteen. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoidun teemahaastattelun muodossa, jossa keskustelu kohdennettiin tiettyihin teemoihin, mutta kysymysten asettelu ja järjestely saattoi vaihtua haastateltavien kesken. Teemahaastattelu ei kuitenkaan ole yhtä muotovapaa kuin strukturoimaton haastattelu, joka toteutetaan yleensä varsin vapaasti asioista keskustellen. (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 47–48.) Haastatteluni teemat muotoutuivat lapsen osallisuuden ympärille tarkastellen erityisesti lapsen näkemysten huomiointia, mielipiteen ilmaisuun rohkaisemista sekä lapsia päätöksentekoprosessissa. Teemahaastattelun teemat muodostuivat jo etukäteen tiedetyn tiedon ympärille eli tutkimuksen viitekehystä hyödyntäen (Tuomi ja Sarajärvi 2018,66). Haastattelukysymykset käytiin haastateltavien kanssa läpi pääosin samassa järjestyksessä, mutta keskustelu liikkui myös vapaasti aiheiden välillä, jotka liittyivät toisiinsa tai mikäli myöhemmin haastattelussa haastateltavilta tuli asioita mieleen aiemmin läpikäytyistä teemoista. Teemahaastattelujen sisällä ei ole selkeää yhdenmukaisuuden vaadetta, jossa kysymysten järjestyksen tai keskustelun avoimuuden tulisi olla selkeä, vaan tämä on enemmänkin makukysymys (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 65–66).

Tutkimuksen haastattelut toteutettiin kuudelle työntekijälle syys- ja lokakuun aikana 2020. Haastateltavilta pyydettiin haastattelun alussa vielä kirjallinen suostumus (liite 3) osallistua tutkimukseen. Koronapandemian vuoksi tarjosin haastateltaville kasvokkaisen haastattelun lisäksi puhelin-, Zoom- tai Teams-haastattelua. Lopulta kaksi haastattelua toteutettiin etänä,

jolloin lähetin erillisen suostumuslomakkeen sähköpostitse haastateltaville ja pyysin erillisen sähköpostivastauksen, mikäli osallistuja suostuu tutkimukseeni haastateltavaksi. Haastattelut kestivät 30–70 minuuttia ja haastattelut nauhoitettiin Jyväskylän yliopiston ääninauhurilla. Nauhoitetut äänitiedostot säilytin Jyväskylän yliopiston omalla salasanasuojatulla asemalla ja poistin äänitiedostot heti litteroinnin jälkeen.

5.3 Aineiston analyysi

Litterointi on laadullisen tutkimuksen aineiston analyysin ensimmäisiä vaiheita, jossa ääni muutetaan tekstiksi. Litteroin aineiston sanatarkasti tarkastellen erityisesti haastateltavan kertoman asian sisältöä yleisesti, jolloin tarkastelun kohteeksi ei noussut tarkemmin puhetapa tai -tyyli. (Ruusu vuori ja Nikander 2017, 367, 372.) Tämä litterointitarkkuus sopi tutkimukseeni, jossa on tarkoitus tutkia sosiaalityöntekijöiden tuomia merkityksiä lapsen osallisuuden toteutumisesta lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Litterointivaiheessa poistin esimerkiksi huokaukset, täytesanat kuten ”niinku” ja ”tota” sekä pidemmät tauot. Litterointivaiheessa poistin myös mahdolliset tunnistetekijät, kuten nimet ja työpaikat, jos ne esiintyivät haastatteluaineistossa ja näin litteroitu aineisto pseudonymisoitiin (Ruusu vuori ja Nikander 2017, 375). Haastateltavista käytän tutkimuksessani tunnistetta *H*, kuten esimerkiksi *H1*, *H2* jne. Haastatteluaineisto litteroitiin kokonaan ja tekstimuotoon käännettyä litteroitua aineistoa tuli 47 sivua. Litteroidusta aineistosta on otettu tämän tutkimuksen tulosten tarkasteluun sitaatteja kuvaamaan haastateltavien kertomia asioita.

Aineiston analyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on hyvin yleinen ja monikäyttöinen analyysimenetelmä, jonka avulla voidaan analysoida monipuolisesti erilaisia kirjoitettuja tekstejä, kuten päiväkirjoja tai haastatteluita. Aineistoa analysoidessa on kuitenkin hyvä huomata, ettei siinä tapahdu taikoja itsestään, vaan työstö vaatii aina tutkijan panosta, ja aina kyse on myös tutkijan rajauksista ja valinnoista. (Tuomi ja Sarajärvi 2017, 78–109; Eskola 2018, 180,182.) Laadullisen tutkimuksen tekemisessä korostuu kerätyn aineiston hyödyntäminen, ja laadullisessa tutkimuksessa voidaan käsittää olevan kyse vähitellen tapahtuvasta ilmiön käsitteellistämisestä. Aineiston merkityksestä huolimatta tutkijan teoreettiset näkökulmat ja tutkimuksen aikanakin muokkautuvat näkemykset vaikuttavat tutkimuksen kulkuun ja suuntaan. Laadullista aineistoa pyritään kokoamaan sisältä päin tutkittavien näkökulmasta ja parhaimmassa tapauksessa vielä useampaa aineistonkeruun menetelmää hyödyntäen. (Kiviniemi 2017, 64, 66–68.) Eskola (2018, 182) kirjoittaa tutkijan suhteesta teoriaan, johon myös Tuomi ja Sarajärvi (2018, 80–

81) viittaavat tekstissään tarkastellessa sisällönanalyysin lähestymistapoja. Suhde teoriaan voi olla aineistolähtöinen, teoriaohjaava tai teorialähtöinen. Tutkimuksessani lähdin liikkeelle teorialähtöisellä sisällönanalyysillä, jolloin aiempi tutkimus ja malli ohjasi tutkimuksen ja analyysin tekoa ja tarkoituksena oli testata mallia uudessa kontekstissa. Analyysin edetessä kuitenkin huomasin, että Shierin (2001) malli ei riittänyt aineiston analysoimiseen, joten lopulta tulos on enemmän teoriaohjaava.

Litteroinnin jälkeen luin kokonaisuudessaan aineiston uudelleen läpi useamman kerran. Aineistosta alkoi muodostua samankaltaisuuksia sekä erilaisuuksia käsiteltyjen teemojen sisäisesti. Tutkimuksen yläteemat muotoutuivat Shierin (2001) osallisuuden portaiden ja sitoutumisen ulottuvuuksien mukaisesti, joten nämä ohjasivat myös koodausta, jonka tein aineistolle. Pysin hakemaan aineistosta kohtia, joissa puhutaan tutkimuksen yläteemoista. Koodauksessa aineisto puretaan ikään kuin osiinsa (Silvasti 2015, 43–44). Koodausta tapahtui analyysissä kahdella tasolla ja suoritin tämän värikoodaamalla lausekokonaisuuksia Shierin (2001) teemojen *osallisuuden portaiden* ja *sitoutumisen ulottuvuuksien* mukaisesti. Luin aineistoa koodaten lausetasolla eri portaille ja ulottuvuuksille sopivia asioita eli taustalla oleva teoria ohjasi tarkastelunäkökulmaani. Haastateltavat saattoivat eri kysymysten kohdalla palata edelliseen aiheeseen tai keskustella laajemmin lapsen osallisuuden toteutumisesta, jolloin jouduin tutkijana tarkastelemaan aineistoa hyvin pitkälti kokonaisuutena. Shierin (2001) lapsen osallisuuden portaat kuitenkin ohjasivat koodaamista: kaikki lauseet, joissa puhuttiin suoraan esimerkiksi portaan 1. *lapsen kuuntelemisesta ja kuulemisesta* koodattiin vaaleanpunaisella. Tällä tekniikalla hahmotin aineistoa aina portaalle 5 asti.

Kun värikoodaus oli osallisuuden portailla valmis, kävin aineistoa läpi tarkemmin osallisuuden ulottuvuuksien mukaisesti ja pyrin tunnistamaan aineistosta kohdat, joissa puhuttiin selvästi työntekijän kuvaamista omista *valmiuksista* tai ajatuksista lapsen osallisuuden toteutumiseen. Tämän jälkeen tarkastelin ne kohdat, jotka käsitelivät selkeästi työyhteisön *mahdollisuuksiin* liittyviä asioita resurssien, tilojen ja koulutusten kohdalta. Kolmanneksi pyrin huomioimaan ne tilanteet, joissa käsiteltiin selkeästi rutiineiksi tulleita asioita tai lain tuomia *velvoitteita*, jotka vaativat toimimaan kuvatun portaan mukaisesti. Seuraavassa taulukossa kuvataan aineiston koodausta esimerkin kautta.

Taulukko 1 Esimerkki aineiston koodauksesta Shierin (2001) mallin mukaisesti

U L O T T U V U U S

		Valmiudet	Mahdollisuudet	Velvoitteet
P O R R A S	1. Lapsia kuunnellaan	<p><i>"yksinkertaisimmillaan niin että lasta tavataan ja kuunnellaan" H4</i></p> <p><i>"se on sellainen mitä joutuu itselleen muistuttaa ja vaatii vielä enemmän työstöä että muistaa ottaa sen lapsen omalle tapaamiselle ja kuulee ja kuuntelee mitä sillä lapsellaan on itsellään kerrottavaa..." H6</i></p> <p><i>"No kyllähän mä siinä avaintekijä olen... jotenki lapsi, joka on jäänyt alussa sivuun niin herkästi jää jatkossakin... – en puhu pelkästään tapaamisista mutta kyllähän se osallisuus pitkälti sitä on, että lasta tavataan ja henk. koht häneen tutustutaan" H3</i></p>	<p><i>"Ei kukaan minua estä lasta tapaamasta" H1</i></p> <p><i>"Ennenku olin tässä organisaatiossa töissä niin käsitin lapsen tapaamisen vähä vapaammin" H1</i></p> <p><i>"No se kiire... että kun ois aikaa enemmän, niin se on varmaan se..." H3</i></p> <p><i>"on se semmonenki asia, että mitä tässä organisaatiossa ajatellaan lapsen tapaamisesta, että onko se tärkeä asia. Aiempi esimies kysy usein ollaanko me tavattu ja miten lapsia" H2</i></p>	<p><i>"Ei meillä ole semmoista vahvaa rakennetta, joka tukis niitä tapaamisia" H1</i></p>
	2. Lapsia tuetaan mielipiteen ilmaisussa	<p><i>"Meidän tiimissä on sellaisia lapsia joilla puheenkehitys on sellaista että ei välttämättä tulkin kans työskentelystä oo apua... ja jotenki millä tavalla me pystyttäis heidän kans kommunikoidaan" H5</i></p> <p><i>"Sitähä vois mennä vaikka kotiin ja kattoo ku se leikkii ja jutella samalla" H4</i></p> <p><i>"No en ole mikään välineaktiivi" H3</i></p>	<p><i>"jotkut erityislapsset—että onko meillä oikeanlaisia menetelmiä tai välineitä tai osaamista tai uskallusta tai yritystä kohdata semmosia lapsia" H2</i></p> <p><i>"Meillä on vähän semmonen... penseähkö suhtautuminen tiettyihi asioihin mitkä liittyy organisaation kulttuuriin – osa on pitkäaikaisia työntekijöitä ja ne osaa</i></p>	<p><i>"on hyvin erilaisia orientaatioita ja totuttuja, ei välttämättä pohdittuja, tapoja mutta..—mutta en mä lopulta tiedä kuinka hyvin se missä kaikkialla toteutuu, ei voi lopulta puhua ku omasta puolesta tai oman tiimin puolesta" H3</i></p>

			<i>ehkä lasta jututtaa—mä joskus sillon alottaneena asiasta kysyin mitä ne tarkottaa ja mitä pitä- s tehdä niin sain aika ylimalkaisia vastauksia: kyllähä jokainen osaa lasta jututtaa”H1</i>	
--	--	--	--	--

Aineistoa analysoidessa kävi ilmi, ettei Shierin (2001) malli ollut riittävä viitekehys aineiston tarkastelemiseksi. Vanhempien ja huoltajien vaikutus lapsen osallisuuden toteutumiseen toistui aineistossa, eivätkä ne täysin sovi Shierin (2001) mallin mukaiseen tarkasteluun lastensuojelun kontekstissa, vaan niitä on syytä tarkastella erikseen. Vanhempiin ja huoltajiin liittyvät vaikutukset muodostuivat vanhempien ja huoltajien suhtautumiseen lastensuojelun sosiaalityöhön ja muihin palveluihin, sekä heidän omiin haasteisiinsa, jotka usein olivat lastensuojeluasiakkuuden taustasyinä. Näillä tekijöillä on Shierin (2001) malliin kohdistuvan kritiikin valossa (mm. Heimer ja Palme 2016) suuri merkitys lapsen osallisuuden toteutumiseen.

Shierin (2001) mallia täydentävässä osuudessa koodasin aineistoa kahden eri alateeman alle: Vanhempien valmiudet tukea lapsen osallisuutta ja osallistumista ja vanhempien ongelmat lastensuojeluasiakkuuden taustalla. Haastattelukysymyksiin en alun perin ollut lisännyt kysymystä vanhemman tai huoltajan roolista suhteessa lapsen osallisuuden toteutumiseen, mutta pyysin haastateltavia pohtimaan asiaa myös tältä kantilta (mikäli eivät olleet siitä jo puhuneet tai pyysin täydentämään) havaitessani, että haastateltavat puhuivat paljon vanhempien tilanteesta tai suhtautumisesta lastensuojeluun.

5.4 Eettiset ratkaisut

5.4.1 Tutkijan roolin haasteet ja tutkimuksen luotettavuus

Ennen gradutyöni aloittamista työskentelin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä organisaatiossa ja työyhteisössä, jossa toteutin tutkimukseni. Tutkimusta ja haastatteluja tehtäessä en enää työskennellyt kyseisessä organisaatiossa, mutta valtaosa työntekijöistä oli

itselleni vähintään kasvoiltaan tuttuja. Aiemmalla työskentelylläni saattoi olla vaikutusta esimerkiksi haastateltavien löytymiseen ja luottamuksen syntymiseen, sillä kasvoni ja nimeni olivat suurimalle osalle työyhteisössä jo tuttuja. Toisaalta tuttuuden vuoksi tutkimukseen osallistujille oli tärkeää luoda aito mahdollisuus myös kieltäytyä tutkimuksesta. (Juvonen 2017, 344–345.) Koin johtavan sosiaalityöntekijän kautta välitetyn tiedotteen tutkimuksesta luontevaksi väyläksi tavoittaa mahdollisia tutkimuksesta kiinnostuneita sosiaalityöntekijöitä. Aikaisemman ”sisäpiiriläisyyden” vuoksi haastattelutilanteiden vuorovaikutus oli sujuvaa ja yhteiset kokemukset, lastensuojelupalvelut ja muu käsitteistö olivat sekä minulle haastattelijana että haastatelluille sosiaalityöntekijöille tuttuja (Juvonen 2017, 346). Tärkeää oli kuitenkin pitäytyä tiedon keruun tehtävässä, jonka vuoksi haastattelukysymykset olivat mukanani läpi haastattelujen. Haastattelut etenivät luontevasti keskustellen ja koin pitäytyneeni neutraalissa tutkijan roolissa hyvin haastattelujen aikana.

Tutkimuksen eettisten valintojen tekeminen on mukana koko tutkimusprosessin ajan, alkaen tutkimusaiheen valinnasta (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 19–20). Suomessa tutkimusprosessin eettisiä periaatteita ohjaavat yleiset eettiset periaatteet, jotka korostavat tutkittavien ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeuksia ja velvoittavat tutkijaa toimimaan siten, että tutkimuksesta ei koidu tutkittaville merkittäviä riskejä tai vahinkoja. Keskeistä on kiinnittää huomiota tutkittavan ja tutkijan kohtaamiseen. (Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet 2019, 7–9.) Tutkimukseeni osallistuvilta henkilöiltä pyydettiin suostumus osallistua tutkimukseen sekä kerrottiin tutkittavan oikeuksista esimerkiksi keskeyttää osallistumisensa milloin tahansa. Aineiston säilytyksessä on tärkeä noudattaa huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimusta tehdessä, tuloksia arvioidessa ja tietoja säilyttäessä, hankkia tarvittavat tutkimusluvut sekä noudatetaan avoimuutta viestinnässä ja tutkimustuloksia julkaistaessa (hyvä tieteellinen käytäntö 2012, 7).

Tutkimuksessani selvitin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lapsen osallisuudesta, joten suoraan lapsiin kohdistuvan tutkimuksen eettistä harkintaa ei työssäni tarvinnut käydä läpi. Tutkimusta tehdessä oli kuitenkin huomioitava, että työntekijät kertovat ja keskustelevat omasta työstään sekä työyhteisön ja organisaation toimintatavoista ja kulttuurista ja tutkimustuloksista saattaa tulla esiin negatiivisiakin havaintoja liittyen työyhteisön tai organisaation toimintatapoihin. Haastattelut ja tutkimus toteutettiin suunnitellun ja hyväksytyt tutkimussuunnitelman mukaisesti. Tutkimuslupa myönnettiin sellaisenaan. Haastateltavien anonymiteetin säilyminen oli tutkimuksessani

tärkeää, mutta väärinymmärrysten vuoksi muutaman työntekijän kiinnostus osallistua tutkimukseen tuli tietoon myös johtavalle sosiaalityöntekijälle (ks. luku 6.2.1). Tutkimuksessa keskusteltiin omien kokemusten ja havaintojen lisäksi työn tekemiseen ja organisaatioon liittyvistä asioista, jotka voivat paljastuessaan vahingoittaa tutkittavia. Lopullisesta litteroidusta aineistosta yksittäistä työntekijää ei pseudonymisoinnista johtuen voi kuitenkaan tunnistaa.

Haastateltaville kerrottiin erillisessä tiedotteessa sekä haastattelun alussa tutkimuksen teosta ja aineiston käsittelystä ja tutkimuksen tarkoituksesta, jotka ovat keskeisiä tekijöitä haastateltavan ja tutkittavan ihmisoikeuksia toteuttaessa (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 116). Lisäksi haastattelua ennen täytettiin erillinen suostumuslomake, jossa kerrottiin tutkittavan mahdollisuudesta kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta koska tahansa siitä ilmoittamalla.

Tutkimuksen luotettavuus on yksi tieteellisen tiedon keskeisimpiä tunnusmerkkejä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuudesta voidaan puhua validiteetin (tutkimus mittaa sitä, mitä sen on tarkoitus mitata) ja reliabiliteetin (tutkimustulosten toistettavuus) sijaan vakuuttavuuden käsitteellä, jolloin tutkijan on mahdollisimman hyvin ja kattavasti kuvailtava tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät valinnat ja tulkinat. (Toikko ja Rantanen 2009, 123–124 ja Tuomi ja Sarajärvi 2018, 118.) Validiteettia ja reliabiliteettia on käsitteinä kritisoitu laadullisen tutkimuksen piireissä, koska ne on alun perin luotu määrällisten tutkimusten tarpeisiin. Kritiikistä huolimatta laadullista tutkimusta on syytä arvioida kokonaisuutena, jossa huomiota tulee kiinnittää tutkimuksen kohteeseen, aineiston keruuseen, tiedonantajiin tai haastateltaviin sekä aineiston analyysiin kokonaisuutena. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 122.) Tutkimukseni aihe on perusteltu, sillä tutkimustietoa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä lapsen osallisuuden toteutumiseen liittyen on vähän. Näin ollen lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden haastattelu oli perusteltua heidän kokemusten ja merkitysten esiin tuomiseksi. Tutkimuksen tarkoitus on tarkastella sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä ja tavoitteena on saavuttaa ihmisten omat kuvaukset koetusta todellisuudesta (Vilkka 2015, 160).

Haastatteluaineistoa kerätessä tutkimuksen luotettavuuteen ja laaduntarkkailuun on kiinnitettävä huomiota kaikissa vaiheissa. Tähän liittyvät hyvän haastattelurungon luomisen lisäksi esimerkiksi myös toimivat tekniset välineet ja mahdollisimman nopea aineiston litterointi (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 184–185). Tutkimukseni toteutettiin toimivilla välineillä ja litteroin aineiston samana tai haastattelua seuraavana päivänä. Kuuntelin

äänitiedoston läpi kaksi kertaa litterointia tehdessä. Käytössäni ei ollut erillistä litterointiin tarkoitettua ohjelmaa. Laadullisessa tutkimuksessa merkityksellistä on tutkijan puolueettomuus, jolloin tulee pohtia, pyrkiikö tutkija kuulemaan haastateltavia ja tiedontuottajia itseään vai suodattuuko tieto tutkijan oman näkemyksen ja tiedon läpi (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 118). Koska minulla on työkokemusta lastensuojelun avohuollon sosiaalityöstä kyseisessä organisaatiossa ja työyhteisössä, ei tiedon suodattumista ja tulkintaa voida täysin välttää. Tutkimuksessani tämä ilmeni siten, että kuvailtavat ilmiöt niin työssä kuin työyhteisössä oli osittain tuttuja tai olin muodostanut niistä oman käsityksen. Toisaalta tutkimusta tehdessä en työskennellyt kyseisessä työyhteisössä tai lastensuojelun sosiaalityöntekijän virassa, joten lapsen osallisuuden toteutuminen esimerkiksi työyhteisön ja organisaation ulottuvuuksia tarkastellen oli haastateltavien tiedonannon varassa.

Tutkimusta on syytä arvioida kokonaisuutena, kuten Tuomi ja Sarajärvi (2018) tekstissään esittävät. Haastateltavia oli määrällisesti vähän (kuusi toteutunutta haastattelua), joten aineiston kylläisyydestä ei vielä täysin voi vakuuttua. Aineistosta löytyi kuitenkin yhteneväisiä asioita ja teemoja, jotka olen nostanut työssäni selkeästi esiin. Aineistosta oli havaittavissa lastensuojelutyön monimuotoisuus laajasti (Eskonen ym. 2006).

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa esitellään lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä siitä, mitä lapsen osallisuus lastensuojelun avohuollossa käsittää ja mitkä keskeiset tekijät vaikuttavat sen toteutumiseen. Analyysissä hyödynnetään Shierin (2001) lapsen osallisuuden porras- ja ulottuvuusmallia. Tulokset esitetään mallin mukaisesti sosiaalityöntekijän *valmiuksien*, työyhteisön *mahdollisuuksien* sekä työtä ohjaavien *velvoitteiden* kautta. Näitä ulottuvuuksia tarkastellaan suhteessa osallisuuden portaisiin. Lisäksi käsittelem Shierin (2001) mallin ulkopuolelle jääneen vanhempien ja huoltajien ulottuvuuden.

Sosiaalityöntekijöiden haastattelut koostuivat pääosin kolmen ensimmäisen portaan, eli lapsen kuuntelemisen, mielipiteen ilmaisun tukemisen ja lasten näkemysten huomioon ottamisen ympärillä, niin työntekijän omien valmiuksien, työyhteisön mahdollisuuksien kuin myös työtä ohjaavien velvoitteiden kohdalla.

6.1 Lapsen osallisuus sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä

Aineiston pohjalta kaikki sosiaalityöntekijät mielsivät lapsen tapaamisen keskeisimmäksi lapsen osallisuuden toteutumisen muodoksi ja hyvin moni haastatelluista alkoi puhua pian lapsen tapaamisista osana osallisuutta. Lapsen mielipiteen kuunteleminen oli keskeisimpiä mainittuja osallisuuden toteutumisen muotoja, ja kytkeytyi pitkälti lapsen tapaamisen yhteyteen. Lisäksi osa haastatelluista kuvasi osallisuuden olevan lapsen mukana oloa omassa asiakasprosessissaan ja lapsen näkemysten huomioon ottamista. Lisäksi kaksi haastatelluista kuvasi lapsen osallisuuden olevan osa lapsen edun toteutumista. Lapsen osallisuuden nähtiin olevan ikäsidonnaista: mitä vanhempi lapsi on kyseessä, sitä enemmän hänellä on osallisuutta.

Haastattelun lopuksi pyysin sosiaalityöntekijöitä kuvailemaan, milloin heidän mielestään lapsen osallisuus on onnistunutta, mitkä tekijät sen mahdollistavat. Lisäksi pyysin heitä pohtimaan, milloin lapsen osallisuus on epäonnistunut ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat. Alla olevassa taulukossa on lueteltu tekijöitä, jotka mahdollistavat ja toisaalta heikentävät lapsen osallisuuden toteutumista haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mielestä. Taulukossa esiintyvistä tekijöistä lapsen tapaamiset ja kontakti lapseen sekä lapsen kohtaamattomuus nousivat haastatteluissa useimmin lapsen osallisuuteen vaikuttaviksi tekijöiksi. Tässä kohtaa

monet sosiaalityöntekijät mainitsivat lisäksi liian vanhempikohtaisen työskentelyn estävän lapsen osallisuuden toteutumisen.

Taulukko 2 Lapsen osallisuutta edistävät ja estävät tekijät

Lapsen osallisuutta edistävät tekijät	Lapsen osallisuutta estävät tekijät
Lapsen tapaamiset ja kontakti lapseen	Jos lasta ei tapaa tai kohtaa millään tavoin, ei kuunnella
Riittävä työaika ja inhimilliset asiakasmäärät	Liian vanhempikeskeinen työskentely, jossa lapsi jää jalkoihin ja vanhemman hätään
Lapsi saa sanoa mielipiteensä	Jos lapsi on täysin sivullinen itseään koskevissa asioissa; ei tiedä esimerkiksi asiakkuudestaan lastensuojelussa
Työn suunnitelmallisuus	Kiire
Halu ja osaaminen työskennellä lasten kanssa	Vaihtuvuus työntekijöissä: kannattaako lasta tavata, jos sijaisuus tai pienen hetken asiakkuus
Lainsäädännön, kuten lastensuojelulaki, velvoitteet	
Lasten oikeuksien sopimus ja sen ”hengen” mielessä pitäminen	
Lapsi on ikätasoisesti tietoinen omasta lastensuojeluprosessistaan ja asiakkuudesta, sekä omasta roolistaan ja on mukana suunnittelemassa palveluita	

6.2 Työntekijän valmiudet

Työntekijän valmiuksia osallisuuden portailla tarkastelin sen kautta, miten sosiaalityöntekijät puhuivat omasta roolistaan lastensuojelun avoimuuden sosiaalityöntekijänä ja omasta toiminnastaan suhteessa lapsen osallisuuden toteutumiseen. Shierin (2001) mallissa työntekijän valmiudet tarkoittavat yksinkertaisimmillaan työntekijän omaa pohdintaa siitä, onko hän valmis toimimaan portaalla kuvatulla tavalla. Työntekijän

valmiuksia pohtiessa osallisuuden portaiden mukaisesti tulee huomioon ottaa seuraavat kysymykset:

- 1. Olenko valmis kuuntelemaan lasta?**
- 2. Olenko valmis tukemaan lasta mielipiteen ilmaisussa?**
- 3. Olenko valmis ottamaan lapsen näkemykset huomioon?**
- 4. Olenko valmis ottamaan lapsen mukaan päätöksentekoon?**
- 5. Olenko valmis jakamaan valtaa ja vastuuta lapsen kanssa?**

6.2.1 Lapsen kuuntelu

Kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät mainitsivat lapsen osallisuutta käsiteltäessä lapsen tapaamisen merkityksen tärkeyden, ja lapsen tapaamisten kuuluvan lapsen osallisuuden toteutumiseen. Haastattelutilanteissa puhe lapsen osallisuuden toteutumisesta kääntyi tapaamisista keskustelun jälkeen lähes suoraan lasten tapaamisen merkitykseen. Muutama sosiaalityöntekijä oli tavannut jokaisen asiakaslapsensa, mutta suurin osa haastatelluista kuitenkin kertoi, ettei ole tavannut kaikkia asiakaslapsia. Syitä lasten tapaamattomuuteen olivat, että lapset ovat olleet asiakkuuden alkuvaiheessa hyvin pieniä tai vanhempien ongelmat ovat olleet pääasiallisesti lastensuojeluasiakkuuden syynä, jolloin lasten tapaaminen tai muu yhteydenpito lapsiin oli jäänyt. Yksi haasteltava kertoi, että syynä on voinut olla myös lähes pelkästään lapsen sisaruksen asioissa työskentely. Sosiaalityöntekijän työtehtävä saattoi myös olla sellainen, jossa ”pyörähti” satoja lapsia ja perheitä vuosittain, ja sosiaalityöntekijä oli lapsen työntekijänä vain hetken aikaa. Sosiaalityöntekijät kuitenkin kokivat, että asiakaslasten tapaaminen olisi tärkeää. Moni toi kuitenkin esiin, että lapsen näkökulmaa voi selvittää esimerkiksi vanhemman tai muun työntekijän kautta keskustelemalla lapsesta ja hänen tilanteestaan vanhempien ja huoltajien näkökulmasta käsin. Haastatellut kokivat, että lapsen näkökulmasta työskenteleminen on kuitenkin keskiössä, vaikka lasta itseään ei olisi tavattu tai hän olisi niin pieni, ettei varsinaista kuulumisten vaihtoa voi tehdä. Muutamat haastatelluista kertoi perheen lähityöntekijöiden (useimmiten perhetyö) työskentelyn vaikuttaneen siten, ettei lasta tule välttämättä tavattua niin säännöllisesti, koska lähityöntekijät tapaavat ja jututtavat lasta.

6.2.2 Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen

Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen nähtiin haastatteluissa tapahtuvan pääosin erilaisten välineiden tai kuvakorttien kautta, ja näiden käytöstä kysyin lisäksi tarkentavia kysymyksiä. Muutama sosiaalityöntekijä kertoi, että lapsen mielipiteen tukemiseen vaikuttavat lapsen mahdolliset erityistarpeet sekä esimerkiksi se osaako lapsi puhua. Puhe erilaisista menetelmistä kääntyi kuvakortteihin tai muihin työskentelyssä käytettäviin kortteihin. Kuvallisista korteista esimerkeiksi nostettiin nallekortit tai elämän tärkeät asiat- kortit, joilla voi tukea lapsen hahmottamista tai virittää keskustelua. Yksi haastatelluista totesi, että kuvat voivat toimia myös muistin tukena. Haastateltavat olivat käyttäneet mielipiteitä tukevaa välineistöä vaihtelevasti, osa enemmän ja osa kuvaili niiden käytön vähäisemmäksi. Haastateltavista yli puolet kertoivat käyttävänsä välineitä, pääosin kortteja, suhteellisen säännöllisesti työssään. Yksi haastateltava totesikin, että tietyt kortit ja välineet toistuivat:

”jos on alkuvuosina pyörittäny niitä nallekortteja, että on kyllästyny... että ei nyt enää näitä nallekortteja” H2

Kaksi haastateltavaa kertoi omaa toimintaa kuvatessaan, että he mielellään työskentelevät leikkien lattialla ja havainnoivat lasta sitä kautta. Kolme haastateltavaa puolestaan pohti, että tämänkaltainen toiminta on hyvinkin mahdollista tai he voisivat niin toimia, mutta eivät kuvanneet tarkemmin toimivatko tällä hetkellä kuvaamallaan tavalla. Useampi työntekijä nosti pelien pelaamisen lapsen kanssa mahdolliseksi työvälineeksi ja sitä kautta jutustelun toimivaksi tavaksi olla vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Yksi haastateltava kertoi, ettei hän juuri käytä välineitä. Hän koki keskustelujen ja jutustelun kautta etenevän työskentelyn hyväksi, eikä niinkään leikkimisen.

”Tää ympäristö saa olla tällainen (tilat) ... päätarkoitus on kuitenkin lapseen tutustua ja jutella niitä näitä eikä temuta tuolla missään leikeissä” H3

Haastateltavat tunnistivat useita tilanteita, joissa mielipiteen ilmaisu voi olla lapselle vaikeaa tai sitä tulisi muutoin tukea. Kaksi haastateltavaa mainitsi, että heidän työssään yhteisen kielen puute tai tulkkaustarve vaikuttaa lapsen mielipiteen ilmaisun tukemiseen ja osallisuuden toteuttamiseen niitä haastavasti. Lisäksi yksi haastateltava mainitsi selkeinä haastavina tekijöinä lapsen ujouden tai vaikeuden puhua vieraille ihmisille asioistaan.

Lapsen ikä ja sen tuomat vaikutukset olivat hyvin selkeästi havaittavissa lapsen mielipiteeseen ja näkemyksiin liittyvissä asioissa. Jokainen haastateltava kertoi lapsen iän

vaikuttavan mielipiteen ilmaisun tukemiseen ja ylipäättään osallisuuden toteutumiseen omassa työssään. Pienemmät lapset jäävät herkästi vähemmälle tuelle, eikä heidän osallisuuttaan huomioida niin hyvin kuin vanhempien lasten. Sosiaalityöntekijät kokivat lapsen kanssa keskustelun ja puheen keskeisimmäksi tavaksi kommunikoida lapsen kanssa. Pikkulasten kohdalla puheen tuottamisen vähäisyys tai puhetaidon puuttuminen kokonaan pienten vauvojen kohdalla, haastoi tämän toimintatavan toteuttamista ja sosiaalityöntekijät tunnistivat useita tällaisia tilanteita.

Yksi sosiaalityöntekijä pohti, että lapsen iällä on suuri vaikutus lapsen tapaamiseen ilman vanhempia. Sosiaalityöntekijä kuvasi, että mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä harvemmin tapaamista suunnitellaan vain lapsen kanssa toteutettavaksi. Jokainen haastateltu mainitsi nuorisoikäisten kanssa käytävät keskustelut mahdolliseksi työtavakseen tai käytännön työssä helposti toteutettavaksi työtavaksi. Haastatellut eivät selkeästi rajanneet minkä ikäisiä lapsia tavataan yksin, mutta yleisesti sosiaalityöntekijät kokivat alle kouluikäisten lasten tapaamiset vähäisemmäksi. Kaksi sosiaalityöntekijää pohti aivan pienten lasten kohtaamista ja arviointia erityisesti vanhemman kautta tapahtuvaksi toiminnaksi.

Lapsen iällä oli myös merkitystä mielipiteen ilmaisun tukemiseen tai mielipiteen selvittämiseen liittyvissä asioissa. Sosiaalityöntekijät pohtivat pienten lasten mielipiteen ilmaisun tukemisen tai näkemyksen selvittämisen olevan heikompaa kuin vanhempien lasten eikä sitä tehdä niin systemaattisesti. Muutama työntekijä pohti kaipaavansa tukea pienten lasten kanssa kommunikoimisen tueksi tai ei kokenut joidenkin työvälineiden käyttöä itselle luontevaksi. Sosiaalityöntekijät kuvasivat pääosin keskustellen käytyjä tilanteita lasten kanssa ja osalla oli enemmän kokemusta erilaisten välineiden tai korttien käytöstä kuin toisilla.

Sosiaalityöntekijät toivat esiin useita kehittämisideoita lapsen mielipiteen ja ajatusten näyttämisen tueksi. Erilaiset sovellukset ja mobiililaitteet voisivat toimia työskentelyn tukena siten, että esimerkiksi nuori voisi kuvata valokuvin elämän merkityksellisiä asioita. Haastatellut mainitsivat laittavansa tekstiviestejä erityisesti nuorille asiakkailleen ja pitävän sitä kautta yhteyttä ja kysyvänsä kuulumisia. Kaikkien sovellusten, kuten esimerkiksi WhatsAppin käyttö ei ole kuitenkaan työssä sallittua, mikä sosiaalityöntekijöiden mielestä rajaa yhteydenpitoa.

6.2.3 Lapsen näkemysten huomiointi ja päätöksentekoon mukaan ottaminen

Lasten näkemysten merkitys ja lasten mielipiteiden selvittämisen tärkeys toistuivat haastateltavien puheissa koskien lapsen osallisuuden teemoja. Lapsen iällä oli vaikutusta myös lapsen näkemyksen huomioon ottamiseen. Kaikki sosiaalityöntekijät kertoivat erityisesti nuoren mielipiteen otettavan mahdollisuuksien mukaan huomioon asiakkuutta ja palveluita suunniteltaessa, kun taas nuorempien lasten mielipide jäi vähäisemmälle selvitykselle.

”Varmasti mitä ns. puuttuvampiin päätöksiin mennään, niin sitä enemmän on (mahdollisuus ottaa lapsen näkemys huomioon) mutta jos hyvin perus avoimuuden tukitoimia päätetään ja ratkaistaan niin... ei niissä välttämättä... mitä pienemmästä lapsesta on kyse niin en aattele, että vaikkapa pikkulapsiperheen perhetyössä kauheesti on lapsilta kysely, että olisiko vaiko eikö”H3

Iän lisäksi lapsen ja sosiaalityöntekijän välisellä vuorovaikutussuhteella ja ylipäätään asiakassuhteen laadulla oli haastateltujen mukaan merkitystä: onko lapsen mielipidettä kysytty ja onko se haluttu tai uskallettu kertoa? Sosiaalityöntekijät kokivat lisäksi tärkeäksi vuoropuhelun esimerkiksi nuoren kanssa. Sosiaalityöntekijät halusivat keskustella auki nuorten kanssa sen, ettei päätöksiä tehdä kuitenkaan lapsen tahdon mukaisesti. Yksi sosiaalityöntekijä kuvaa tilannetta seuraavasti:

”Sitten mä avaan sitä, että joskus me joudutaan tekemään ratkaisuja, vaikka sä oot eri mieltä mut siitä huolimatta halutaan kuunnella. Kyllä mä ajattelen, että semmonen vaikka hänellä oli hankalaa, ei tullu paikalle, hän raivostu niin aina sitä kuultiin ja kuunneltii ja otettiin mielipiteet huomioon”H4

6.2.4 Vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa

Vallan ja vastuun jakamisen portaalla lapset saavat todellisuudessa osan aikuisten käyttämästä vallasta ja toisaalta myös vastuusta: jotkut päätökset voivat tuoda huonompia seurauksia ja näitä on tarkasteltava yhdessä. Shier (2001) näkee että kaikkiin organisaatioihin ja toiminta-alueille tämänkaltainen vastuun jakaminen ei sovi ja lisää, ettei lapsille voi antaa enempää vastuuta ja valtaa kuin ovat he ovat valmiita vastaanottamaan. Aikuisilla on kuitenkin taipumus pikemminkin kieltää tai nähdä huonona vaihtoehtona vallan ja vastuun jakaminen lasten kanssa.

Vallan ja vastuun jakamisen kysymykset herättivät haastatelluissa paljon pohdintaa, ja osa sosiaalityöntekijöistä pohti pitkään ja monimerkityksellisesti vallan ja vastuunjakamisen aiheita. Osa haastatelluista totesi, että kysymys on hyvin vaikea tai halusi tarkennusta, mitä kysymyksellä tarkoitetaan. Sosiaalityöntekijät pohtivat aihetta oman työn näkökulmasta sosiaalityöntekijän vastuun kautta, mutta myös suhteessa esimerkiksi nuoreen asiakkaaseen, joten ikä nähtiin merkittäväksi tekijäksi myös tässä tilanteessa. Lähes jokainen sosiaalityöntekijä nosti nuoren kanssa vallan ja vastuun jakamisen mahdolliseksi toiminnan tasolla. Sosiaalityöntekijä on saattanut pohtia nuoren kanssa sijoituksen arvioinnin kohdalla tietynlaista toivottavaa toimintaa tai nuoren vastuunottoa omasta tilanteestaan, jotta se voisi muuttua tai esimerkiksi sijoitus voisi päättyä. Osa sosiaalityöntekijöistä kuvasi, että lapsi on yksilö, jota ei voi ulkoapäin määräillä, vaan lapsi on toimija, kuten muutkin. Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan kuvanneet tilanteita, joissa olisivat jakaneet valtaa ja vastuuta selkeästi lapsen kanssa.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän työssä valtaa on toisinaan käytettävä ja päätöksiä tehtävä lapsen turvaamiseksi, eikä työntekijän valtaa ja vastuuta voi jakaa tai antaa lapselle. Osa haastatelluista kuvasi, että vastuu lapsen lastensuojeluasiakkuuteen liittyvistä asioista on pääosin sosiaalityöntekijällä, mutta vastuuta on myös vanhemmilla tai muilla aikuisilla.

”pidän tosi tärkeänä, että mitä isoimmista asioista puhutaan niin lapsi tosiaan tietää, että kuka minä oon ja mitä teen ja mistä minä päätän ja mistä en päätä. ja tavallaan myös, että mistä vanhempi päättää ja mistä lapsi päättää. Ja lapsi päättää lopulta hyvin vähän asioita”H3

Sosiaalityöntekijät nimesivät itsensä keskeisimmäksi päättäjäksi sen suhteen, keitä tapaamiselle tai verkostopalaveriin osallistuu. Toinen merkittävä taho olivat lapsen vanhemmat ja huoltajat, joiden kanssa asiaa usein pohditaan. Kaksi sosiaalityöntekijää pohti lapsen mielipiteen kysymisen merkitystä ja vaikutusta siihen, keitä tapaamisiin osallistuu.

Haastatelluista jokainen kertoi saaneensa lapselta palautetta, pyytäen ja osin pyytämättä. Yksi sosiaalityöntekijä totesi, että palaute tulee myös ikään kuin työn ohessa, vuorovaikutussuhteessa lapsen ja perheen kanssa. Joskus lapsi ei ole halunnut tavata lainkaan ja toisinaan on sosiaalityöntekijää jälkikäteen kiitelty tehdyistä ratkaisuista. Kaksi sosiaalityöntekijää kertoi, että heillä on tapana kysyä lapselta tapaamisen jälkeen, onko tapaamisella puhuttu oikeista asioista ja varsinkin työskentelyn päättyessä käydä läpi lapsen tunteita asiakkuusprosessista.

Osa sosiaalityöntekijöistä koki toisinaan ristiriitaa lapsen osallisuuden ja suojelutehtävän välissä. Sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin sitä mieltä, että vaikeissakin tilanteissa lapsen osallisuutta voi edistää jollain tavoin eikä lapsen suojele- tehtävä sulje sitä kokonaan pois.

6.3 Työyhteisön mahdollisuudet

Työyhteisön mahdollisuuksien ulottuvuus tarkoittaa Shierin (2001) mallin mukaan työyhteisön ja organisaation tiloja, käytettäviä olevia resursseja ja työntekijöiden työaika. Lisäksi mahdollisuudet sisältävät työntekijöiden koulutukset ja ammattitaidon ylläpidon. Näiden ohella uudet keksinnöt ja innovaatiot, joita organisaatiossa kehitetään lapsen osallisuuden lisäämiseksi, kuuluvat työyhteisön mahdollisuuksien ulottuvuuteen. Tässä tutkimuksessa työyhteisön mahdollisuuksia tarkasteltiin sosiaalityöntekijöiden haastattelujen kautta tilanteista, joissa he kuvasivat työyhteisön tarjoamia koulutuksia ja käytettävissä olevia tiloja tai puhuivat yleisistä asenteista työyhteisössä ja organisaation toiminnasta.

Työyhteisön mahdollisuuksia tarkastellessa tulee ottaa huomioon seuraavat kysymykset:

- 1. Onko työyhteisössä mahdollisuus kuunnella lasta? Tilat, resurssit, työaika ja rauhallinen hetki**
- 2. Onko työyhteisössä käytössä sellaisia välineitä, joilla voi tukea lasta mielipiteen ilmaisussa? Huomio lapsen ikään ja erityistarpeisiin, esimerkiksi tulkkauksen tarve tai lapsen kehitysvamman tuomat haasteet**
- 3. Onko työyhteisössä päätöksentekoprosessissa/toiminnassa mahdollisuus ottaa lapsen näkemykset huomioon?**
- 4. Onko työskentelyssä mahdollista ottaa lapsi mukaan päätöksentekoon? Onko päätöksentekoprosessi lapsiystävällinen?**
- 5. Mahdollistavatko työyhteisön toimintatavat mahdollisuuden jakaa valtaa ja vastuuta lapsen kanssa?**

6.3.1 Lapsen kuuntelu

Kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät kokivat, että heillä on periaatteessa mahdollisuus niin halutessaan tavata asiakaslapsia. Käytettävissä oleva työaika ja asiakasmäärät kuitenkin vaikuttavat esimerkiksi siihen, miten usein ja kuinka tapaamiset tosiasiallisesti toteutuvat. Työajan puute, puuttuvat työntekijäresurssit ja työmäärän suuruus eivät nousseet kuitenkaan ensimmäisenä lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavana asiana esiin. Muutama haastateltava totesikin, ettei halua mennä resurssi- ja aikapulan taakse ”*sossumorkkisteluun*”, vaan sosiaalityöntekijän omalla toiminnalla ja asenteella nähtiin

olevan merkitystä. Tästä huolimatta sosiaalityöntekijät kokivat, että lasten tapaamisiin olisi hyvä olla enemmän aikaa arjessa. Sosiaalityöntekijät mainitsivat lisäksi, että tapaamisia tulisi voida etukäteen suunnitella paremmin, koska liian usein lapsia tavataan ”tulipaloa sammutettaessa” ja yleensä tiettyjen lasten ja nuorten kanssa, joilla haasteet kasaantuvat ja pulmia on paljon. Muutama haastateltava toi tosin esiin, että aikataulusyihin on myös hyvin helppo vedota lasten tapaamattomuutta perustellessa. Lisäksi he myös pohtivat, mikä on lastensuojelun sosiaalityössä tärkeämpää työtä kuin tavata lapsia.

Työn ja työyhteisön tasolla on merkitystä sillä, mitä lapsen tapaamisista ajatellaan lähiesihenkilöiden ja johdon parissa. Kaksi haastatelluista kertoi aiemman esihenkilön kysyneen säännöllisesti, miten työntekijät ovat tavanneet lapsia ja onko tälle ollut työssä aikaa. Nämä sosiaalityöntekijät kokivat esihenkilöiden kiinnostuksella olleen vaikutusta omaan työhön, koska lapsen tapaamisten merkitystä pidettiin esillä ja tärkeänä tekijänä lastensuojelutyössä. Myös tiimin ja koko työyhteisön asenteilla lapsen tapaamisia kohtaan on haastateltujen mukaan merkitystä. Sosiaalityöntekijät pitivät työyhteisön ilmapiiriä pääosin lapsen tapaamisiin kannustavana, joskin asiaa pidettiin esillä vaihtelevasti esihenkilöistä ja tiimistäkin riippuen.

Muutama sosiaalityöntekijä näki lapsen tapaamisia koskevassa keskustelussa myös haasteita: kannattaako lasta tavata, mikäli työntekijä on sijainen ja virkasuhteessa vain hetken tai mikäli lapsi on vain hetken asiakkuudessa, ennen kuin siirtyy väistämättä toiselle työntekijälle. Tällöin sosiaalityöntekijät pohtivat, että työntekijän tulee arvioida myös lapsen etua ja mikä ”volyyymi” on riittävää lapsen tilanteen ja lastensuojeluasian selvittämiseksi.

Lapsen kuunteluun ja tapaamisten onnistumiseen vaikuttavat monet tekijät. Vastavalmistuneelle tai vähän lastensuojelun sosiaalityön työkokemusta omaavalle lapsen tapaaminen ei välttämättä ole helppoa, ja työskenteleminen lasten kanssa saattaa olla vierasta ja epävarmaa. Yksi sosiaalityöntekijä kertoo oletuksena herkästi olevan, että jokainen alan työntekijä osaa lasta jututtaa.

”Jos ikään kuin olis tietoa vasta-aloittaneena, että mitä se lapsen tapaaminen tarkoittaa, mitä tavoitteita, sillä olis, pitääkö siitä jäädä joku dokumentti, pitääkö käydä jotain sellasta psykososiaalista keskustelua vai riittääkö ihan vaan tutustuminen – mitä ne tarkoittaa ja mitä pitäis tehdä”HI

Toinen sosiaalityöntekijä piti tärkeänä tiedon ja kokemuksen jakamista nuoremmille ja alalle vastatulleille työntekijöille. Näin uudet ja vanhat työntekijät voisivat yhteisesti pohtia, mitä

esimerkiksi pidempään työssä ollut työntekijä ajattelee lapsen tapaamisista ja millaisia työmenetelmiä kollega on käyttänyt ja toisaalta millaista osaamista uusi työntekijä tuo tullessaan.

Tapaamisiin tarkoitettut tilat koettiin pääsääntöisesti toimivina ja lapset huomioon ottavina, vaikkakin todettiin tilojen olevan melko virastomaiset. Yksi haastatelluista pohti, että lapsille on aulassa tarjolla keksiä ja mehua ja tapaamishuoneissa on pääsääntöisesti leluja saatavilla. Toinen haastateltava totesi tapaavansa lapsia mielellään omassa toimistohuoneessaan, joka saa hänen mielestään myös olla virastomainen pöytineen ja tuoleineen. Organisaation ja sosiaalityöntekijöiden käytettävissä olevat tapaamistilat nähtiin pääosin hyvinä ja toimivina, sillä tiloissa on oma rauha. Viralliset toimistotilat jakoivat myös mielipiteitä puolesta ja vastaan. Osa haastatelluista totesi, etteivät tilat välttämättä ole parhaat mahdolliset työskentelyyn. Heidän mukaansa tapaamisia voisi tehdä lapsen kotona, jos se on turvallinen paikka. Lisäksi vaihtoehtoisia tapaamismahdollisuuksia tulisi sosiaalityöntekijöiden mielestä olla enemmän: nuoren kanssa voisi lähteä hänen niin halutessaan vaikka kahville tai tehdä jotain muuta toiminnallista. Yksi haastatelluista sosiaalityöntekijöistä kertoi työyhteisössä kokoontuneesta työntekijöiden ryhmästä, joka pohti vaihtoehtoisia tapaamispaikkoja lasten ja perheiden tapaamisille, ja tapaamisten rahallista mahdollistamista muualla kuin toimistolla, kuten kahvilassa. Sosiaalityöntekijä koki, että työyhteisötasolla tällaiset muutosehdotukset ja kehittämisideat ovat mahdollisia viedä eteenpäin keskusteltavaksi, mutta taloudelliset reunaehdot vaikuttavat lopulliseen toteutukseen huomattavasti. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden käytettävissä olevat tilat ja tapaamisten järjestäminen pääosin toimistotiloissa jakoi sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä, osa haastatelluista sosiaalityöntekijöistä haluaisi enemmän vapautta ja ”rentoutta” tapaamisten ympärille.

6.3.2 Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen ja vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa

Kukaan haastatelluista sosiaalityöntekijöistä ei muistanut, että työyhteisön puolelta olisi tarjottu koulutusta lapsen kanssa käytettävien menetelmien tai työvälineiden osalta. Kolme sosiaalityöntekijää muisti muutaman työyhteisön pidempiaikaisen työntekijän pitäneen perehdytystä korteista ja menetelmistä vuosia sitten. Osa haastatelluista toi esiin useita kehittämisideoita lapsen tapaamisen tueksi ja välineiden kehittämiseen, joiden kehittäminen työn keskellä koettiin kuitenkin herkästi jäävän muun työn jalkoihin. Muutama

sosiaalityöntekijä pohti omaa osaamistaan suhteessa lapsen mielipiteen selvittämiseen ja sen ymmärtämiseen, mitä kaikkea osaamista saattaisi joskus tarvita.

Shierin (2001) mallin mukaan osallisuudet portaavat neljä ja viisi eroavat alemmista, sillä ylempillä tasoilla lapset ovat vahvasti läsnä päätöksenteossa eivätkä vain konsultoitavina jäseninä. Haastattelujen perusteella tämä porras ja siihen velvoittavat tekijät näyttäytyivät moninaisina. Toisaalta lapsia tavataan ja he ovat pääosin konkreettisesti läsnä päätöksentekohetkissä, kuten palaverissa tai puheluissa. Toisaalta on myös tilanteita, joissa lapsi ei ole läsnä ja esimerkiksi tilanteen turvaamiseksi voidaan joutua tekemään päätöksiä ilman, että lapsi tietää sillä hetkellä asiasta ja se on lain ja velvoitteiden puitteissa mahdollista. Sosiaalityöntekijät kuvailivat lapsia päätöksenteossa pääosin oman asiakastyön kautta: lasten näkemyksiä kuunnellaan ja mielipide pyritään ottamaan huomioon, mutta aikuisilla on lopulta päätösvalta ja vastuu asioista.

”minusta täällä kyllä ihan mukavaan sävyyn ja kivasti siitä (lapsen mielipiteen huomioinnista) puhutaan ja lapsia tavataan ja otetaan mukaan”H4

Haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä oli haasteita huomioida erityisesti pienten lasten osallisuuden toteutuminen ja mielipiteen ilmaisun tukeminen omassa työssään. Nuorisoikäisillä lapsilla koettiin olevan enemmän vaikutusmahdollisuuksia ja myös vastuuta voidaan jakaa suunnitelmallisesti nuorten kanssa. Sosiaalityöntekijät jakoivat pitkälti samat käsitykset aiheesta. Vanhemmilla lapsilla oli enemmän päätösvaltaa ja heitä otettiin enemmän omalle tapaamiselle ja tilanteisiin, joissa päätöksiä tehtiin.

Useampi sosiaalityöntekijä pohti, ettei vallan ja vastuun kysymyksistä juuri keskustella työyhteisön kesken, vaikka toisinaan erityisesti sosiaalityöntekijän käyttämä valta ristiriitatilanteissa herättää ajatuksia:

”mutta tuo valta on ehkä semmonen pelottavaksi asia, jos se lähtee liikaa... että ehkä sitä avaa lapsille sitä kautta, että joskus joudutaan tehdä ratkaisuja, jotka ei oo lapsen tai vanhemman mielestä niitä oikeita mutta niitä joudutaan. Mut mä ajattelen, että hirveen vähän me näistä puhutaan täällä työyhteisössä”H4

Vallan ja vastuun kysymyksistä nähtiin käyvän keskustelua eniten oman tiimin kesken esimerkiksi asiakastilanteiden kautta. Koko työyhteisön kattavaa vallan ja vastuun kysymyksistä keskustelua nähtiin tapahtuvan hyvin vähän, mutta tarvetta tälle koettiin olevan. Työyhteisön mahdollisuudet jakaa valtaa ja vastuuta lapsen kanssa hahmottuivat osin enemmän työtä ohjaavien velvoitteiden kautta. Vallan ja vastuun jakamisen hetkiä ja

varsinaisia työtapoja ei nähty juuri mahdollisiksi, vaan kyse oli haastateltujen mukaan lähes poikkeuksetta yksittäisistä tilanteista ja asiakastapaamisista, joissa esimerkiksi nuoren tilanteesta voitiin neuvotella nuoren itsensä kanssa.

6.4 Työtä ohjaavat velvoitteet

Shierin (2001) mallin mukaan velvoitteet tarkoittavat lakeja ja rutiineja, jotka velvoittavat organisaatiot, työyhteisöt ja työntekijät toimimaan portaalla kuvatulla tavalla. Mallin mukaan työtä ohjaavat rutiinit ja velvoitteet määrittävät tavat, joiden mukaan työyhteisössä on työskenneltävä. Tällä tavoin toimittuna lapsen osallisuus on organisaatioon sisäänrakennettu toimintatapa.

Työtä ohjaavia velvoitteita tarkastellessa tulee ottaa huomioon seuraavat kysymykset:

- 1. Ovatko organisaation työntekijät sitoutuneita kuuntelemaan lasta? Velvoittaako lait tai rutiinit kuuntelemaan lasta?**
- 2. Onko organisaatiossa velvoite tukea ja mahdollistaa lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen kaikin tarvittavin keinoin?**
- 3. Onko organisaatiossa velvoite ottaa lapsen näkemykset huomioon päätöksentekoprosessissa ja toiminnassa?**
- 4. Onko organisaatiossa velvoite ottaa lapsi mukaan päätöksentekoprosessiin**
- 5. Onko organisaatiossa velvoite jakaa valtaa ja vastuuta lapsen kanssa?**

6.4.1 Lapsen kuuntelun rutiinit

Lapsen kuuntelun ja tapaamisten toteutuminen ja mahdollistuminen olivat sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta keskeisimpiä tekijöitä lapsen osallisuutta toteutettaessa. Velvoitteet tavata ja kuunnella lasta näkyivät haastateltujen puheessa esimerkiksi lainsäädäntöön pohjautuvana lapsen oikeutena osallistua. Yksi haastateltu sosiaalityöntekijä pohti lapsen tapaamisten olevan osa lapsen edun toteutumista

”Jos ei lasta tapaa tai sitä lapsen osallistumista mahdollista niin sitten ei voi myöskään lapsen edun mukaisella tavalla toimia avohuollossa”H5

Muutama sosiaalityöntekijä pohti haastattelussa omaa työtään ja lasten tapaamista ja kuuntelua erityisesti lastensuojelulain näkökulmasta, joka on lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä ohjaava erityislaki, ja lain minimi tulisi heidän mielestään täyttää. Toisaalta haastatteluista kävi myös ilmi, ettei mitään selkeää tapaa tai tyyliä toteuttaa lasten tapaamisia

ollut, vaan niiden suunnittelu ja organisointi olivat sosiaalityöntekijän oman päätöksen ja toteutuksen varassa. Pääosin lapsen tapaamiset sekä yksin että vanhempien kanssa nähtiin tärkeinä, mutta muutama haastateltu totesi, ettei usko tapaavansa kaikkia asiakaslapsiaan ainakaan ihan heti. Tämä oli osin myös ristiriidassa sen kanssa, kuinka paljon lasten kuulemisen ja kuuntelemisen merkitystä korostettiin haastatteluissa.

Lain tuomat velvoitteet virallisesti kuulla lasta lastensuojeluasiassa nostettiin esiin yhdessä haastattelussa, viitaten Hallintolain mukaiseen kuulemiseen huostaanottoasiassa (Lastensuojelulaki 42§, Hallintolaki 34§). Tämä nähtiin haastattelussa kuitenkin selvästi eri asiana kuin lapsen kuunteleminen. Kaksi sosiaalityöntekijää nostivat haastatteluissa esiin myös yhteiskunnalliset vaikuttimet ja muut seikat, joilla kokivat olevan merkitystä lapsen osallisuuden yhä laajemmalle huomioonille. Yksi sosiaalityöntekijä mainitsi merkittävänä tahona lapsiasiavaltuutetun, joka on itsenäinen ja riippumaton viranomainen (Laki lapsiasiavaltuutetusta 1221/2004). Sosiaalityöntekijä kuvasi, että lapsiasiavaltuutettu on pitkään toiminnassaan ottanut kantaa siihen, että lapsen osallisuuden toteutumiseen tulee kiinnittää huomiota. Osa sosiaalityöntekijöistä kertoi havainneensa, että lasten rooli oli muutoinkin viimeisen kymmenen vuoden aikana muuttunut koko yhteiskunnassa.

”Lasten kuulemisen merkitys on noussut ihan eri tavalla, vaikka nyt uusi opetussuunnitelma, että mistä voisi kärjistetysti todeta, että mitä lapsen tekee mieli tehdä ja mitä ei—lapsen näkemys on noussut selkeämmin keskiöön”H3

Eräänlaisen rutiinin ja velvoitteen luo myös tapaamisten tilastointi, josta useampi sosiaalityöntekijä mainitsi haastattelussa. Tapaamisia ja muuta työtä tulee tilastoida, ja tähän on velvoite organisaation puolelta. Näkemykset tilastoinnin merkityksestä vaihtelivat: yksi haastatelluista mainitsi, että tapaamisia tuskin tilastoitaisiin, jos se ei olisi tärkeä laatutekijä lastensuojelussa ja sillä tavalla tilastoinnilla koettiin olevan merkitystä. Toinen puolestaan pohti, että lasten tapaamisia tulee tehdä tapaamisten vuoksi eikä tilastoinnin tai niiden toteutumisen vuoksi.

Yksi sosiaalityöntekijä kuvasi hankaluutta puhua talon yhtenäisistä tai suunnitelmallisista toimintakäytänteistä, koska ei voinut kertoa kuin oman tiimin puolesta, mitä he ajattelevat lapsen osallisuudesta ja lapsen tapaamisesta. Tämä kuvastaa ison työyhteisön haasteita, jossa työtä tehdään pienissä tiimeissä ja koko työyhteisön kattava keskustelu on vähäistä.

”Mä ajattelen, että on hyvin erilaisia orientaatioita, ja totuttuja, ei välttämättä niin pohdittuja tapoja... tavallaan sitä pidetään selviönä, että totta kai lasta tavataan ja

lapset on osallisia, mutta en mä lopulta tiedä kuinka hyvin se missä kaikkialla toteutuu- ei voi puhua kuin omasta tai oman tiimin puolesta”H3

6.4.2 Lapsen mielipiteen ilmaisun tukeminen ja näkemysten huomiointi

Haastattelujen valossa organisaation luomat velvoitteet tukea lasta mielipiteen ilmaisun tukemisessa näyttivät vähäisiltä tai niitä ei tullut juuri esiin. Kuten työyhteisön mahdollisuuksien kohdalla todettiin, sosiaalityöntekijät olivat saaneet hyvin vähän koulutusta erilaisten menetelmien tai apuvälineiden käyttöön. Lapsen mielipidettä tukeviksi työtavoiksi ja käytänteiksi miellettiin erilaiset kuvakortit ja niiden käyttö lapsen kanssa, mutta lapsen ja sosiaalityöntekijän väliseksi pääasialliseksi työmenetelmäksi nähtiin keskustelut. Lapsella voi kuitenkin olla hyvin monenlaisia pulmia ja haasteita, joita haastatellut toivat esiin jonkin verran. Vieraskielisyys, lapsen erityistarpeet, kuten vammaisuus ja ylipäättään lasten ikä nähtiin vaikuttavina tekijöinä. Sosiaalityöntekijöillä oli mahdollisuus vieraskielisten lasten ja perheiden kanssa työskennellessä käyttää tulkkia työssään, mutta haastatteluista ei selvinnyt, miten esimerkiksi vaikeavammaisen lapsen kohdalla mielipiteen selvittämisen toteutuu. Haastatteluissa nousi myös esiin organisaatiokulttuurin merkitys: mitkä asiat ovat olleet pitkään työyhteisössä tietyllä tavalla oli se siten herkästi jatkossakin. Esimerkiksi sosiaalityöntekijät saattoivat kuvailla oman tiimin tai läheisten työntekijöiden suhtautumistapaa työvälineisiin tai kuvakortteihin ja sen vaikutusta omaan suhtautumiseen ja käyttäytymiseen. Jos työkaverin suhtautumistapa eri välineisiin oli myönteinen, niin todennäköisesti itsekin välineitä käytti mielellään.

Lapsen näkemysten huomiointia päätöksenteossa sosiaalityöntekijät kuvailivat usein tilanteissa, joissa päätöksiä oli tehtävä lapsen tahdon vastaisesti. Jokainen sosiaalityöntekijä kertoi työssään olevan tärkeää asioiden ja päätösten perustelun lapsille ja nuorille. Sosiaalityöntekijöistä oli tärkeä kertoa lapsille, miksi on päädytty sellaiseen ratkaisuun kuin nyt on päädytty. Lapsen tulee haastateltujen mukaan saada myös tietoa ja toisaalta olla tiedon antajina.

”huostaanoton yhteenvetoa kirjoittaessa huomasi, että jos se lapsi ei ois uskaltanu laittaa viestejä ja olla yhteydessä niin todennäköisesti se lastensuojeluasiakkuus ois lopetettu, kun ei mistään tullut tietoa, että niillä menee niin hankalasti”H1

Yllä kuvatun esimerkin kautta heijastuu lapsen näkemyksen huomioonottaminen ja sen merkitys pitkällä tähtäimellä. Kuvatussa tilanteessa oli päädytty lopulta huostaanottoon, joka

on hyvin voimakkaasti ohjattu ja lainsäädännöllä rajattu lastensuojelun viimesijainen puuttumiskeino, ja toisaalta myös sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen velvollisuus huostaanoton edellytysten täytyessä (Lastensuojelulaki 40§, 417/2007).

Lapsen oma vastustus tiettyjä palveluita suunniteltaessa ja päätöksiä tehtäessä vaikutti siten, ettei palvelua myönnetty tai pakolla tehty, mikäli kyse ei ollut välitöntä reagointia vaativasta asiasta.

”Jos sijoitusta mietitään niin kyllä se on aika tärkeä, että se nuori on sen sijoituksen kannalla – paitsi jos on kiireellinen (sijoitus) niin nuori saa kyllä vastustaa mutta ei sillä oo välttämättä kauheasti väliä”H1

Kiireellinen sijoitus voidaan tehdä lapsen ollessa välittömässä vaarassa (Lastensuojelulaki 417/2007, 38§) ja tämä edellyttää myös asianosaisten, kuten lapsen mielipiteen kuulemista. Laki velvoittaa myös huoltajien ja vanhemman mielipiteen kuulemiseen. Tällä on suoria vaikutuksia esimerkiksi sen harkintaan, voidaanko sijoitus tehdä avohuollollisena. Toisaalta tässä vaikuttavat myös taustalla olevat huolet ja sosiaalityöntekijän ajantasainen tieto.

”Joo kyllä mä ajattelen, että tilanteet missä nuori on vaikka hatkassa ja on tosi iso päihdehuoli, niin siinä tilanteessa kyllä esimerkiksi muutan avohuollon sijoituksen kiireelliseksi ja ei siinä välttämättä jäädä odottelemaan, että saadaan nuori puhelimen päähän”H6

Yllä kuvattua tilannetta pohtiessaan sosiaalityöntekijä kertoi ajatelleensa, että kyse on hänestä osin näennäisestäkin osallisuudesta, kun nuoren mielipide kuullaan, vaikka päätös tulee olemaan kiireellinen sijoitus tilanteen takia. Kyse on myös voimakkaasta sosiaalityöntekijän virkavallan käytöstä, johon hänellä on velvoite lapsen edun ja suojelun turvaamiseksi.

Lasten näkemyksiä on sosiaalityöntekijöiden mukaan tärkeää ja osassa päätöksiä velvoitettukin kuuntelemaan ja ottamaan huomioon, mutta tarjolla olevat palvelut voivat olla tämän velvoitteen kanssa ristiriidassa. Moni haastateltu koki, että työtä joudutaan tekemään pitkälti olemassa olevan palveluvalikon varassa. Esimerkiksi nuoren sijoitusta tehtäessä on usein valittava vapaana oleva sijoituspaikka, jolloin lapsen mielipidettä ei pystytä aina huomioimaan. Myös muut tarjolla olevat palvelut, kuten perhetyö, ovat keskeisimpiä lastensuojelun avohuollon tukimuotoja ja tulivat esiin haastatteluissa. Nuorten kohdalla perhetyön työskentelyä pystytään suuntaamaan enemmän nuoren toiveita vastaavaksi, kun

taas pienempien lasten kohdalla työskentely voi olla hyvin vanhempilähtöistä, eikä lapselta ole välttämättä kysytty asiasta mielipidettä tai näkemystä.

Lapsilta palautteen kerääminen ja lasten ottaminen mukaan palveluiden kehittämiseen ovat osa lapsen osallisuuden toteutumista ja lasten vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä. Tätä on syytä tarkastella lasten näkemysten huomioon ottamisen velvoitteiden ja rutinoitujen käytäntöjen kohdalla. Kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät kertoivat, että lastensuojelun avoimuuden tapaamistilojen aulassa on ollut hymiökone, johon lapset ja muut vierailijat ovat voineet antaa palautteen käynnistä painamalla nappia tai kirjoittamalla kommentin. Osa haastateltavista jäi tämän jälkeen pohtimaan mihin koneeseen painettu palaute menee ja kuka niitä käsittelee. Moni haastatelluista kertoi nähneen lasten painavan hymiökoneen nappuloita, ja osa lapsista oli kirjoittanut lisäksi sanallista palautetta. Sosiaalityöntekijät muistivat, että hymiökoneen antamaa palautetta oli käyty työyhteisössä läpi kerran esimiesten johdolla, mutta siitä oli reilusti aikaa. Muuta systemaattista palautejärjestelmää työyhteisössä ei ole, mutta muutama sosiaalityöntekijä kertoi, että aiemmin lapsille oli tarjottu täytettävää lomaketta tapaamisten jälkeen. Erillisen lomakkeen hyöty jakoi työntekijöiden mielipiteitä, sillä toiset kokivat lomakkeen käytön palautteen keräämiseksi sopivammaksi kuin toiset. Yksi haastatelluista pohti, että palveluita tarkasteltaessa voisi olla paikallaan esimerkiksi erillinen nuorisoraati tai vastaava, joka arvioisi toimivatko lastensuojelun palvelut ja mikä palvelu ja toiminta on ollut nuorista hyödyllistä. Palautteen annolla ja saamisella nähtiin olevan myös merkitystä työlle.

”Enkä mä tiää tarvitsisko se niin suuria et, jos keräis sitä palautetta säännöllisesti, että pitäis sitä täällä puheessa ja tärkeänä arvona koko ajan ja sitä kautta työssä”H2

Haastatellut sosiaalityöntekijät pitivät lasten vaikutusmahdollisuuksia palvelujärjestelmään ja lastensuojelupalveluihin ylipäätään hyvin vähäisinä. Ikä näkyi myös tässä, sillä osa sosiaalityöntekijöistä koki, että vanhemmilla lapsilla ja nuorilla on enemmän vaikutusmahdollisuuksia omassa asiassaan kuin pienemmillä lapsilla. Muutama sosiaalityöntekijä pohti erityisesti turvapaikanhakijalasten tilannetta verrattuna muuhun väestöön. Vaikka turvapaikanhakijalapsilla on oikeus lastensuojelun palveluihin, voi heidän senhetkinen statuksensa vaikuttaa vahvasti muihin tarjottaviin palveluihin ja lapsen perheen elämään, jolla on vaikutuksia myös lastensuojelun palveluissa. Yksi sosiaalityöntekijä kuvasi, että hänen tehtävänä on tämän vuoksi ajaa lapsen osallisuuden toteutumista tavallista enemmän, jotta lapsi saisi tarvitsemansa tuen ja avun myös muissa palveluissa ja että hänelle tehtäisi esimerkiksi ne tutkimukset, mitkä ovat tarpeellisia.

6.4.3 Lapsi mukana päätöksenteossa

Haastattelujen pohjalta voi todeta, että lastensuojelun sosiaalityön velvoitteet ottaa lapsen näkemykset huomioon linkittyvät lastensuojelurakenteissa vahvasti myös velvoitteeseen ottaa lapsi mukaan päätöksentekoprosessin, eikä selkeää eroa haastatteluiden perusteella näiden välillä ollut havaittavissa. Näin ollen päätöksiä tehtäessä sosiaalityöntekijät kuvasivat kuulevansa lasta, ottavansa mahdollisuuksien mukaan lapsen mielipiteen huomioon ja mukaan tilanteeseen, joissa päätöksiä tehdään, kuten tapaamisille. Lastensuojelun avohuollon palveluiden toteuttamiseen on lain mukaan velvollisuus lastensuojelutarpeen ilmetessä ja näitä palveluita tulee toteuttaa mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa (Lastensuojelulaki 417/2007,34§).

Puolet haastatelluista sosiaalityöntekijöistä mainitsi erillisenä kohtana asiakassuunnitelmien tekemisen, jolloin lasta tavataan. Dokumentointi ja lapsen mielipiteen kirjaaminen nostettiin myös esille haastatteluissa, jotka osaltaan ohjaavat miten lapsi on mukana omassa prosessissaan. Yksi sosiaalityöntekijä kuvasi, että sijoitustyöskentelyssä korostuu myös sijaishuollon valvonnan tehtävä, jolloin lapselta kysytään, miten hänellä on mennyt ja miten häntä on kohdeltu. Lastensuojelulaki velvoittaa viranomaista kirjaamaan lastensuojelutoimenpiteisiin vaikuttavat tiedot (Lastensuojelulaki 417/2007, 33§). Lapsen mukana olo päätöksentekoprosessissa näkyi pitkälti tapaamisten kautta. Lapsiin, joita ei ollut tavattu ei myöskään muunlaista kontaktia ollut, vaan yhteydenpito tapahtui vanhempien kautta. Yksi haastatelluista sosiaalityöntekijöistä pohti lapsen tapaamisen sekä suhteen luomisen merkitystä tehdessään huostaanottoa.

”Huomasin tätä asiaa miettiväni lapsen huostaanotossa, missä ajattelin, että oli ollut jäätävä määrä palveluita ja mä tajuan, että millon mä oon tavannut lapsen ilman että siinä on jotain muuta – mä vien sitä huostaanottoa eteenpäin ja teen päätöksen, niin sit mä olen kuitenkin sille lapselle aika vieras ihminen”H4

Huostaanottoon on viranomaisella velvollisuus, mikäli puutteet lapsen hoidossa ja huolenpidossa vakavasti vaarantavat kehitystä tai lapsi vaarantaa vakavasti omaa terveyttään ja jos avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä sekä sijoitus on lapsen edun mukainen ratkaisu (lastensuojelulaki 417/2007, 40§).

6.4.4 Vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa

Velvollisuus jakaa valtaa ja vastuuta lapsen kanssa lastensuojelun avohuollossa näyttäytyi hyvin vähäiseltä. Vallan ja vastuun kysymyksistä keskustellessa pääpaino oli sosiaalityöntekijän virkavastuussa ja velvollisuuksissa, jotka nähtiin haastatteluissa hyvin usein myös vastakohtana vallan ja vastuun jakamisen mahdollisuuksille. Sosiaalityöntekijät usein kuvasivat, että lasten ja nuorten kanssa on mahdollisuus neuvotella hyvin pitkälle asioista, mutta lopulta päätökset tekevät aikuiset ja sosiaalityöntekijä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän valta-asetelma tiedostettiin haastattelujen keskuudessa ja useampi sosiaalityöntekijä kuvasikin, että vallan tulee olla sanoitettavissa myös lapselle.

”Vallanki pitää olla semmosta sanotettavissa olevaa, että en mä voi täällä ihan vaan päättää mitä vaan vaan sunkin teoilla ja sanomisilla on merkitystä”H4

”Ratkaisut voi olla miellyttäviä tai vähemmän miellyttäviä, mutta hän (lapsi) ei koskaan meidän ratkaisuja tee. Eli yritän kyllä selkeyttää sitä kunkin osapuolen valtaa ja vastuuta”H3

Lasta ei voi sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan vastuuttaa liikaa tietyissä tilanteissa, mutta iällä nähtiin olevan vaikutusta. Vallan ja vastuun mahdollisuuksien jakaminen nähtiin nuorten kanssa mahdollisemmaksi toteuttaa, kuin pienten lasten. Esimerkiksi asiakkuuden päättymistä lähestyvän 18-vuotiaan vastuuttaminen omissa asioissaan nähtiin enemmän mahdollisena kuin alle kouluikäisen. Vallan ja vastuun nähtiin kulkevan myös rintarinnan, erityisesti nuorten kohdalla. Yksi sosiaalityöntekijä mainitsi, että mikäli lapsi tai nuori jatkuvasti ohitetaan omissa asioissaan eikä anneta mahdollisuutta vaikuttaa, voi tämä heijastua nuoren sitoutumiseen lastensuojelun palveluihin ja muutostyöhön sitä heikentävästi.

Vanhempien ja huoltajien vaikutukset vallan ja vastuun jakamisen kohdalla nähtiin merkittäviksi, myös velvollisuuksien kohdalla tarkasteltuna. Yksi haastateltu sosiaalityöntekijä totesikin, että mikäli vanhemmat eivät pysty lapsen etua syystä tai toisesta määrittelemään, niin lastensuojelun avohuollon velvollisuus on varmistaa lapsen edun toteutuminen ja lapsen oikeus suojeluun. Vanhempien ja huoltajien vaikutuksia lapsen osallisuuden toteutumiselle tarkastelen erikseen seuraavassa luvussa.

7 VANHEMPIEN JA HUOLTAJIEN VAIKUTUS LAPSEN OSALLISUUTEEN

Tutkimusaineiston analyysiprosessin myötä huomasin, että vanhempien ja huoltajien vaikutus lapsen osallisuuden toteutumiseen lastensuojeluprosessissa oli merkittävä. Vanhempien valmiudet tukea lapsen osallisuutta sekä vanhempien omat haasteet, kuten päihde- ja mielenterveysongelmat, näyttäytyivät keskeisinä tekijöinä lastensuojeluasiakkuudessa. Haastatellut sosiaalityöntekijät kertoivat lapsen vanhempien ja huoltajien taholta huomioon otettavista seikoista monessa kohtaa keskustellessamme lapsen osallisuudesta. Lastensuojelun avohuollon ja sen tarjoamien tukitoimien tarkoitus on tukea vanhempien ja huoltajien kasvatustaitoja- ja mahdollisuuksia ja toisaalta edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä, joten vanhempien kanssa työskentely on hyvin keskeinen osa lastensuojelun sosiaalityötä. Lastensuojelu määrittellään lastensuojelulaissakin lapsi- ja perhekohtaiseksi lastensuojeluksi (Lastensuojelulaki 417/2007,3§). Koen kuitenkin, että tarkempi tarkastelu vanhempien ja huoltajien vaikutuksista lapsen osallisuuteen on perusteltua sen suuren vaikuttavuuden ymmärtämiseksi.

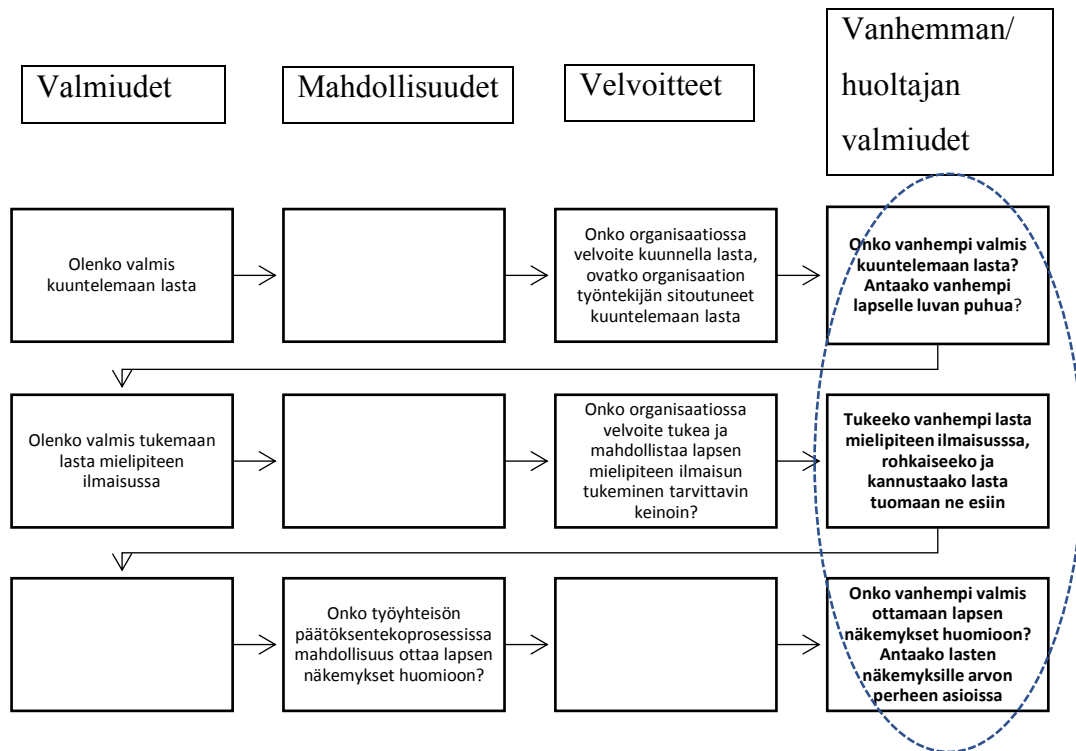
7.1 Vanhempien ja huoltajien oma ulottuvuus

Shierin (2001) malli käsittelee kokonaisuudessaan aikuisia, mutta tutkimukseni konteksti oli nimenomaan lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän omat *valmiudet*, työyhteisön *mahdollisuudet* ja työtä määrittävät *velvoitteet*. Tämän vuoksi päädyin tarkastelemaan vanhempien ja huoltajien valmiuksia omana, täydentävänä osiona varsinaisen mallin ulkopuolella, hyödyntäen kuitenkin samoja lapsen osallisuuden porras- ja ulottuvuuden käsitteitä. Shierin (2001) mallin käyttö ammattilaisten ja työntekijöiden tavoin vanhempien ja huoltajien kohdalla ei ole ongelmattonta, sillä kyseessä eivät perheen sisällä yleensä ole suunnitellut toimintatavat- ja kulttuurit, tai työtehtävät ja sen prosessit. Usein vanhemmilta ja huoltajilta ei voi vaatia tämänkaltaista tunnistamista tai suhtautumistapaa oman perheen asioissa, joissa mukana ovat myös tunteet ja erilaiset suhteet perheenjäsenten kesken. Vanhempien ulottuvuuden avulla on kuitenkin mahdollisuus tarkastella sitä, ettei lapsen osallisuus ole välttämättä riippuvaista vain Shierin (2001) mallissa esitetyistä ulottuvuuksista. Lasten vanhempien ja huoltajien valmiudet lapsen osallisuuden ja osallistumisen toteutumisessa olisivat voineet määräytyä myös velvoitteiden kautta, sillä laki

ohjaa vahvasti sosiaalityöntekijää toimimaan yhteistyössä lapsen vanhempien ja huoltajien kanssa. Lastensuojelun avohuollossa yhteistyötä on tehtävä mahdollisuuksien mukaan yhtäaikaaisesti lapsen ja vanhempien tai huoltajien kanssa varmistaen lapsen edun toteutuminen (Lastensuojelulaki 2§, 3§, 4§, 34§).

Vanhempien ja huoltajien valmiudet tukea lapsen osallisuutta ja osallistumista käsittävät tässä tutkimuksessa samankaltaisten kysymysten ja asioiden huomioon ottamisen kuin Shierin (2001) mallissa. Tutkimuksessani vanhempien ja huoltajien vaikutus lapsen osallisuuteen loi ikään kuin uuden ulottuvuuden, joka vaikutti keskeisesti Shierin (2001) mallin lapsen osallisuuden portaisiin ja ulottuvuuksiin lastensuojelun kontekstissa, jossa ei voida työskennellä pelkästään lapsen kanssa. Lastensuojelussa huomioon on otettava lapsen vanhempien ja huoltajien tilanne ja heidän näkemyksensä suhteessa esimerkiksi tarjottaviin palveluihin tai tukitoimiin, ja toisaalta antaako vanhempi lapsen näkemykselle ja mielipiteelle arvoa omassa toiminnassaan. Näin ollen sosiaalityöntekijän omilla valmiuksilla, työyhteisön mahdollisuuksilla ja työtä ohjaavilla velvoitteilla on vain osittainen vaikutus lapsen osallisuuden toteutumiseen lastensuojelun kontekstissa. Olen hahmottanut tätä näkökulmaa alla olevan kuvion 3. avulla osallisuuden portaiden yksikolme esimerkein. Vanhempien valmiuksien ulottuvuus ja huomioon otettavat kysymykset näkyvät katkoviivan sisällä.

Kuvio 3 Vanhemman ja huoltajan valmiuksien ulottuvuus osana Shierin (2001) mallia

Kuvio mukailee Shierin (2001) mallinnusta osallisuuden ulottuvuuksista. Vaikka vanhemman ja huoltajan valmiudet on sijoitettu kuviossa oikeaan reunaan, on sillä vaikutusta muihin ulottuvuuden kohtiin, kuten muillakin ulottuvuuksilla on ristikkäisyyksiä keskenään. Vanhempien ja huoltajien valmiudet on tässä kuviossa eritelty ikään kuin viimeiseksi ”ulottuvuudeksi” jotta seuraavalle portaalille voidaan aidosti ”siirtyä”. Kuten haastatellut sosiaalityöntekijät toivat ilmi, vanhempien ja huoltajien vaikutus ja merkitys lapsen lastensuojeluasiakkuuden muotoutumiselle ja lapsen osallisuuden toteutumiselle ovat ensisijaisen tärkeitä, ei viimesijaisia tekijöitä. Shier (2001) kuitenkin muistuttaa mallinnuksessaan, että portaita ja ulottuvuuksia tarkastellessa on tärkeää huomioida, ettei lapsen osallisuuden tarvitse toteutua kaikilla portailta täydellisesti, vaan keskeistä on huomioida, mikäli jossain kohtaa huomataan puutteita ja kiinnittää huomiota haasteiden mahdolliseen ratkaisemiseen.

Vanhempien ja huoltajien suhtautuminen lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä vaikutti haastattelujen mukaan merkittävästi lapsen osallisuuteen. Tämän vaikutussuhteen mahdollisia haasteita oli havaittavissa kaikilla osallisuuden portailta, erityisesti ensimmäisillä portailta aina lapsen kuuntelemisen mahdollisuudesta lasten näkemysten huomioon ottamiseen. Vanhemmat ja huoltajat vaikuttivat vahvasti lapsen osallisuuteen omissa asioissaan, mikäli vanhempi tai huoltaja vastusti lastensuojelun palveluita tai suhde

sosiaalityöntekijään oli vaikea. Sosiaalityöntekijät mainitsivat, että lapsella tulisi olla vanhemmilta ja huoltajilta lupa puhua aidosti omista asioistaan, jotta suhde sosiaalityöntekijään ja lastensuojeluun pystyy syntymään. Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mukaan tämä ei aina toteudu.

”Mulla oli yks asiakas, jonka vanhemmat prässäs sitä tapaamisiin aika tolkkottomasti niin se oli stressaava tilanne tavata... aidosti lapsen edun näkökulmasta aika haastava”H1

Lapsen huoltajien, vanhempien ja muiden aikuisten olisi sosiaalityöntekijöiden ja organisaation ohella syytä muistaa Lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) periaatteet ja toisaalta artiklan 12. sisältö. Esimerkiksi lapsella tulee olla oikeus ilmaista, tai jättää ilmaisematta, mielipiteensä vapaasti ilman painostusta tai manipulointia (CRC/C/GC/12,7). Vanhempien ja huoltajien keskinäiset kiistat sekä huolto- ja tapaamisriidat kuvautuivat muutaman haastattelun valossa erittäin hankalilta tapausesimerkeiltä lapsen osallisuuden ja edun toteutumisen kannalta. Huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä saattoi näyttäytyä, ettei lapselle ole annettu lupaa puhua vapaasti asioistaan. Vanhemmat saattavat tällöin jyrätä lapsen äänen tai lapsi hiljennetään. Taustalla sosiaalityöntekijät arvelivat olevan pelon siitä, mitä lapsi kertoo viranomaisille ja miltä toinen vanhempi näyttäytyy tilanteissa. Yksi sosiaalityöntekijä kuvasi, että lapsi ja perhe ei tule autetuksi, jos vanhemmat ovat vastahakoisia tai pelkäävät, eivätkä luota sosiaalityöntekijään.

”Se on meidän työmme haaste, että vanhemmilla on monenlaisia intressejä ja ajatuksia siitä, että miten lapsen tulis mukana olla. Mutta parhaimmillaanhan lapsi on yhtä osallinen kuin vanhempansa”H3

Pääosin sosiaalityöntekijät kuvasivat vanhempien ja huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön toimivaksi, jolloin esimerkiksi tapaamisia koko perheen ja lasten kesken sekä lastensuojelun avohuollon tukitoimia voitiin sopia yhteistyössä. Tällöin vanhemmat pyrkivät ottamaan lasten näkemykset huomioon omassa toiminnassaan sekä hyväksyivät sosiaalityöntekijän ja lasten välisen suhteen luomisen. Huomioitava kuitenkin on, että lapsen osallisuus ei voi toteutua, jos lapsen aito mielipide tai ääni ei pääse esille tai sitä ei kuulla. Vaikka vanhemmat ja huoltajat olisivat tapaamisille ja lapsen kuuntelulle myönteisiä, tulisi heidän myös pohtia, ovatko he valmiita tukemaan lasta mielipiteen ilmaisussa tai valmiita ottamaan lapsen näkemykset, mitä ne perheen tilanteesta ovatkaan, huomioon.

Lastensuojelun kontekstissa Shierin (2001) mallinnuksen haasteet ovat erityisesti vallan ja vastuun jakamisen ja päätöksenteon kohdissa, joita olen pohtinut jo aiemmin tässä tutkimuksessa. Nämä kohdat ovat hankalia myös vanhempien ja huoltajien valmiuksia tai suhtautumistapaa tarkastellessa, sillä vanhemmat eivät voi myöskään jakaa valtaa ja vastuuta lasten kanssa täysin, vaan heidän tulee toimia vanhempina ja aikuisina, joilla on päätösvastuu. Yksi haastateltu sosiaalityöntekijä mainitsi, että toisinaan työtä on hyvin hankala tehdä vanhempien tekemistä päätöksistä ja linjauksista johtuen. Osallisuuden ulottuvuuksien tulisi läpäistä sosiaalityöntekijän omat valmiudet, työyhteisön mahdollisuudet, työtä ohjaavat organisaation velvoitteet, mutta myös vanhempien valmiudet lapsen osallistumisen ja osallisuuden mahdollistamiseksi.

7.2 Vanhempien ongelmat lastensuojeluasiakkuuden taustasyinä

Vanhempien ongelmat lastensuojeluasiakkuuden taustasyynä tulivat ilmi jokaisessa haastattelussa. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi lapsen aseman ja roolin nousseen työskentelyssä enemmän keskiöön viimeisten vuosien aikana, mutta tästä huolimatta toiminta ei koskaan tule muuttumaan sellaiseksi, että työtä tehtäisi pelkästään lasten kanssa. Sosiaalityöntekijät totesivat usein, että lapsen kanssa työskentely saattaa jäädä varjoon, mikäli lastensuojeluasiakkuuden tausta on nimenomaisesti vanhempien ongelmissa, kuten päihde- ja mielenterveyden pulmissa. Vanhempien pulmien ympärillä työskentely vaikuttaa lähes jokaisen haastatellun mielestä erityisesti lapsen omien tapaamisten sopimiseen ja työskentelyyn lapsen kanssa.

”En oo tavannut kaikkia asiakaslapsia, esim. huomaan semmosta että on vaikka alkuarviointityöstä siirtoja perhetyöhön ja paljon semmosia vanhemman probleemiin liittyviä asioita ja pienet lapset”H4

Avohuollon tukitoimien tarkoitus on tarjota tukea ja apua koko perheelle sekä tuoda lapsen näkökulmaa esiin. Tähän liittyy keskeisesti lapsen suojelun ja osallisuuden osin ristiriitainen suhde, jota Muukkonen (2013) tarkastelee omassa artikkelissaan. Muukkosen (2013) mukaan vanhemmille lastensuojelun sosiaalityöstä tarjottu tuki ja apu ovat suojelun näkökulmasta lapsen prosessiosallisuuden huomiointia, mutta sosiaalityöntekijän ja lapsen keskinäiset tapaamiset ja keskustelut lisäävät puolestaan lapsen tilanteen parempaa ymmärrystä, joka on tärkeä tuoda esiin vanhemmille. Tämän vuoksi olisi erityisen tärkeää huomioida lapsi myös niissä tilanteissa ja asiakkuuksissa, joissa asiakkuuden syyt ja taustat

ovat erityisesti vanhempien tilanteesta johtuvia ja lastensuojelun tukitoimien tavoite on parantaa koko perheen tilannetta kokonaisvaltaisesti.

”Äkkiähän tää mun työ menee mielestäni siihen, että työskennellään vanhempien kanssa. Vanhemmat valtaa sen tilan tai ottaa ja on eri puolia ja verkostoja. Istutaan, mutta että se menee sieltä äkkiä se lapsi, sieltä lipsahtaa ja hukkuu”H2

”Kyllä mä ajattelen, että se (ettei lasta unohda) on sellainen asia mitä joutuu itselleen muistuttaa ja vaatii vielä enemmän työstöä, että muistaa lapsen ottaa omalle tapaamiselle ja kuulee ja kuuntelee että mitä sillä lapsella on itsellään sanottavaa perheen tilanteesta”H6

Heimer ja Palme (2016) tarkastelevat artikkelissaan lapsen osallisuuden toteutumista ja tunnistavat nämä haasteet lastensuojelun kentällä. He mainitsevat artikkelissaan aikuisten ja vanhempien olevan enemmän mukana asiakasprosesseissa kuin lasten, ja tällä on suuria vaikutuksia lasten todellisen osallisuuden muodostumiseen. Heidän näkemyksensä mukaan vanhempien oikeudet tunnistetaan jopa paremmin kuin lasten ääni ja vaikutusmahdollisuudet, jotka jäävät hyvin vähäisiksi. Tällä nähdään olevan vaikutusta lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin toteutumiseen.

Lastensuojeluasiakkuudessa olevalla lapsella on todettu suojelun tarve, jolloin lastensuojelulla on viimesijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Samaan aikaan perhe-elämän kunnioittaminen on hyvin tärkeä tekijä lastensuojelutyössä. Sosiaalityöntekijöillä tulisi yhtä aikaa olla mielessään lapsi ja lapsen edun näkemys, toisaalta myös vanhemmat ja heidän toiveensa sekä lapsi- ja perhekeskeisen lastensuojelutyön työote. Näiden tekijöiden yhtäaikaan huomioon otamiseen velvoittavat esimerkiksi perustuslaki velvoittaen lapsen tasa-arvoisen kohtelun sekä henkilön yksityiselämän suojan varmistuksen (Perustuslaki 1999/973, 6§,10§), lastensuojelulaki (2007/417) ja toisaalta keskeisenä tekijänä myös lasten oikeuksien yleissopimus kokonaisuudessaan.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

8.1 Lapsen osallisuuden toteutumisen solmukohdat

Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää mitä lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijät ajattelevat lapsen osallisuuden olevan ja kuinka se toteutuu arjessa sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Aineistoa tarkasteltiin Shierin (2001) lapsen osallisuuden porrastetun ja ulottuvuusmallin mukaisesti. Shierin (2001) mallinnus jäsentää lapsen osallisuuden toteutumisen eri osallisuuden portaille erikseen työntekijän *valmiuksien*, työyhteisön *mahdollisuuksien* ja työtä ohjaavien *velvoitteiden* kautta. Mallin taustalla on Lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 12, eli niin sanottu osallisuusartikla. Tämän tutkimuksen perusteella lapsen osallisuutta estävät, mutta myös edistävät useat eri osallisuuden portaille ja ulottuvuuksilla esiin nousevat seikat. Tutkimustuloksissa on havaittavissa samankaltaisuuksia muiden kansainvälisten tutkimusten kanssa (muun muassa Križ 2020).

Tässä tutkimuksessa käytetty Shierin (2001) osallisuusmalli toi uutta näkökulmaa ja tietoa lapsen osallisuudesta lastensuojelun avohuollossa kullakin ulottuvuudella ja on hyödyllinen esimerkiksi organisaation ja työyhteisön rakenteita ja ”osallisuusystävällisyyttä” tarkastellessa. Shierin (2001) mallia ei voida kuitenkaan täysin todeta toimivaksi lastensuojelun avohuollon kontekstissa, jossa vallan ja vastuun jakamisen kysymykset sekä vanhempien ja huoltajien suhtautuminen ja haasteet vaikuttavat merkittävästi lapsen osallisuuden toteutumiseen. Hotari ym. (2013,157) kirjoittavat artikkelissaan lapsen osallisuuden tapahtuvan monimutkaisissa vallankäytön verkostoissa, joissa oma osansa on sosiaalityöntekijällä ja muilla aikuisilla, kuten vanhemmilla sekä mahdollisilla muilla asiantuntijoilla.

Tämän tutkimuksen mukaan lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöillä on runsaasti ymmärrystä lapsen osallisuuden toteutumisesta ja sen merkityksestä lapsen lastensuojeluasiakkuudelle, mutta työyhteisön luomat ja tarjoamat mahdollisuudet eivät aina tue tätä prosessia. Velvollisuudet näyttäytyivät erilaisten lakien, kuten lastensuojelulain (417/2007), perustuslain (731/1999) ja sosiaalihuoltolain (1301/2014) velvoitteiden kautta käytännön työssä, sillä lait ohjaavat voimakkaasti lastensuojelutyön prosesseja: lapsia ja vanhempia tavataan ja kuunnellaan, tehdään palvelu- ja lastensuojelutarpeen selvityksiä sekä erilaisia päätöksiä.

Osallisuus ja lapsen osallisuus ovat hyvin monimuotoisia käsitteitä ja sosiaalityöntekijät suhtautuvat lapsen osallisuuteen monin tavoin ja näkevät sen toteutuvan eri tavoin (muun muassa Archard ja Skivenes 2009; Bijleveld, Bunders-Aelen ja Dedding 2020, 288). Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat aikaisempia tutkimustuloksia, sillä sosiaalityöntekijät antoivat haastatteluissa lapsen osallisuudelle useita merkityksiä. Lapsen osallisuuden toteutumista lapsen omassa asiassa pidettiin tärkeänä tekijänä ja arvona. Lapsen osallisuuden nähtiin toteutuvan erityisesti lasten tapaamisten ja lapsen omien vaikuttamismahdollisuuksien kautta, mutta kaikki sosiaalityöntekijät eivät olleet tavanneet kaikkia asiakaslapsiaan ja osa uskoi, ettei koskaan tule tapaamaan. Aikaisempien tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijät ymmärtävät hyvin lasten henkilökohtaisten tapaamisten merkityksen, mutta syystä tai toisesta eivät toteuta sitä käytännön työssä (Kaski ym. 2016, 94). Haastattelujen perusteella lapsen ikä vaikuttaa keskeisesti siihen, tavataanko lasta yksin ilman vanhempia, kuten Ferguson (2016) havaitsi omassa tutkimuksessaan. Samaa lapsen iästä riippuvaista osallisuutta on tarkastellut myös Hultman, Höjer ja Larsson (2020) omassa artikkelissaan, jossa iällä nähtiin olevan tärkeä merkitys lapsen osallisuuden toteutumisessa ja mielipiteen huomioidussa myös oikeudellisesta näkökulmasta. Artikkelissa havaittiin lapsen oikeuden suojeluun ja lapsen osallisuuden olevan erillisiä ja osin ristiriitaisia tekijöitä keskenään ja lapsen iällä oli tässä suuri merkitys.

Shierin (2001) mallin ensimmäinen porras on *lapsen kuuntelu*. Tämän tutkimuksen valossa on pohdittava voiko lasta aidosti kuunnella, jos häntä ei tapaa. Lundy (2007) puolestaan on jaotellut artiklan 12 käsittävän *tilan, äänen, kuulijan ja vaikuttamisen* – kohdat, joiden tulisi toteutua lapsen osallisuuden ja lapsen oikeuksien sopimuksen artiklan 12 toteuttamiseksi. Myös Lundyn (2007) jaottelun valossa on lisäksi kysyttävä, onko lapsen äänellä tilaisuuksia ja mahdollisuuksia tulla esiin, ja oikeiden henkilöiden tietoon, jos lasta ei tapaa säännöllisesti, tai työntekijällä ei ole osaamista tai työkaluja selvittää lapsen mielipidettä. Haastattelujen perusteella lapsen tapaamisten ja lasten näkemysten ajateltiin vaikuttavan lastensuojelun prosessiin ja erityisesti lapsia tavattiin ja heidän mielipiteensä kuultiin erilaisia päätöksiä ja palveluita suunniteltaessa. Sosiaalityöntekijät kuitenkin kokivat, että lapsia tavataan liian vähän ja lähes aina kiireessä. Työntekijäresurssit nähtiin liian pieniksi lasten ja perheiden säännöllisten ja usein toistuvien tapaamisten järjestämiseen ja tämä on myös tutkimustulosten mukaan yksi keskeisimpiä syitä lapsen osallisuuden toteutumattomuuteen ja lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutussuhteen syntymättömyyteen (muun muassa Alatalo 2019; Petrelius, Tulensalo, Jaakola ja Hietamäki

2016, 8). Sosiaalityöntekijät kuitenkin kokivat, etteivät halua mennä pelkästään kiireen ja ajanpuutteen taakse vaan työntekijällä itsellään on mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen osallisuuden toteutumiseen myös tämänhetkisten resurssien puitteissa. Omalla asenteella ja tahdolla työskennellä lapsi huomioiden nähtiin olevan merkitystä. Esihenkilöiden näkemyksillä lasten tapaamisten tärkeydestä nähtiin olevan suuri merkitys sille, kuinka paljon asiaa pidetään työyhteisössä keskusteluissa mukana ja mitä sosiaalityöntekijät ajattelevat lapsen tapaamisista.

Sosiaalityöntekijöille oli heidän mukaansa tarjottu hyvin vähän, jos laisinkaan, koulutusta lapsen mielipiteen ilmaisua tukeviin työvälineisiin ja menetelmiin. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa ei tullut esiin juuri muita kommunikaatiota tukevia työvälineitä tai menetelmiä ja moni koki pienten lasten kanssa työskentelyn ja heidän mielipiteen ilmaisun tukemisen haastavaksi. Erilaisten välineiden ja menetelmien, kuten kuvakorttien käyttö jakoi mielipiteitä, sillä osa ei kokenut välineitä tai menetelmiä itselleen sopivaksi työskentelytavoiksi. Haastattelujen perusteella sosiaalityöntekijät tarvitsisivat lisää tietoa ja ymmärrystä lapsen mielipiteen ilmaisua tukevista tekijöistä, koska lapsilla voi olla monia tapoja ilmaista itseään ei-kielellisesti, kuten kehonkielen kautta (CRC/C/GC/12 2009,7). Lapsen mielipidettä selvittäessä lapselta ei välttämättä vain kysytä vastausta johonkin kysymykseen vaan mielipiteen selvittämisen prosessi saattaa olla osa laajempaa kokonaisuutta, jossa työntekijä toimii lapsen kanssa, havainnoi lasta ja tarkastelee lapsen toimintaa ja vuorovaikutusta. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklan 12 yleiskommentissa todetaan, ettei lapsen mielipiteen selvittäminen ja kokonaisuudessaan lapsen edun arviointi tapahdu välttämättä pelkin keskusteluin. Yleiskommentti linjaa, että jokaisen lapsen iästä riippumatta tulisi saada mielipiteensä ja tilanteensa huomioon otetuksi. Lisäksi vammaisten lasten kohdalla erilaisten kommunikaatiomenetelmien ja -välineiden merkitys korostuu, kuten myös vieraskielisten lasten kohdalla. (CRC/C/GC/12, 7–8.) Tutkimusten (mm. Känkänen 2013 ja Muukkonen 2013) mukaan taide ja leikki ovat lapselle ominaisia tapoja ilmaista itseään, mutta on eri asia, onko sosiaalityöntekijä valmis tämänkaltaiseen työskentelyyn tai onko hänellä osaamista lapsen havainnointiin leikin kautta.

Sosiaalityöntekijät kertoivat haastatteluissa lapsen näkemyksellä ja mielipiteillä olevan vaikutusta asiakasprosessiin ja päätöksiin, joita lastensuojelun avohuollossa tehdään. Veloitteiden valossa lapsen mielipide on kuultava (Lastensuojelulaki 417/2007, 20§). Näkemysten huomioon ottaminen ja lapsen mielipiteiden vaikutukset päätöksentekoon

kasvoivat sosiaalityöntekijöiden haastattelujen perusteella iän myötä. Lapsen näkemysten huomioiminen saattoi jäädä vähäiseksi, mikäli vanhempien tai huoltajien päihteidenkäytön tai mielenterveyden ongelmat olivat lastensuojeluasiakkuuden taustasyinä. Kansainvälisten tutkimusten mukaan lapsen oman osallisuuden lisääminen lisäisi myös lasten parempaa ymmärrystä omasta tilanteestaan ja näin ollen lisäisi lapsen hyvinvointia (Kosher ja Ben-Arieh 2020, 4–5). Vaikka työyhteisön päätöksentekoprosesseja kuvattiin haastatteluissa vähän, kävi haastatteluista kuitenkin ilmi, että sosiaalityöntekijät kommunikoivat lasten kanssa pääosin keskustelemalla, tapaavat lapsia usein toimistolla ja työnteon rakenne on byrokraattinen ja virastomainen. Tämä haastaa työyhteisön tasolla pohtimaan, onko lastensuojelun avohuollon päätöksentekoprosessi ja lasten tapaamiset lapsiystävällisiä, vaikka lasten kanssa keskeisesti työskennellään ja lasten näkemyksiä pidetään arvossaan.

Lastensuojelun laatusuositus (2019) määrittää lastensuojelutyötä ohjaaviksi periaatteiksi esimerkiksi oikeudenmukaisuuden sekä avoimuuden ja luotettavuuden. Näiden periaatteiden kohdalla on tärkeää selvittää lapselle ja perheelle eri vaihtoehdot perusteluineen ja tehdä yhteistyötä lapsen vanhempien kanssa. Haastatteluissa nämä periaatteet näkyivät sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa erityisesti velvoitteisiin arvioida lapsen etua kokonaisvaltaisesti ja tarvittaessa tehdä vastentahtoisia päätöksiä, mutta myös perustella niiden taustat. Yhteistyön merkitys vanhempien kanssa korostui ja haastoi työntekijää, kun asiakkuuden taustasyyt olivat vanhempien tai huoltajien ongelmissa tai he eivät olleet valmiita hyväksymään lastensuojelun apua ja tukea. Lastensuojelu on lapsi- ja perhekohtaista tukea ja apua, joka vaatii sosiaalityöntekijältä hyvin paljon velvoitteiden mahdollisessa ristipaineessa. Sosiaalityöntekijöillä oli näkemys, että lapsi katoaa herkästi vanhempien haasteiden jalkoihin, joten lapsen osallisuuden korostamista omassa asiakasprosessissaan ei voi painottaa liikaa. Vanhempien ja muiden aikuisten näkemyksiä on kuultu paljon aikaisempien tutkimustulosten mukaan, joten tärkeää olisi saada lasten ääntä enemmän kuuluviin heitä itseään koskevissa asioissa (Kosher ja Ben-Arieh 2020, 3–4).

Vallan ja vastuun jakaminen lastensuojelussa herättivät sosiaalityöntekijöissä runsaasti keskustelua. Vallan ja vastuun jakamisen kysymyksistä keskusteltiin koko työyhteisön tasolla sosiaalityöntekijöiden kesken hyvin vähän, jos laisinkaan. Yksittäiset työntekijät kertoivat käyvänsä keskusteluja lähimpien työkavereiden kesken omassa tiimissä sosiaalityöntekijän vallasta ja toisaalta vallankäytön jakamisen mahdollisuuksista esimerkiksi nuoren kanssa. Sosiaalityöntekijät toivat kuitenkin selkeästi esiin sen, ettei lapselle voi antaa

lopullista päätösvastuuta asioista. Shierin (2001) mallin kritiikki (esimerkiksi Dillon, Greenop ja Hills 2016) kohdistuu tämän osallisuuden portaan tarkasteluun organisaatioissa ja eri yhteyksissä, eikä malli sellaisenaan sovi esimerkiksi lastensuojelun ympäristöön. Sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin haastattelujen perusteella tietoisia käyttämästään vallasta ja valta-asetelmasta, joka syntyy suhteessa lapseen ja myös muuhun perheeseen.

Sosiaalityöntekijät kuvasivat lapsen osallisuuden toteuttamisen olevan toisinaan haastava toteuttaa lapsen edun tai lapsen suojele- tehtävän kanssa. Lapsen osallisuuden toteuttamisen edelle menivät tietyt kiireelliset tilanteet, joissa lapsen terveys ja turvallisuus oli taattava. Osa sosiaalityöntekijöistä kuitenkin mainitsi, että lapsen osallisuuden voi huomioida lähes aina. Tähän kannustaa myös lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklan 12 lisäkommentti huomioiden artiklan 17, joka korostaa lapsen oikeutta saada tietoa (CRC/C/GC/12, 16–17, 24). Lapsen osallisuuden toteutumista voi näkemysten valossa haastaa lapsen edun arviointi ja lapsen suojele- tehtävä ja toisaalta se miten aikuiset mieltävät lapsen käsittelykyvyn vaikeiden asioiden edessä. Usein lasten käsittelykykyä aliarvioidaan ja merkitystä on myös sillä, millainen lapsen elämä on ollut tähän mennessä. Lisäksi lasten hyvinvointia lisää mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään vaikeissakin tilanteissa. Tärkeää olisikin hyväksyä, että lasta voidaan suojella ja hoivata samalla kun hänen päätöksentekomahdollisuuksiansa voidaan lisätä tai siihen kannustaa eli nämä eivät ole toisiaan poissulkevia tekijöitä. (Kosher ja Ben-Arieh 2020; Thomas 2007, 32–35, 46–48 ja Muukkonen 2013.)

Lastensuojelutyötä ohjaavien periaatteiden mukaan palveluita kehitettäessä tulisi kerätä asiakkailta palautetta (lastensuojelun laatusuositus 2019). Tämän tutkimuksen valossa lapsiasiakkailta kerättiin palautetta hymiökoneen avulla, mutta sosiaalityöntekijät eivät muistaneet milloin palautteita olisi käyty läpi työyhteisön tasolla tai mihin palautteet lopulta menevät ja mihin ne vaikuttavat. Lapsilta palautteen kerääminen ja lasten vaikutusmahdollisuudet lastensuojelun avohuollon sosiaalityöhön ja palveluihin näyttäytyvät tutkimuksen mukaan erittäin vähäisiltä.

Kokonaisuudessaan osallisuuden portaat ja ulottuvuudet näyttäytyivät sosiaalityöntekijöiden työssä toteutuvan erityisesti *lapsen kuuntelun* ja *lapsen näkemysten huomioon ottamisen* portailta. Näihin on sosiaalityöntekijöillä valmiuksia, työyhteisö kannustaa ja laki velvoittaa. Sosiaalityöntekijöiden oma käsitys lapsen osallisuuden toteutumisesta sekä lapsen ikä vaikuttavat kuitenkin merkittävästi siihen, miten esimerkiksi lapsia tavataan ja millaisissa tilanteissa. Lisäksi suuri merkitys on käytettävissä olevalla

työajalla ja sillä mitä lastensuojelutyössä pidetään tärkeänä. Toimintatavat ovat monesti kuitenkin hioutuneet sellaisiksi, että näiden osallisuuden portaiden voidaan sanoa toteutuvan tämän tutkimuksen valossa melko hyvin. Lapset olivat mukana myös erilaisissa *päätöksentekotilanteissa*, varsinkin silloin, jos lapselle piti perustella miksi päätös tehdään tai on tehty hänen mielipiteensä vastaisesti. Lapsen näkemysten ja mielipiteiden huomioon otosta Shier (2001,113) linjaa, että lapsen näkemyksen kuunteleminen ja huomioon ottaminen eivät sulje pois sitä, etteikö muut asiaan vaikuttavat tekijät olisivat merkittäviä kokonaispäätöstä tehdessä, jolloin ei välttämättä voida toimia lapsen toivomalla tavalla. Vaikka lapsen oikeuksien yleissopimus ei peräänkuuluta lapsille kerrottavan palautteen antoa, näkee Shier (2001) että lapselle on tärkeä kertoa mitkä tekijät asiaan ovat vaikuttaneet ja miten ratkaisuun on lopulta päädytty. Yksi mahdollinen tekijä tarkastella lapsen osallisuutta on siis lapsen saama tieto. Lapsen tulisi saada tietoa omasta asiakasprosessistaan, työskentelyyn osallistuvista henkilöistä tai tahoista sekä omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja oikeuksistaan (esimerkiksi Muukkonen ja Tulensalo 2004, 30).

Osin heikosti toteutuvat tämän tutkimuksen perusteella *lapsen mielipiteen ilmaisua tukeva* porras sekä *vallan ja vastuun jakamisen* porras. Lapsen mielipiteen ilmaisun tukikeinot ja ymmärrys mielipiteen ilmaisun monimuotoisuudesta ja merkityksestä jäi haastattelujen valossa heikoksi. Lapsen ikä tuntui vaikuttavan erityisesti tällä osallisuuden portaalla. Sosiaalityöntekijöillä oli poikkeuksetta käsitys nuorten osallisuuden toteutuvan kokonaisuudessa paremmin kuin pienten lasten, mikä asettaa lapset eriarvoiseen asemaan. Toisaalta lapsen näkemykset tulee ottaa huomioon ja lasta osallistaa ikätasoisesti, joten tämä kohta on osin haastava määrittää (CRC/C/GC/12). Vallan ja vastuun jakamisen velvoitetta lastensuojelun avohuollossa on vaikea tarkastella Shierin (2001) mallin mukaisesti, sillä lastensuojelun sosiaalityössä vallan jakamisen kohdat ja mahdollisuudet näyttäytyvät haastavilta ja sosiaalityöntekijät itse jäivät pohtimaan tätä kysymystä paljon. Vallan ja vastuun jakamiselle ei ole työyhteisön tai laajemmin organisaation taholta työskentelytapoja tai mahdollisuuksia. Valtaa ja vastuuta voi jakaa tietyissä tilanteissa, mutta sosiaalityöntekijä toimii työssään virkavastuulla ja on lopulta vastuussa tekemistään päätöksistä. Lapset ovat väistämättä kuitenkin lastensuojeluprosessissa konsultatiivisina jäseninä, sillä lopullista päätöksentekovastuuta ei voida jakaa täysin lapsen kanssa.

Tämän tutkimuksen valossa artiklan 12 toteuttamisessa on kohtia, joita tulisi tarkastella osallisuuden portaiden 1–3 ja ulottuvuuksien kohdalla tarkemmin. Erityisinä huomioina

lapsen mielipiteen ilmaisun tukemisen monimuotoisuuden ymmärtäminen sekä *lapsen kuuntelemisen* merkitys koko lapsen osallisuuden muotoutumiselle. Ulottuvuuksia ei voi kuitenkaan tarkastella vain yksittäin ja omasta poterostaan, sillä lapsen osallisuus muotoutuu mallin mukaisesti monista eri tekijöistä, jotka vaikuttavat väistämättä toisiinsa. Shierin (2001) malli toimii kuitenkin lastensuojelun kontekstissa vajaavaisuudestaan huolimatta nimenomaan apukeinona tarkastellessa, miten lapsen osallisuuteen organisaatiossa ja työyhteisössä suhtaudutaan ja millaisia kehittämiskohteita organisaatiossa on. Lapsen osallisuuden muodostuminen ja lapsen oikeus tulla kuulluksi tulisi ajatella prosessina, ei pikamatkana- tai suorituksena (CRC/C/GC/12, 26).

8.2 Tutkimusprosessin arviointi ja jatkotutkimusaiheet

8.2.1 Tutkimukselliset valinnat

Tutkimusta tehdessä merkittävää on sen tarkastelu tietystä viitekehyksestä käsin (Alasuutari 2011,79). Lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 12 ja Shierin (2001) malli osallisuuden portaista ja ulottuvuuksista ohjasi koko työskentelyprosessia tutkimuksen suunnittelusta lähtien ja malli ohjasi myös aineiston havainnointia tutkimuskysymyksistä käsin. Tarkastelin aineistoa aluksi teorialähtöisesti, mutta aineiston analyysin edetessä havaitsin, ettei Shierin (2001) malli ollut riittävä lastensuojelun kontekstissa. Tein tämän havainnon suhteen valinnan, että tarkastelen vanhempien ja huoltajien vaikutuksia lapsen osallisuuteen erillisinä tekijöinä, sillä nämä eivät mielestäni olisi tulleet riittävästi näkyviin Shierin (2001) mallissa. Mallissa pysyttelemisen olisi johtanut toisenlaisiin ratkaisuihin ja todennäköisesti lopputulos olisi ollut erilainen.

Tutkimukseni vahvisti lapsen osallisuudesta jo tiedetyn tiedon ja tutkimuksen tuloksia. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmia on Suomessa tutkittu kuitenkin vielä vähän. Tämä tutkimus kuvaa tiettyjen sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia lapsen osallisuudesta lastensuojelun sosiaalityössä, mutta ei ole ainoa totuus asiasta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat keskenään samankaltaisia ilmiöitä ja huomioita käytännön työstä. Tutkimuksessa on kuitenkin havaittavissa lastensuojelutyön monimuotoisuus ja toisaalta yksittäisen sosiaalityöntekijän merkittävä vaikutus lapsen osallisuuden toteutumiselle ja vuorovaikutussuhteen muodostumiselle. Ajattelen lapsen osallisuuden lähtevän liikkeelle sosiaalityöntekijän valmiudesta ottaa lapsi huomioon

lastensuojeluprosessissa, mutta pelkkä työntekijän tahtotila ei riitä ja tämä tutkimus vahvisti tätä näkökulmaa.

8.2.2 Yhden vaiheen loppu on toisen alku

Lastensuojelun tilaa Suomessa on tarkasteltu erilaisten selvitysten ja kunnille tehtyjen kyselyjen pohjalta (mm. lastensuojelun laatusuositus 2019; Puustinen-Korhonen, 2017). Ratkaisuna lastensuojelun sosiaalityön tunnistettuihin haasteisiin on ehdotettu systeemisen lastensuojelun toimintamallin kehittämistä ja mallin pilotointia on tehty Suomessa jo muutamia vuosia. Suomalaisen systeemisen mallin kulmakivinä toimivat systeemisen ja perheterapeuttisen ajattelun lisäksi muun muassa ihmissuhdeperustaisuus, lapsilähtöisyys ja asiakkaan osallisuus. Terveysten- ja hyvinvoinninlaitoksen systeemisen toimintamallin pilotin arvioinnissa (Aaltio ja Isokuorti, 2019) suuret asiakasmäärät ovat olleet keskeisin este systeemisen toimintamallin tavoitteiden toteutumisen onnistumiseksi. Sosiaalityöntekijöillä ei ole ollut pilotin aikana riittävästi aikaa työskennellä sopivan intensiivisesti ja samalla harjoitella systeemisen työn työtapoja perheiden kanssa. Pilotin tavoite oli, että suurin osa sosiaalityöntekijöiden työajasta olisi kasvokkaista työskentelyä lapsen ja perheen kanssa, mutta tämä tavoite ei toteutunut. Toisaalta lapsen tapaamiset olivat pilotin aikana yleistyneet merkittävästi, kuten myös vanhempien tapaamiset ja koko perheen tapaaminen perheen kotona. Muutokset ovat arvioinnin perusteella mahdollistuneet työskentelytyylin ja asenteiden muuttumisen vuoksi. (Aaltio ja Isokuorti 2019.) Systeemisen toimintamallin avulla on mahdollista hakea ratkaisua tässä ja aiemmissa tutkimuksissa esiin nostettuihin teemoihin, kuten suuriin asiakasmääriin ja työn kuormitukseen. Lisäksi systeeminen malli korostaa lapsen ja perheen tapaamista ja lapsen kanssa työskentelyä, joka tukisi lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen vuorovaikutussuhteen muotoutumista. Systeemistä lastensuojelun työskentelymallia on syytä kuitenkin tutkia enemmän myös lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta.

Tämä tutkimus toi uutta näkökulmaa lapsen osallisuuden toteutumiseen ja sen haastavuuteen. Kyse ei ole pelkästään yksittäisten työntekijöiden valinnoista, vaan yhä enemmän työyhteisöissä tulisi huomioida niiden tarjoamat mahdollisuudet huomioida lapsen osallisuus, sillä lapsen osallisuus ei tapahdu tyhjiössä tai vain korostamalla lapsen tapaamisen tärkeyttä. Lakimuutokset ja velvoitteet vaikuttavat keskeisesti työn sisältöön, mutta tämän tutkimuksen valossa näen erityisesti työyhteisön sisäisen toimintakulttuurin vaikuttavan Shierin (2001) kuvaaman osallisuusmallin portailla ja ulottuvuuksilla. Kuten

tutkimuksessani havaitsin, vanhempien ja huoltajien vaikutukset ovat erittäin merkittäviä. Lastensuojelutyö on lapsi- ja perhekohtaista työskentelyä, mutta lapsi jää tutkimuksen valossa liian herkästi aikuisten vaatimusten jalkoihin ja sosiaalityöntekijät toimivat monen tahon ristipaineessa.

9 LÄHTEET

Aer, Janne (2013): Lastensuojeluoikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Verkkojulkaisu. Alma Talent Oy.

Alanen, Leena (2009a): Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Alanen, Leena ja Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lapsen toiminta. Tampere: Vastapaino. S. 9-30.

Alanen, Leena (2009b): Generational order. Teoksessa Qvortrup, Jens, William A. Corsaro ja Michael-Sebastian Honig (toim.), The Palgrave Handbook of Childhood Studies. London: Palgrave Macmillan. S. 159–174.

Alanen, Leena (2014): Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä: sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa Sankari, Anne ja Jyrki Jyrkämä (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen- iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino. S. 161–186.

Alatalo Marja, Åkerman, Maria, Vaittinen, Tiina (2017): Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen Matti, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. S. 181–198.

Alatalo, Marjo (2019): Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet lastensuojelun avoimuuden sosiaalisuudessa. Lisensiaatintutkielma. Humanistis yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto. Heikki-Waris instituutin tutkimuksia 3/2019. http://www.socca.fi/files/8356/Suhdeperustaisen_tiedonmuodostuksen_jannitteet_lastensuojelun_avoimuuden_sosiaalisuudessa_Marjo_Alatalo_2019.pdf

Alasuutari, Pertti (2011): Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere, Vastapaino.

Alhanen, Kai (2014): Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. THL raportti 24/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116722/URN_ISBN_978-952-302-278-2.pdf

Allardt, Erik. (1976): Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Werner Söderström osakeyhtiön laakapaino. Porvoo.

Araneva, Mirjam (2016): Lapsen suojelu – toteuttaminen ja päätöksenteko. Helsinki: Talentum Pro.

Archard, David, Skivenes, Marit (2009): Hearing the child. Child & Family social work 14 (4). S. 391–399. Saatavilla: <https://jyu.finna.fi/PrimoRecord/pci.wj10.1111%2Fj.1365-2206.2008.00606.x>

Bardy, Marjatta, Heino, Tarja (2013): Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: paniikista toivoon ja näköalat auki. Teoksessa Teoksessa Bardy, Marjatta (toim): Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Tampere: Juvenes Print- Suomen Yliopistopaino Oy. S. 13–43.

Bijleveld, Ganna, Dedding, Christine, Bunders-Aelen, J.G.F(2015): Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: A state-of-the-art review. Child & Family Social Work 20 (2). S 129–138, Saatavilla: <https://jyu.finna.fi/PrimoRecord/pci.wj10.1111%2Fcf.12082>.

Bijleveld, Ganna, Bunders-Aelen Joske F. G., Dedding, Christine W. M. (2020): Exploring the essence of enabling child participation within child protection services. *Child & Family Social Work* 25 (2), S. 286–293. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/cfs.12684>

CRC/C/GC/12 (2009): GENERAL COMMENT No. 12. The right of the child to be heard. Committee on the rights of the child. Saatavilla: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

CRC/C/FIN/CO/4* (2011): Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely. Päätelmät: Suomi. Lapsen oikeuksien komitea. 57 istunto. Suomeksi. Saatavilla: <https://um.fi/documents/35732/0/P%C3%A4%C3%A4telm%C3%A4tsuomeksi.pdf/783448d4-6e3f-d7c2-36ee-4b89978a795e?t=1553604441852>

CRC/C/GC/14 (2013): General comment No. 14. On the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)*. Committee on the rights of the child. Saatavilla: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

Dillon Jo, Greenop, Daz, Hills, Mel (2016): Participation in child protection: A small-scale qualitative study. *Qualitative Social Work* 15 (1). S 70–85. Saatavilla <https://journals-sagepub-com.ezproxy.jyu.fi/doi/10.1177/1473325015578946>

Eskola, Jari (2018): Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Valli Raine: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2- näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Verkkojulkaisu. Jyväskylä: PS-kustannus. S. 180–200.

Eskonen, Inkeri, Korpinen Johanna, Raitakari Suvi (2006): Vallan määrittämät asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg Hannele, Aino Ritala-Koskinen ja Maritta Törrönen (toim): Lapset ja sosiaalityö – kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus. S. 21–44

Ervast, Sari-Anne, Tulensalo, Hanna (2006): Sosiaalityötä lapsen kanssa – kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCA:n ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja 8/2006. Kohtaavaa lastensuojelua -hanke. http://www.socca.fi/files/87/Sosiaalityota_lapsen_kanssa.pdf

Ferguson, Harry (2016): What Social Workers do in Performing Child Protection Work: Evidence from Research into Face-to-face Practice. *Child & Family Social Work* 21 (3). S 283–294. doi:10.1111/cfs.12142. <https://jyu.finna.fi/PrimoRecord/pci.wj10.1111%2Fefs.12142>.

Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino, Törrönen, Maritta (2006): Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg Hannele, Aino Ritala-Koskinen ja Maritta Törrönen (toim.): Lapset ja sosiaalityö - kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: PS-kustannus. S. 5–18

Gretschel, Anu (2002): Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. *Studies In Sport, Physical Education And Health*. Väitöskirja.

Hart, Roger A. (1992): Children's participation – from tokenism to citizenship. Unicef International Child Development Centre. Italia.

Heimer, Maria ja Palme Joakim (2015): Rethinking Child Policy Post-UN Convention on the Rights of the Child: Vulnerable Children's Welfare in Sweden. *Journal of Social Policy* 45 (3). S. 435–452.

Heino, Tarja, Hyry, Sylvia, Ikäheimo Salla, Kuronen, Mikko, Rajala Rika (2016): Lasten kodin sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa- hankkeen (2014–2015) päätulokset. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Raportti 3/2016.

Hirsjärvi, Sirkka, Hurme, Helena (2008): Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki : Gaudeamus Helsinki University Press.

Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko, Pösö, Tarja (2013): Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Helsinki: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. S. 149–165.

Hultman, Elin, Höjer, Staffan, Larsson, Monica (2020): Age limits for participation in child protection court proceedings in Sweden. *Child & Family Social Work* 25(2) S. 304–312

Hyvä tieteellinen käytäntö (2012): Teoksessa hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. S. 6–7.

Hyvärinen, Sauli, Pösö, Tarja (2018): Johdanto. Teoksessa Hyvärinen Sauli ja Tarja Pösö (toim.). Lapsen haastattelu lastensuojelussa. Keuruu: PS-Kustannus, S. 2–7

Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet (2019): Teoksessa Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. S. 7–15.

Isola, Anna-Maria, Kaartinen, Heidi, Leeman, Lars, Lääperi, Raija, Schneider Taina, Valtari Salla, Keto-Tokoi, Anna (2017): Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Juvenes print - Suomen Yliopistopaino Oy. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>

James, Allison (2013): *Socialising children. Studies in childhood and youth.* University of Sheffield. United Kingdom. Saatavilla: https://jyu.finna.fi/PrimoRecord/pci.springer_series978-1-137-31733-9.

Juhila, Kirsi (2009): Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä- Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mäntysaari Mikko, Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus. S. 47–66

Juvonen, Tuula (2017): Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa Hyvärinen Matti, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvaara (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. S. 344–355.

Järventie, Irmeli (2007): Lasten hyvinvointi ja eriarvoisuus kasaantuvat pohjoismaissa. Lapsiasiavaltuutetun toimintakertomus vuodelta 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:33. Helsinki. Verkkojulkaisu. S. 93–98. Saatavilla: <https://core.ac.uk/download/pdf/198188946.pdf>

Kaski, Päivi, Kosola, Heli, Lehtoranta, Minna (2016): Katsaus lastensuojeluilmoitusten käsittelyn ja lastensuojelutarpeen selvittämisen käytäntöihin. Teoksessa Petrelius, Päivi, Hanna Tulensalo, Anne-Mari Jaakola ja Johanna Hietamäki (toim.): Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun

kehittämisen pohjaksi. Työpäpaperi 33/2016. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Verkkojulkaisu. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7> S. 90–100.

Kennan, Danielle, Brady, Bernadine, Forkan, Cormac (2018): Supporting Children's Participation in Decision Making: A Systematic Literature Review Exploring the Effectiveness of Participatory Processes. *The British Journal of Social Work* 48 (7). doi: 10.1093/bjsw/bcx142

Kiviniemi, Kari (2017): Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli Raine: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2- näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus. Verkkojulkaisu.S.62–74.

Koshera, Hanita, Ben-Arieh, Asher (2020): Children's participation: A new role for children in the field of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect* 110 (1). <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104429>

Križ, Katrin (2020): Protecting Children, Creating Citizens : Participatory Child Protection Practice in Norway and the United States. Bristol: Bristol University press.

Križ, Katrin, Skivenes, Marit (2017): Child welfare workers' perceptions of children's participation: a comparative study of England, Norway and the USA (California). *Child & Family Social Work* 22 (S2). S. 11–22. Saatavilla: <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1111/cfs.12224>

Känkänen, Päivi (2013): Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa - kohti tilaa ja kokemuksia. Tutkimus 109. Valtiotieteiden tiedekunta. Helsingin yliopisto. Tampere: Juvenes print - Suomen yliopistopaino Oy. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-911-4>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000). Viitattu 31.1.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Laki lapsiasiavaltuutetusta 1221/2004. Viitattu 9.10.2020 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20041221?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20lapsiasiavaltuutetusta>

Lapset ja nuoret kehittäjinä (2020). Toiminta. Pesäpuu ry. <https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/>

Lastensuojelulaki (417/2007). Viitattu 9.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lastensuojelun käsikirja (2020). Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 27.10.2020. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto>

Larkins, Cath, Kiili Johanna, Palsanen, Kati (2014): A lattice of participation: reflecting on examples of children's and young people's collective engagement in influencing social welfare policies and practices. *European Journal of Social Work*, 17 (5). S. 718–736. doi:10.1080/13691457.2014.928269

Leonard, Madeleine (2015): The sociology of children, childhood and generation. London: SAGE Publications <http://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=5942913>.

Lundy, Laura (2007): 'Voice' is Not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal* 33 (6). S. 927–942. Saatavilla: <https://jyu.finna.fi/PrimoRecord/pci.proquest58759971>.

Malja, Marjo, Puustinen-Korhonen, Aila, Petrelius, Päivi, Eriksson, Pia (2019): Lastensuojelun laatusuositus. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus* 2019:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>

McMellon Christina ja Tisdall E. Kay M. (2020): Children and Young People's Participation Rights: Looking Backwards and Moving Forwards. *The International journal of children rights* 28 (1). Saatavilla <https://doi.org/10.1163/15718182-02801002> S. 157-182

Muukkonen, Tiina (2013): Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim): Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. S. 165–175.

Muukkonen, Tiina, Tulensalo, Hanna (2018): Tutustumalla lapsi tulee näkyväksi - pienen lapsen kokemusten kuuleminen lastensuojelussa. Teoksessa Hyvärinen, Sauli ja Tarja Pösö (toim): Lapsen haastattelu lastensuojelussa. Keuruu: PS-kustannus. S. 131–14

Muukkonen, Tiina, Tulensalo, Hanna (2004): Kohtaavaa lastensuojelua – lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. *Selvityksiä* 2004:1. Saatavilla http://www.socca.fi/files/104/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf

Niemi, Petteri (2013): Hyvä paha valta. Teoksessa Laitinen Merja ja Asta Niskala (toim). *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Osuuskunta Vastapaino. S. 31–54.

Nikander, Pirjo; Ruusuvaara, Johanna (2017): Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Hyvärinen Matti, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvaara (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Verkkojulkaisu. Tampere: Vastapaino. S. 367–381

Oranen, Mikko (2008): Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus* lastensuojelun kehittämisen osaraportti. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki: Multiprint 2008.

Pajulammi, Henna (2014): Lapsi, oikeus ja osallisuus. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Verkkojulkaisu. Alma Talent Oy. Talentum. Helsinki.

Petrelius, Päivi, Tulensalo, Hanna, Jaakola Anne-Mari, Hietamäki, Johanna (2016): Kohti lapsikeskeistä ja kokonaisvaltaista lapsen tilanteen ja tuen arviointia. Teoksessa Petrelius, Päivi, Hanna Tulensalo, Anne-Mari Jaakola ja Johanna Hietamäki (toim.): Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Työpöytä 33/2016. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. S. 5–27. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7>

Pirjatanniemi, Elina (2017): lapsen oikeuksien yleissopimus ja lapsen oikeus palveluihin. Teoksessa Nykänen Eeva, Laura Kalliomaa-Puha ja Yrjö Mattila (toim.) *Sosiaaliset oikeudet- näkökulmia perustaan ja toteutumiseen*. Verkkojulkaisu. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. S. 86–100.

Puustinen-Korhonen Aila (2017): Lastensuojelun 2017 kuntakyselyn tuloksia. Raportti. Suomen kuntaliitto. Saatavilla: https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun%20kuntakyselyn%20keskeisimm%C3%A4t%20tulokset%20_raportti%2001022018_LIITE_.pdf

Pösö, Tarja (2012): Lapsen etu, oikeuden ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Leena Autonen–Vaaraniemi ja Hannele Forsberg (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino. S.75–97

Sarmiento, Manuel, Cássia-Marchi, Rita, Pina Trevisan, Gabriela (2018): Beyond the modern 'norm' of childhood: children at the margins as a challenge for the sociology of childhood teoksessa Baraldi, Claudio ja Tom Cockburn (toim) Theorising childhood: Citizenship, rights and participation. S. 135–158.

Shier, Harry (2001): Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15 (2). S. 107–117. Saatavilla: <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1002/chi.617>

Shemmings David (2000): Professionals' attitudes to children's participation in decision-making: dichotomous accounts and doctrinal contests. *Child & family social work* 5 (3). S. 235–243. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1046/j.1365-2206.2000.00160.x>

Silvasti, Tiina (2015): Sisällönanalyysi. Teoksessa Massa Ilmo (toim). Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Verkkojulkaisu. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University press. S. 33–48.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Viitattu 30.1.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Perustuslaki (731/1999). Viitattu 7.10. 2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>

Särkelä-Kukko, Mona (2014): Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen – mistä puhumme kun puhumme osallisuudesta? Teoksessa Jämsén, Arja ja Anne Pyykkönen (toim.): Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry. S. 34–51.

Thomas, Nigel (2002): Children, family and the state. Decision-making and child participation. Englanti: Policy Press.

Thomas, Nigel (2007): Towards a Theory of Children's Participation. Julkaisussa *International Journal of Children's Rights* 15 (2) S. 199–218.

Toikko, Timo, Rantanen, Teemu (2009): Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämissprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampere University Press. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-7732-4>

Toivonen, Virve, Pollari, Kirsi (2018): Lapsen haastattelu - osa lapsen oikeutta osallistua. Teoksessa Hyvärinen, Sauli ja Tarja Pösö (toim): Lapsen haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Tuomi, Jouni, Sarajärvi Anneli (2018): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos ed. Verkkojulkaisu. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Venninen, Tuulikki, Leinonen, Jonna, Ojala Mikko (2010): Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimusraportti. VKK-Metro, varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö. Socca- pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus, työraportteja. Kopioniini. Saatavilla: http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paa_kaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf

Vilkkä, Hanna (2015): Tutki ja kehitä. Verkkojulkaisu. Jyväskylä: PS-kustannus.

Wyness, Michael (2018): Children's participation: Definitions, narratives and disputes. Teoksessa Baraldi, Claudio ja Tom Cockburn (toim). Theorising childhood: Citizenship, rights and participation. S. 53–72.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (2020). Lapsen oikeuksien viikko. Lapsen oikeudet-internetsivusto. Viitattu 5.1.2021. Saatavilla: <https://www.lapsenoikeudet.fi/kampanja/lapsenoikeuksienviikko/yleista/ykn-lapsen-oikeuksien-sopimus/>

Lapsen oikeuksien yleissopimus (1989). Yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991). https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

LIITTEET

Liite 1: SAATEKIRJE SOSIAALITYÖNTEKIJÖILLE

Hei lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijä!

Lähestyn Sinua pro gradu- tutkielmani tiimoilta, jota teen Jyväskylän yliopistossa maisterivaiheen opinnoissani. Gradussani tarkastelen lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän näkemyksistä ja kokemuksista käsin. Tavoitteenani on selvittää miten sosiaalityöntekijät jäsentävät lapsen osallisuutta ja miten lapsen osallisuus toteutuu työntekijän valmiuksien, työyhteisön luomien mahdollisuuksien sekä organisaation ja yhteiskunnan tuomien velvoitteiden kautta sosiaalityön arjessa. Tutkimuksessani olen kiinnostunut Sinun näkemyksestäsi koskien lapsen osallisuuden mahdollistumista.

Tutkimus koostuu haastatteluista, jotka voidaan toteuttaa joko kasvokkain tai esimerkiksi etänä Teams-sovelluksen kautta syys-lokakuun 2020 aikana. Haastattelut nauhoitetaan. Tutkimukseen osallistuminen on täysin luottamuksellista ja vapaaehtoista. Sinulla on oikeus kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen missä vaiheessa tahansa. Tutkimusaineistoa käsitellään luottamuksellisesti eikä tutkimustuloksista pystytä erottamaan osallistujien henkilöllisyyttä. Tutkimusaineisto kerätään ainoastaan tätä gradututkielmaa varten ja hävitetään asianmukaisella tavalla tutkimuksen valmistuttua.

Toivon suuresti, että pystyt osallistumaan haastatteluun ja tuomaan esiin sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia lapsen osallisuuden toteutumisesta lastensuojelun sosiaalityössä. Lastensuojelutyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkemys lapsen osallisuudesta ja sen toteutumisen mahdollisuuksista on vielä verrattain vähän tutkittu aihe, vaikka lapsen osallisuuden oikeutta ja lapsen osallistumista omien asioiden hoitoon korostetaan useilta tahoilta käsin.

Pyydän Sinua ottamaan yhteyttä minuun sähköpostitse tarkemman haastatteluajankohdan sopimiseksi 4.9.2020 mennessä. Mikäli sinulle herää kysymyksiä tutkimukseen tai siihen osallistumiseen liittyen voit olla yhteydessä minuun tai graduni ohjaajaan Johanna Moilaseen.

Ystävällisin terveisin

Sari Lampinen

(poistettu yhteystiedot)

Johanna Moilanen

(poistettu yhteystiedot)

Liite 2: Haastattelurunko

Haastattelukysymykset:

Mitä lapsen osallisuus lastensuojelun avohuollossa mielestäsi tarkoittaa?

Mitkä tekijät omassa toiminnassasi vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen?

Mitkä tekijät lapsen toiminnassa vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen?

Onko työssäsi tilanteita, jolloin ajattelet, ettei lapsen osallisuutta voi toteuttaa lapsen edun nimissä? Millaisia tilanteet ovat?

Lasten näkemysten ilmaisun tukeminen ja mielipiteiden huomiointi

Oletko tavannut kaikki asiakaslapsesi?

- miten yleensä pidät yhteyttä asiakaslapsiin? Missä tapaat yleensä lasta?

Tapaatko asiakaslasta yksin?

Ketkä tekevät päätökset siitä keitä tapaamisille osallistuu?

Miten lapsen ikä vaikuttaa toimintaasi lapsen kanssa?

Miten sosiaalityöntekijänä voit mahdollistaa/tukea lasta ilmaisemaan mielipiteensä?

- Millaisia lapsen mielipiteen ilmaisua tukevia työvälineitä/työmenetelmiä käytät työssäsi?

Onko sinun mahdollista ottaa päätöksentekoprosessissa lapsen mielipide huomioon?

Millaiset tekijät työyhteisössäsi vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen työssäsi?

Lapset päätöksentekoprosessissa

Millaisia tapoja lapsilla on vaikuttaa lastensuojelun työskentelyprosessiin?

Miten lapsen mielipiteet vaikuttavat palveluita suunniteltaessa ja päätöksenteossa?

- Onko sinulla omia tai työyhteisössäsi käytössä olevia toimintatapoja, joilla lapset voidaan ottaa mukaan päätöksentekoprosessiin?

Miten työssäsi on mahdollista jakaa valtaa ja vastuuta lapsen kanssa?

Onko organisaatiossanne toimintatapoja, joilla aikuiset ja lapset voivat jakaa valtaa ja vastuuta?

Miten lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa lastensuojelun toimintaan ja palvelujärjestelmään organisaatiossanne?

- Millaisia palautteenantomahdollisuuksia lapsilla on? Oletko saanut palautetta asiakaslapsilta?

Millaiset tekijät yhteiskunnan puolelta vaikuttavat lapsen osallisuuden toteutumiseen työssäsi?

Lapsen osallisuuden esteet ja mahdollistavat tekijät

Milloin lapsen osallisuus on mielestäsi onnistunutta lastensuojelun sosiaalityössä? Mitkä tekijät mahdollistavat lapsen osallisuuden toteutumista?

Milloin lapsen osallisuus on mielestäsi epäonnistunutta lastensuojelun sosiaalityössä? Mitkä tekijät estävät lapsen osallisuuden toteutumista?

Liite 3: Suostumuslomake

Jyväskylän yliopisto

YHTEISKUNTATIETEIDEN JA
FILOSOFIAN LAITOS

SUOSTUMUS OSALLISTUA TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

17.9.2020

Lapsen osallisuuden toteutuminen lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä- sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lapsen osallisuuteen

Olen ymmärtänyt, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin milloin tahansa ilmoittaa, etten enää halua osallistua tutkimukseen, mutta siihen asti kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojeni käsittelystä siinä. Olen ymmärtänyt saamani tiedot ja haluan osallistua tutkimukseen.

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus, nimenselvennys (tai sähköinen osallistuvan ilmoitus)

Yhteystiedot:

Sari Lampinen, (yhteystiedot peitetty)

Jos asiakirja on allekirjoitettu, se jää tutkimuksen vastuullisen johtajan arkistoon. Suostumusta osallistua tutkimukseen säilytetään tietoturvallisesti niin kauan kuin aineisto on tunnisteellisessa muodossa. Jos aineisto anonymisoidaan tai hävitetään suostumusta ei tarvitse enää säilyttää.